

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Daniel Neftalin & Nils Olofsson

Några utvecklingslinjer gällande
kreditgivarens ansvar på
marknaden för
konsumentkrediter

Examensarbete
20 poäng

Lars Gorton

Bankrätt

VT 2007

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	4
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte	7
1.2 Metod och material	7
1.3 Disposition	8
2 REGLERING OCH KONSUMENTENS ANSVAR	10
2.1 Utvecklingen av konsumentens ansvar	10
2.2 Staten och företagens möjliggörande för konsumentens ansvar	12
2.3 Negativt med statlig reglering?	13
2.4 Konsumentskyddet och information	14
2.5 Gridlock-problemet	15
2.6 Det ömsesidiga beroendet samt informationsasymmetri och "lemons"	16
3 MARKNADSFÖRING OCH KREDITBESLUT I ETT RÄTTSEKONOMISKT PERSPEKTIV	18
3.1 Inledning	18
3.2 Kritik av den klassiska mikroekonomin	18
3.3 En modell över konsumentens beslut att teckna en kredit	19
3.3.1 Hur stor är min skuldsättning?	20
3.3.2 Hur mycket kommer krediten att kosta? Kredittagarens granskning av villkoren för krediten	21
3.3.3 Risktagande: Hur stora kommer framtida inkomsterna och utgifterna vara?	23
3.3.4 Konsumtion idag mot konsumtion imorgon – hyperbolisk diskontering	24
3.4 Kan förebyggande åtgärder finnas?	26
4 VART TAR LÅNEN VÄGEN?	27
4.1 Allmänt	27

4.2	Blancolån	27
4.2.1	Kostnader för konsumenten	28
4.2.2	Räntan	28
4.2.3	Kreditprövningen	29
4.2.4	Avgifter	31
4.3	Bomarknaden och bolånemarknaden	32
4.3.1	Allmänt	32
4.3.2	Skäl till prisökning	33
4.3.3	Hushållens skulder ökar	34
4.3.4	Nyutlåning	36
4.3.5	Belåningsgrader	37
4.3.6	Amorteringstid	37
4.3.7	Fast ränta vs rörlig ränta	38
4.3.8	Räntemarginaler	38
4.3.9	Slutsatser	39
5	MYNDIGHETER MED ANSVAR INOM KONSUMENTSKYDDET	41
5.1	Allmänt	41
5.2	Konsumentverket	41
5.3	Finansinspektionen	41
5.4	Överlappande tillsyn	42
5.5	Överenskommelse mellan Konsumentverket och Finansinspektionen	42
6	KREDITPRÖVNING	44
6.1	Allmänt om kreditprövningen	44
6.2	Kreditprövning och kreditvärdering vs adverse selection och moral hazard	44
6.3	Regler gällande kreditprövning	45
6.3.1	Lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse	46
6.3.2	Konsumentkreditlag (1992:830)	48
6.3.2.1	Allmänt	48
6.3.2.2	Kreditprövning enligt 5 a §	49
6.3.2.3	Credit scoring	50
6.3.2.4	Något ytterligare om kreditprövningen, särskilt dess kärna	51
6.3.3	Allmänna råd om konsumentkrediter	51
6.3.3.1	Bakgrund	51
6.3.3.2	FFFS 2005:3 om krediter i konsumentförhållanden	52
6.3.3.3	KOVFS 2004:6 om konsumentkrediter	52
6.3.3.4	Olikheter i råden	52
6.4	Borådgivning och bolån	53
6.4.1	Bakgrund	53
6.4.2	Praxis från Allmänna reklamationsnämnden	53
6.4.3	Rådighetsbelopp	55
6.5	Förhållandet mellan offentlig rätt och civilrätt	56

6.5.1	Allmänt	56
6.5.2	Kan näringsrättslig lagstiftning ge upphov till civilrättsliga rättigheter?	56
6.5.2.1	Näringsrättsliga reglers karaktär och 36 § Avtalslagen	56
6.5.2.2	NJA 1996 s 3	57
6.5.2.3	NJA 1999 s. 304	59
6.5.2.4	Praxis från Allmänna reklamationsnämnden	60
6.5.2.5	Slutord gällande praxis	62
6.5.2.6	Betydelsen av allmänna råd	62
6.5.2.7	Bindande verkan i förhållandet mellan Finansinspektionen och bank	63
6.5.2.8	Förhållandet mellan bank och kund	64
6.6	Uppsägning av krediter i förtid och vägran att utbetala lån	65
6.7	Avrådningsplikt	67
6.7.1	Allmänt	67
6.7.2	Omsorgsplikt i konsumentkreditlagen	67
6.7.3	Avrådningspliktens kärna	68
6.7.4	Andra förhållanden av betydelse	69
6.7.5	Avrådningsplikten i KkrL och praxis	70
6.7.6	Analogivis tillämpning av KtjL och LFR	70
6.7.7	Nytta av avrådningsplikt	72
6.8	Seniorlån	72
6.8.1	Bakgrund	72
6.8.2	Definition av hypotekspensionslån	73
6.8.3	Skäl till att hypotekspensionslån blir vanligare	73
6.8.4	Jämförelse mellan ett hypotekspensionslån och ”vanliga” bolån	74
6.8.5	Begränsning av skuldbelopp	75
6.8.6	Hypotekspensionslån ur ett kreditprövningsperspektiv	75
7	KREDITGIVARANSVAR OCH BORGEN	78
7.1	Allmänt om regleringen av borgen	78
7.2	Ansvar gentemot borgensmannen	79
7.3	Kreditprövning av borgensmannen	80
7.4	Kreditprövning av kredittagaren	82
7.5	Informationsplikt gentemot borgensmannen	82
7.5.1	Allmänna råd	82
7.5.2	Rättspraxis	83
7.6	Jämkning av borgensåtagandet	85
8	KONSUMENTKREDITLAGSTIFTNING. MARKNADSFÖRING, AVTALSSLUT OCH AVTALSVILLKOR	88
8.1	Allmänt	88
8.2	Gemenskapsrättslig bakgrund - 1987 års direktiv om konsumentkrediter	88

8.3	Den svenska nationella regleringen av konsumentkrediter ur ett marknadsrättsligt perspektiv	90
8.3.1	Marknadsföringslagen och konsumentkreditlagen	90
8.3.2	Allmänna råd och riktlinjer	91
8.3.3	Hur ska kostnaden för krediten presenteras? - Närmare om angivande av effektiv ränta	92
8.3.3.1	Vad är effektiv ränta?	92
8.3.3.2	Hur sker beräkningen?	93
8.3.4	Hur får marknadsföringen utformas? - Rättspraxis från MD	96
8.3.4.1	Allmänt	96
8.3.4.2	InterConto	96
8.3.4.3	Axlins	97
8.3.4.4	GE Capital	97
8.3.4.5	Eurocard	99
8.3.4.6	Citibank	100
8.3.4.7	Mobillån Sverige	101
8.3.5	Slutkommentar om reglering av marknadsföring	103
8.4	Förändringar av gemenskapsrätten – Förslag till nytt direktiv	104
8.4.1	Bakgrund	104
8.4.2	Skäl för ny reglering	104
8.4.3	Harmoniseringsfrågan	105
8.4.4	Informationskrav och avtalsvillkor – Närmare om några av de materiella reglerna i direktivförslaget	107
8.4.4.1	Allmänt	107
8.4.4.2	Standardinformation vid marknadsföring	107
8.4.4.3	Beräkningen av den effektiva räntan	108
8.4.4.4	Ångerrätt	108
8.4.4.5	Förtida betalning	109
8.4.5	Den fortsatta lagstiftningsprocessen	109
9	ANALYS OCH SLUTSATSER	110
9.1	Problembild gällande konsumentskyddet	110
9.1.1	Allmänna frågor	110
9.1.2	Kredittagarens förmåga att behandla information och att fatta beslut	111
9.1.3	Förändringar i gemenskapsrätten	113
9.2	Kreditprövningen	113
9.3	Marknadsföring	115
9.4	Näringsrätt kontra civilrätt	116
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	117
	Propositioner	117
	Gemenskapsrättsliga rättsakter	117
	Statens offentliga utredningar	117
	Departementspromemorior	117
	Allmänna råd	117

Remissvar	118
Litteratur mm	118
Övriga publikationer	120
Andra medier	121
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	122
Högsta domstolen	122
Hovrätterna	122
Regeringsrätten	122
Marknadsdomstolen	122
Allmänna reklamationsnämnden	122

Summary

This paper deals with recent legal developments regarding lending and lender liability in the market for consumer credits. Consumer access to credit has increased significantly in recent years. The proliferation of consumer credit and the recent sub-prime mortgage crisis in the United States has brought into focus the importance of protecting consumers from aggressive lending. Governments have responded typically with regulation and supervision. However, no amount of regulation can protect consumers from the decision to borrow. Instead, regulation and supervision must aim to make it possible for the consumer to make informed decisions.

It is a common misconception among consumers that regulation is free from costs. For businesses, however, there are real and ongoing costs in complying with government regulations; costs that inevitably are passed on in market. So while for the individual consumer a new regulation may seem like a positive development, the collective welfare of consumers may not be served by a greater degree of costly and burdensome regulations.

The availability of consumer credit has obvious social benefits, notably allowing individuals to leverage their purchasing power. It is therefore in society's interest that credit be made available and accessible. An important aspect of this social interest is that consumer credit agreements be efficient. Efficiency may be gained by lenders at the expense of borrowers, which in the long term would have an adverse effect on the credit market. According to some legal and economic theories, consumers do not always make the optimal decision whether or not to enter into a credit agreement.

This implies that credit agreements entered into under the right circumstances are positive for society's over all utility. Social efficiency in consumer credit agreements is gained when agreements provide reciprocal and mutual benefits to consumers and lenders. This efficiency is attained through rational borrowing, which is in turn achieved when consumers fully understand and appreciate the risks, terms and costs of the credit they intend to borrow.

The fact that such decisions are made in the absence of full disclosure is not explained by simply stating that the decisions are irrational. Instead, behavioural studies suggest that the decisions can be explained by bounded rationality. The meaning of this concept is that the consumer does not succeed in fully processing information on costs and risks. This can lead to a decision that, although rational in the individual's mind, might lead to more disadvantages than the individual has considered. The problem therefore is the way the individual processes crucial information, and especially terms relating to price and risk.

The problem of bounded rationality is an important one to consider in legislation. It is important both in the context of fairness and in the context of overall utility. Bounded rationality therefore has implications for the concept of lender liability.

In Sweden the Financial Supervisory Authority (Finansinspektionen) and the Consumer Agency (Konsumentverket) aim to ensure effective consumer protection in the financial markets. However, their starting points are different. The Consumer Agency's primary goal is to strengthen consumers' position and influence in the markets vis-à-vis lenders. The Financial Supervisory Authority, on the other hand works more proactively to mitigate systemic risks, rather than specific consumer risks. Sometimes the roles and work of the regulators overlap. While other times, conflicts of interests between the two are visible.

Regulations relating to credit assessment are both administrative and legal. These regulations are enacted pursuant to the Consumer Credit Act (Konsumentkreditlagen), which is administrative in nature, and also found in the Banking Business Act (Bank- och finansieringsrörelselagen), the Consumer Credit Act, the Contract Act (Avtalslagen) and the Promissory Note Act (10 kap Handelsbalken), which are private law in nature.

The primary goal of all legislative acts is not to protect the individual credit borrower, but to protect the financial system and consumers collectively. Credit assessment consists of an assessment of the borrower's ability to earn an income, ability to repay, pledge collateral security and etc. In summary, credit assessment aims to establish if a borrower has the ability to repay the loan according to the credit contract. Swedish legislation is supplemented by two sets of guidelines (allmänna råd) issued by the Consumer Agency and the Financial Supervisory Authority, respectively. While these guidelines are not legally binding, banks often claim to consider themselves bound by them. Nevertheless, the guidelines might be of some importance in individual private law cases. Also, 36§ of the Contract Act (Avtalslagen) is of some importance. So far in case law, 36 § has not been used to adjust a consumer borrower's duty to repay the borrowed money. However, the National Board of Consumer Complaints (Allmänna Reklamationsnämnden) has in one case ruled that 36 § could be applied. In relation to a credit assessment there may be a duty to dissuade from borrowing, but there is presently no such duty in Swedish legislation.

Issues of lender liability have also been considered in cases regarding surety. These cases have also dealt with the dichotomy of private law and administrative law. Case law suggests that creditors have, to some extent, an obligation to look after and protect a guarantor's interests in regard to the extent of the debt.

Legislation on consumer credits is found in the Consumer Credit Act. This act is to a large extent based on an EC directive. The legislation is supplemented by guidelines from the Financial Supervisory Authority and The Consumer Agency.

The legislation and the guidelines impose an obligation on lenders to be moderate and restrained when marketing credits. It is prohibited for lenders to emphasise the fact that a credit can be granted quickly as the decisive feature in marketing to consumers. The very few cases on marketing that have been decided by the Market Court (Marknadsdomstolen) show that the guidelines are of significant importance

when interpreting the legislation. According to rules common to all member states of the EU, the price of a credit is to be presented by the effective rate of interest.

While national rules on consumer credits are based on an EC-directive, EC-law on this subject is about to be transformed. Two main reasons for the proposed changes are consumer protection and the realisation of an internal European market for consumer credits. A newly proposed directive suggests an obligation on lenders to make better and greater disclosure to their consumers.

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar det ansvar som åläggs kreditgivare på konsumentkreditmarknaden ur ett antal olika perspektiv. Studien berör näringsrättsliga och privaträttsliga rättsområden och studerar relationen mellan dessa.

Konsumenternas kontakt med krediter är idag mer frekvent än tidigare. Samtidigt har även betydelsen av att ”välja rätt” blivit större. Detta leder till att kraven på reglering och tillsyn ökar. Regleringen skall dock ej syfta till att skydda konsumenterna från deras beslut i sig. Istället skall regleringen och tillsynen syfta till att möjliggöra för konsumenten att denne kan fatta riktiga beslut, i den meningen att besluten skall t.ex. bygga på korrekt information.

Det är en vanlig uppfattning hos konsumenter att reglering inte kostar. Reglering innebär dock alltid en kostnad. För den enskilde konsumenten kan det i det enskilda fallet dock verka bra med omfattande reglering. För konsumenterna som kollektiv torde dock reglering vara negativt.

Krediter anses i princip ha en välbefärande effekt. Detta innebär att krediter som tecknas på rätt villkor är positiva för samhället. En viktig förutsättning för denna effekt är att avtalet om krediten har positiva effekter inte endast för kreditgivaren utan även för kredittagaren. Det finns emellertid teorier enligt vilka kredittagaren inte alltid fattar det mest optimala beslutet, d.v.s. att kredittagaren väljer att teckna en kredit utan att veta vad den t.ex. egentligen kostar eller vilken risk han eller hon egentligen tar. Att individen fattar sådana beslut förklaras inte med att besluten är irrationella. Snarare visar studier av beteende att det handlar om vad som kallas bunden rationalitet hos individen. Med detta menas att individen/kredittagaren inte lyckas utvärdera information om t.ex. risker och kostnader på bästa sätt. Följden blir att individen fattar ett beslut som kan sägas vara rationellt utifrån hur informationen förstås men som alltså kan vara till större nackdel för individen än vad han eller hon trott. Problemet ligger alltså i individens sätt att behandla informationen. Särskilt problematiska är frågor om kreditens pris och om vilken risk kredittagaren tar. Problemet med bunden rationalitet är viktigt att beakta ur lagstiftningssynpunkt eftersom det har betydelse både för rättvisan i samhället och för samhällets totala välbefärande. Bunden rationalitet innebär därför implikationer för frågor om kreditgivaransvar.

Såväl Konsumentverket som Finansinspektionen har som mål att verka för ett gott konsumentskydd på de finansiella marknaderna. Deras utgångspunkter i arbetet är dock olika. Konsumentverkets uttalade mål är att stärka konsumenternas position och inflytande på marknaden. Finansinspektionens arbete är istället mer proaktivt och preventivt. Dess arbete syftar till att identifiera och motverka systemriskerna och problem innan de uppstår. Således är dess primära syfte med arbetet ej att skydda den individuella konsumenten. Myndigheternas arbete är i vissa fall

överlappande och det torde även finnas vissa intressekonflikter myndigheterna emellan.

Reglerna gällande kreditprövning utgörs av dels en näringsrättslig bestämmelse i LBF, och dels en marknadsrättslig bestämmelse i KkrL. De båda bestämmelserna syftar ej i första hand till att skydda den enskilde kredittagaren. Istället syftar bestämmelserna till att skydda den finansiella stabiliteten samt konsumenterna som kollektiv. Kreditprövning innefattar typiskt sett en bedömning av den sökandes intjäningsförmåga, förmögenhetsställning, betalningsvilja, erbjuden säkerhet, kopplingen till andra låntagare i banken, känslighet för externa händelser och liknande förhållanden. Sammanfattningsvis syftar kreditprövningen till att pröva om kredittagaren har ekonomiska förutsättningar att fullgöra vad han eller hon åtar sig enligt kreditavtalet, d.v.s. återbetalningsförmåga. Lagstiftningen kompletteras med allmänna råd utgivna av Finansinspektionen och Konsumentverket. De allmänna råden är just råd och saknar därmed bindande verkan. Dock kan de trots allt få betydelse vid en civilrättslig prövning. Närmare bestämt kan 36 § AvtL komma att få betydelse. I domstolspraxis har bestämmelsen dock ej använts för att jämka en betalningsförpliktelse. Vid ett fall har dock Allmänna reklamationsnämnden funnit 36 § AvtL vara tillämplig. I nära anslutning till kreditprövningen ligger begreppet avrådningsplikt. Någon sådan plikt finns dock ännu ej i svensk gällande rätt.

Kreditgivaransvar har också behandlats i en rad rättsfall som rör borgen. Dessa rättsfall har i viss mån rört förhållandet mellan civilrätten och de näringsrättsliga bestämmelser som finns i bankrörelselagstiftningen. Praxis visar på att borgenären har ett ansvar att bevaka och skydda borgensmannens intressen i fråga om utsträckningen av gäldenärens skuldsättning och i fråga om regressrätt.

Bestämmelser om marknadsföring och information till konsumenter finns främst i KkrL (och MFL) och bygger till stor del på EG-direktiv. Reglerna kompletteras även av allmänna råd från Finansinspektionen och Konsumentverket.

Marknadsföring av konsumentkrediter skall präglas av återhållsamhet och måttfullhet. Vidare skall det faktum att en kredit kan beviljas mycket snabbt inte framhållas som ett avgörande argument för tecknande av krediten. Praxis från MD kring marknadsföring av krediter är sparsam men det går att utläsa att allmänna råd har en viktig funktion för bedömningen av om marknadsföring är lagstridig eller inte. Regelverket anger att kostnaden för en kredit skall anges genom den effektiva räntan. Detta kostnadsmått är gemensamt för alla EU:s medlemsstater.

Konsumentkrediter regleras på EU-nivå genom EG-direktiv. EG-rätten står i begrepp att förändras på konsumentkreditområdet. Två huvudsyften anges ligga bakom förändringarna, dels att främja den inre marknaden för konsumentkrediter och dels att skapa ett gott skydd för konsumenter. Ett nytt förslag till direktiv innebär att högre krav ställs på information från kreditgivare samt införande av nya tvingande villkor till konsumentens förmån.

Förkortningar

AvtL	Avtalslagen
ARN	Allmänna reklamationsnämnden
BRL	Bankrörelselagen
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalken
FFFS	Finansinspektionens författningssamling
FSF	Författningssamlingsförordningen (1976:725)
HB	Handelsbalken
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
KO	Konsumentombudsmannen
KOVFS	Konsumentverkets författningssamling
KkrL	Konsumentkreditlagen
KtjL	Konsumenttjänstlagen
LBF	Lag om bank och finansieringsrörelse
LFR	Lag om finansiell rådgivning
MFL	Marknadsföringslagen
MD	Marknadsdomstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
Prop	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SkbrL	Skuldebrevslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätt

1 Inledning

1.1 Syfte

Det instrument som konsumentkreditavtalet utgör påverkas av flera olika rättsområden. De lagar och regler som finns ställer krav på alla inblandade parter i kreditavtalet, men i allmänhet får kreditgivaren anses vara den mest ansvarstygda avtalsparten. Innebörden av kreditgivarens ansvar står dock inte att finna i en eller ett fåtal källor. Istället finns en hel del lagstiftning som måste beaktas av den som vill erbjuda krediter till konsumenter. Samtidigt har vi inte sett någon samlad och utförlig redogörelse, varken i lagstiftning eller i litteratur, för vad kreditgivaransvaret innebär.

Uppsatsens syfte kan sägas vara flera. Utgångspunkten för studien är dock i första hand att undersöka och försöka få en samlad bild av vilka rättsregler, i fråga om konsumentkrediter d.v.s. pengar som lånas av privatpersoner, en kreditgivare ställs inför. Målet med studien är att kunna ge en systematisk bild av vilka de främsta rättsregler är som styr kreditgivaransvaret vid konsumentkrediter och att förklara relationen mellan dessa. Vidare syftar uppsatsen även till att försöka belysa konsumenternas, d.v.s. kredittagarnas beteende i praktiken. Avslutningsvis syftar uppsatsen till att studera vissa aspekter av två särskilda sorters krediter, nämligen bokkrediter och blancokrediter.

Konsumentkrediter ger även upphov till en rad insolvensrättsliga problem som också de är intressanta att studera. Eftersom det i detta arbete saknas utrymme att närmare behandla dessa frågor faller de utanför den fortsatta framställningen.

1.2 Metod och material

Vid författandet av uppsatsen har i första hand traditionell rättsdogmatisk metod använts. Detta innebär att uppsatsens ämne har studerats utifrån gällande lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin.

Emedan det valda ämnet stundtals även tangerar vetenskaper såsom psykologi, ekonomi och rättsekonomi har vi även använt oss av teori tillhörande dessa vetenskaper som presenterats i en rättsvetenskaplig kontext.

I svensk juridisk litteratur har frågor rörande konsumentkrediter ej tilldragit sig något större intresse. Reglerna i konsumentkreditlagen beskrivs dock översiktligt i ett flertal juridiska verk. Här skall särskilt nämnas Eriksson och Lambertz, kommentar till konsumentkreditlagen. Frågor rörande kreditgivaransvaret s.k. lender liability har dock, av bl.a. Kleineman, diskuterats ingående i ett flertal artiklar. Flertalet olika rapporter författade av Finansinspektionen och Riksbanken har varit till hjälp vid uppsatsarbetet. Rapporterna anlägger typiskt sett ett bredare perspektiv på de berörda frågorna än vad som är fallet i den rent juridiska litteraturen.

I internationell juridisk litteratur, framför allt amerikansk, har konsumentkrediter studerats och diskuterats i högre grad än i Sverige. En del av de källor vi använt oss av består därför av artiklar från amerikanska juridiska tidskrifter som vi till största delen funnit genom databassökningar i databaserna ELIN och HeinOnline. Det är bland dessa källor vi hittat den största delen av vårt tvärvetenskapliga material.

En del av studien fokuserar på EG-rättsliga spörsmål. När det gäller gemenskapsrätten och dess förestående förändring i konsumentkreditfrågor har den främsta källan varit ett vilande lagförslag i frågan. Naturligtvis innebär den något komplicerade lagstiftningsprocessen och det faktum att förslaget är just ett förslag att försiktighet i viss mån måste iakttas i vad som prognostiseras. Vi ser det dock som viktigt att belysa vilka utvecklingslinjerna är på den gemenskapsrättsliga nivån.

1.3 Disposition

Kapitel 2 har författats av Nils Olofsson. Kapitlet behandlar konsumentens ansvar vid finansiella situationer och syftet med konsumenträttslig reglering. Frågor som behandlas är vad som innefattas i konsumentens ansvar och hur konsumenträttslig reglering bör utformas, samt syfta till. Regleringen bör i slutändan syfta till att möjliggöra för konsumenten att bära ansvaret för sina beslut, genom att bl.a. tillse att informationsasymmetriproblematiken minskar. Även det s.k. gridlock-problemet behandlas.

Nästföljande kapitel har författats av Daniel Neftalin. Kapitlet syftar till att beskriva marknadsföring av krediter och kreditbeslut ur ett rättsekonomiskt perspektiv. En redogörelse sker gällande konsumentens beteende vid kreditbeslut. Frågor som besvaras är; hur stor är skuldsättningen, hur stor är kostnaden för krediten samt, hur sker granskningen av kreditvillkoren? Även frågan om s.k. hyperbolisk diskontering behandlas.

Kapitel 4, som har författats av Nils Olofsson, belyser vad lånen används till. Gällande s.k. blacolån tittar vi närmare på hur kreditprövningen sker, vilka avgifter som är förenade med lånen samt hur räntan bestäms. Kapitlet behandlar även frågor tillhörande bomarknaden och bolånemarknaden. Merparten av lånen används till att finansiera köp av boenden. I avsnittet görs korta nedslag i begrepp såsom nyutlåning, belåningsgrad, amorteringstid, räntemarginaler samt rörlig och fast ränta.

Även nästföljande kapitel har författats av Nils Olofsson. I kapitlet behandlas kortfattat de olika myndigheternas ansvar och samspel, för det konsumenträttsliga skyddet. Myndigheter med ansvar för konsumenträttsliga frågor är i första hand Finansinspektionen och Konsumentverket.

Kapitel 6 har i huvudsak författats av Nils Olofsson. Avsnitt 6.3.1 har gemensamt författats av de båda författarna. Kapitlet behandlar utförligt kreditprövningen av konsumentkrediter. En genomgång sker av reglerna som behandlar kreditprövningen. Regler finns i LBF och KkrL. Dessa kompletteras av allmänna råd utfärdade av Konsumentverket och Finansinspektionen. Genomgång av praxis på området, inkluderande praxis från ARN, sker också. I kapitlet görs även ett försök att förklara förhållandet

mellan offentligrätt och civilrätt samt betydelsen av allmänna råd. I nära anslutning till kreditprövning ligger begreppet avrådningsplikt. Således avhandlas även innebörden och betydelsen av detta begrepp. Avslutningsvis behandlas hypotekspensionslån, eller m.a.o. s.k. seniorlån.

Kapitel 7, med rubriken kreditgivaransvar och borgen, har författats av Daniel Neftalin. Kapitlet klargör kreditgivarens ansvar gentemot borgensman, hur kreditprövningen av borgensmannen sker samt informationsplikten gentemot borgensmannen. Kapitlet innehåller även praxis gällande de ovan nämnda områdena. Slutligen innehåller kapitlet även ett avsnitt om jämkning av borgensåtagandet.

Även kapitel 8 har författats av Daniel Neftalin. Inledningsvis kommenteras det nu gällande gemenskapsrättsliga direktivet gällande konsumentkrediter. Därefter behandlas den nationella regleringen ur ett marknadsrättsligt perspektiv. Vi förklarar hur KkrL och MFL förhåller sig till varandra och samspelar med varandra. Ingående förklaras även vad som förstås med begreppet effektiv ränta samt hur beräkningen av denna sker. Därefter redogörs för den praxis som finns gällande marknadsföring av konsumentkrediter. Frågan gällande vilka formuleringar som är tillåtna vid marknadsföringen belyses ingående. Avslutningsvis följer ett djuplodande avsnitt om de föreslagna förändringarna av gemenskapsrätten gällande konsumentkrediter.

Slutligen följer en av författarna gemensamt författad analys samt sammanfattande slutsatser. Kapitlet syftar till att fokusera på samt återknyta till uppsatsens syfte.

2 Reglering och konsumentens ansvar

2.1 Utvecklingen av konsumentens ansvar

Idag är konsumenternas kontakt med de finansiella marknaderna mer frekvent och berör väsentligt många fler områden än vad som var fallet tidigare. Förr hade majoriteten av konsumenterna endast ett lönekonto, ett sparkonto samt hemförsäkring. Därutöver hade de som bodde i villa ett lån på huset. Idag är utbudet betydligt större. Flertalet av konsumenterna tar idag alltfler komplicerade finansiella beslut gällande t.ex. bolån, betalningsformer och sparande. Valalternativen blir hela tiden alltfler i takt med att utbudet av finansiella produkter ökar. Dessutom har betydelsen samt konsekvenserna av att välja ”rätt” eller ”fel” blivit större.¹

På samma sätt har de finansiella produkterna samtidigt också alltmer blivit en integrerad del av konsumenternas vardag. Idag kommer konsumenterna i kontakt med finansiella produkter såsom konsumentkrediter i den löpande konsumtionen. Vid köp av kapitalvaror såsom exempelvis bil, hemelektronik och möbler erbjuds i regel finansiering via kredit. I samband med köpet erbjuds många gånger också en tillhörande försäkring.

Vidare är det tydligt att de finansiella företagen lägger en allt större summa pengar på reklam riktad till konsumenter för sina produkter. Media såsom tv och tidningar har under senare år likaså börjat rapportera allt mer om privatekonomiska frågor till en bredare publik. Frågor som rör pensionssparande och bolån rapporteras det i det närmaste dagligdags om. Media rapporterar även om fall där riskerna med de finansiella produkterna har varit väldigt stora och även slagit till såsom sms-lån och kortbedrägerier. Även fall som rör felaktig finansiell rådgivning lyfts ofta fram.

Under senare år har också alltfler finansiella beslut flyttats från staten och finansiella institutioner till konsumenterna. Detta har skett samtidigt som många fler finansiella beslut också har tillkommit. Annorlunda uttryckt har det finansiella risktagandet flyttats mellan parterna. Detta är särskilt tydligt gällande frågor som rör pensionen, men även till viss del vid sparande.

Således måste konsumenterna fatta sina egna beslut och därmed också ta ansvar för besluten. Ett fundamentalt problem torde dock vara att det till viss del råder informationsasymmetri mellan konsumenterna och de företag som säljer finansiella produkter. Den genomsnittlige konsumenten torde ha ett informationsunderläge gentemot företagen. Genom existensen av detta glapp uppstår behovet av konsumentskydd. Skyddet sker genom reglering och tillsyn.²

¹ Finansinspektionen, Konsumentskyddet på finansmarknaden, s 7.

² Spong, s 12.

Ett beslutsalternativ för konsumenten i det fall denne inte är helt införstådd med köperbudandet av den finansiella produkten är att avstå från köpet. Många gånger torde dock beslutsalternativet att avstå ej vara praktiskt möjligt. Detta blir särskilt tydligt vad gäller frågor som rör pensionen till exempel valet eller icke valet i PPM-systemet. Även vid frågor som rör bolån torde situationen kunna uppstå att det ej är praktiskt möjligt att avstå från att köpa bostaden. Konsumenten måste därmed fatta ett beslut och träffa ett avtal med ett företag.

Ett beslut gällande privatekonomin som är av synnerligen stor betydelse för den enskilde torde, sett som en isolerad händelse, vara av ytterst liten betydelse för samhällsekonomin. Samtidigt är konsumenternas beslut dock inte oviktiga för samhällsekonomin. Samhällets nytta är ytterst dess individers nytta.³

Företagen och staten har ett gemensamt ansvar för att konsumenterna har möjlighet att fatta besluten. Ansvaret torde dock inte sträcka sig så långt att det även innefattar ansvar för besluten i sig. Det vore olyckligt i det fall konsumenterna hindras från att ta beslut som innebär finansiella risker. Frågan är om man också kan hindra konsumenter från att ta beslut som är förenade med finansiella risker. Likaså vore det olyckligt i det fall konsumenten förlitar sig på att staten och företagen skall fungera såsom en garant i de fall konsumenten själv väljer att fatta ett beslut som innebär en finansiell risk.⁴

I det fall konsumentskyddet syftade till att skydda konsumenterna från allt finansiellt risktagande skulle kraven på reglering och tillsyn bli så omfattande att effektiviteten på marknaden skulle minska. I slutändan skulle detta medföra att kostnaderna för konsumenterna blir högre. Risker torde även vara uppenbara att konsumenterna väljer att fatta beslut som innebär större finansiellt risktagande i det fall staten fungerar såsom en garant för att alla problem löses utan obehag för konsumenten. Annorlunda uttryckt kan det sägas att i det fall någon annan tar hand om förlusterna har man allt att vinna och inget att förlora.

Trots att lagstiftning är förenat med en del kostnader, ibland misslyckanden och problem torde det vara klokt med viss lagstiftning. I teorin hade det varit möjligt att den finansieringsrättsliga regleringen mellan kreditgivare och konsument kunde genomföras privaträttsligt med kontraktsrättsliga regler. Skälet till att det ej förhåller sig så torde främst vara tradition samt att den allmänna opinionen kräver ett statligt inblandande. Det torde dock finnas ett flertal tyngre och mer rationella skäl till varför konsumenter tjänar på visst statligt inblandande.

Reglering innebär att transaktionskostnaderna blir lägre för konsumenten. Utan reglering skulle det innebära stora kostnader för konsumenten att insamla information om kreditgivarnas villkor för kredit. Därtill kommer problemet att konsumenten många gånger ej själv har kunskap att bedöma informationen. Således tvingas konsumenten till ytterligare kostnader för att få information bedömd. Risk finns samtidigt att det blir en brist på information i det fall reglering saknas eftersom information är dyrt. Reglering torde vidare innebära bättre och större

³ Fernkvist, s 281.

⁴ Finansinspektionen, Konsumentskyddet på finansmarknaden, s 8.

möjligheter för övervakning. Detta beror på att staten, dels kan sägas representera alla konsumenter, dels också för att övervakningsuppgiften även kan samköras mellan olika myndigheter, såsom i fallet med Finansinspektionen och Konsumentverket. Statlig reglering brukar typiskt sett syfta till att avstyra oönskade beteenden genom att verka preventivt. I teorin torde statlig reglering även kunna innebära att kreditgivarna bär kostnaden för reglering som ett pris för att få möjlighet att verka på marknaden.

Som motivering för att lagstiftning skall förekomma torde även en bakomliggande utgångspunkt vara att konsumenterna som kollektiv är tämligen riskaversiva. Detta torde stämma i teorin, men kan likväl på goda grunder ifrågasättas med tanke på hur flertalet av konsumenternas beslut i praktiken innehåller ett mått av risktagande. Ett konsumentkollektiv som är riskaversivt kommer i teorin att vara villig att betala ett högt pris för en försäkring som gör att risken undviks. Detta innebär att konsumenterna likaså är villiga att betala ett högt pris för att minska sina risker gentemot kreditgivarna. Ur konsumentkollektivets synvinkel torde statlig reglering därmed ses som en bra och billig försäkring mot risk.⁵

Ett annat problem rör frågor om hur individer bedömer risk. Som anges i kapitel 3 finns det många situationer då individer i olika grad misslyckas med att göra en korrekt bedömning av en föreliggande risk. Om en risk blir kraftigt undervärderad kan resultatet bli mycket negativt för individen.

2.2 Staten och företagens möjliggörande för konsumentens ansvar

Med detta som bakgrund är det således av stor vikt att det yttersta ansvaret för de finansiella besluten i det enskilda fallet vilar på konsumenten. Som ovan framgått är det samtidigt viktigt att företagen och staten gör det möjligt för konsumenten att fatta dessa beslut på ett väl underbyggt sätt. Ett sådant ansvar involverar i huvudsak fyra områden.⁶

Den första delen av ansvaret innebär att konsumenten skall ha tillgång till information som är korrekt, förståelig och tillräcklig. Konsumenten bör ha tillgång till information som ger konsumenten möjlighet att bedöma kostnader, risk samt andra egenskaper av betydelse. Ett grundläggande krav är att sådan tillgänglig information är korrekt. Typiskt sett torde det vara synnerligen svårt för konsumenten att bedöma huruvida informationen är korrekt eller ej. I statens ansvar torde det ligga i att tillse att den information som lämnas av företagen är korrekt.

För det andra skall konsumenten kunna förlita sig på att företagen agerar i enlighet med avtalsvillkoren samt att regelverket efterlevs. Många gånger torde det till och med vara svårt för konsumenterna att avgöra huruvida företagen har agerat i enlighet med avtalsvillkoren och regelverken. I det fall konsumenten ej kan förlita sig på att företagen följer avtalsvillkoren och regelverken torde det vara svårare att fatta de finansiella

⁵ Dahlman, Glader och Reidhav, s 117.

⁶ Finansinspektionen, Konsumentskyddet på finansmarknaden, s 9.

besluten. Ansvaret torde i första hand ligga hos företagen, men även staten kan ha ett visst ansvar.

Den tredje delen av ansvaret innebär att konsumenterna skall ha tillgång till väl fungerande tvistlösning. I det fall problem uppstår måste konsumenten ha möjlighet att få sin sak prövad på ett tillfredsställande sätt. Ansvaret vilar på staten att tvistlösningsmöjligheten finns.

Slutligen bör konsumenterna ges möjlighet att få viss grundläggande kunskap om finansiella produkter innefattande även vart en konsument kan vända sig för att få goda råd. Det är ej tillräckligt att den information som är tillgänglig är korrekt. Konsumenterna måste även ha kunskapen att själva utvärdera och kritiskt granska informationen utifrån sina egna förutsättningar.

2.3 Negativt med statlig reglering?

Som ovan framgått torde alltför stor statlig inblandning i regleringen mellan kreditgivare och kredittagare kunna leda till vissa negativa effekter. Reglering är alltid förenat med risken för att regleringen indirekt omfattar områden som ej är av intresse för allmänheten. Annorlunda uttryckt pratar vi om risken för överreglering. Detta leder till oönskade kostnader samt ineffektivitet.

Regleringen får ej leda till att den ersätter kreditgivarens beslut om hur denne sköter sin kreditportfölj. Även här handlar det om tillgången till information. Näst efter kredittagarna själva är det kreditgivaren som torde vara den som har bäst förståelse för och information om kredittagarna. Det finns risk att tillsynsmyndigheterna saknar denna insikt om kredittagarnas karaktär. En konsekvens av detta förhållande är således att kreditgivaren är den som har bäst förutsättningar för att kunna fatta ett korrekt beslut om huruvida kredit skall beviljas eller ej. Av detta följer att tillsynsmyndigheten ej är i position för att kunna detaljreglera kreditgivarna. Reglering får således ej syfta till att i alltför stor utsträckning hindra kreditgivarna i dess utövning av sin verksamhet.⁷

En vanligt förekommande uppfattning är att reglering i sig ej innebär en kostnad. Detta torde emellertid vara fel. Reglering innebär alltid en kostnad. Med överreglering förstås att kostnaden för reglering överstiger det som regleringen syftar till att skydda emot. Annorlunda uttryckt således då kostnaden, m.a.o. reglering, för att minimera andra kostnader i själva verket blir högre än vad de andra kostnaderna skulle bli utan reglering. Det torde även vara vanskligt att försöka uppskatta hur mycket reglering som konsumenterna är i behov av samt vad dessa är beredda att betala för reglering.⁸

I huvudsak torde det finnas två faktorer som är av betydelse för risken för överreglering. För det första är det svårt att beräkna hur mycket regleringen påverkar marknaden. För det andra är konsumenterna typiskt sett av den felaktiga uppfattningen att reglering är utan kostnad. Risk finns att dessa två faktorer tillsammans skapar överreglering, emedan de

⁷ Spong, s 12.

⁸ Llewellyn, s .

positiva effekterna därmed överskattas i förhållande till de negativa effekterna. Uppfattningen att reglering är utan kostnad leder till att konsumenterna därmed också efterfrågar ett stort mått av reglering. Det är uppenbart att en kredittagare med sämre betalningsförmåga efterfrågar mer reglering eftersom reglering leder till ett ökat skydd. För den enskilde kredittagaren framstår en av domstol jämkad betalningsförpliktelse som något utan kostnad och därmed också något positivt. För kredittagarna som kollektiv torde det emellertid vara en nackdel att domstolen jämkar en betalningsförpliktelse. Då efterfrågan är stor på reglering finns risken att det blir fråga om stor och omfattande reglering eller många gånger t.o.m. överreglering.⁹

2.4 Konsumentskyddet och information

Som ovan framgått är en av statens huvuduppgifter gällande konsumentskyddet att sörja för att det finns ett regelverk enligt vilket kreditgivare åläggs att tillse att den information som finns tillgänglig också är korrekt och förståelig. Beroende på vilken finansiell produkt som avses är behovet av information olika. Detta avspeglas också i de finansiella produkternas olika regleringar gällande kraven på information. Samtidigt är behovet av information för att fatta goda beslut olika för olika konsumenter. P.g.a. av mindre kunskap behöver somliga konsumenter mer information än andra konsumenter med mer kunskap. Frågan väcks således vilken nivå på information som skall uppställas i regleringen. Annorlunda uttryckt, vilken är den optimala nivån på kravet på information. I det fall kravet på information är för lågt förfelar kravet sitt syfte. Omvänt gäller att i det fall kravet på information är för högt blir resultatet överreglering. På en avreglerad marknad hade konsumenten endast varit villig att betala för den information som denne anser vara nödvändig för att kunna fatta ett gott beslut. Det torde även vara vanligt att konsumenten nöjer sig med att lita på en viss speciell kreditgivares goda rykte. Således finns det alltid en risk för överreglering då det finns reglering gällande information till konsumenterna.¹⁰

Därmed måste frågan ställas huruvida om informationen kan tillhandahållas av kreditgivarna på frivillig basis eller om det trots allt är nödvändigt med reglering. Fördelen med reglering av information är att i det fall en standard uppställs gällande informationen, underlättar detta för konsumenten att fatta ett bra beslut. Således minskar transaktionskostnaderna för den enskilde konsumenten. Samtidigt torde kravet på information även leda till att konkurrensen mellan kreditgivarna ökar.¹¹ I det fall information skall tillhandahållas av kreditgivarna på frivillig basis, torde detta i det närmaste betyda att konsumenten måste begära informationen. Samtidigt är det vanskligt för konsumenten att veta vilken information som denne skall begära för att kunna fatta ett gott beslut. Likaså torde det vara svårt för konsumenten att avgöra informationens

⁹ Benston, s 291.

¹⁰ Llewellyn, s 6.

¹¹ Llewellyn, s 33.

innehåll och dess korrekthet. Det finns dock alltid risk för att den information som krävs enligt reglering är mindre än den som tillhandahålls frivilligt. Vidare finns risken för att reglerings krav på information sätts alltför lågt. Därmed riskerar konsumenterna att invaggas i en form av falsk trygghet om att den tillgängliga informationen är tillräcklig för att kunna fatta ett korrekt beslut.¹²

2.5 Gridlock-problemet

Det brukar påstås att företag har ett rationellt intresse av att ej agera emot sina kunders intressen. Ett sådant agerande torde typiskt sett skada företagets rykte. Påståendet är dock ej giltigt i samtliga fall. Under vissa omständigheter vid långsiktiga krediter såsom t.ex. bolån finns det en risk att företagen lockas till kortsiktiga vinster, emedan resultatet av kredittagarens val ej syns direkt utan först efter en längre tid. På samma sätt har kreditgivarna ett stort intresse av att låna ut då marknaden är synnerligen likvid, d.v.s. då det finns god tillgång på pengar. Så är fallet i dagsläget. Det ovan anförda beror på att en kreditgivare typiskt sett föredrar att sälja en kredit som ej passar kredittagaren bra, framför att inte sälja en kredit överhuvudtaget. Med att sälja en kredit menas att bevilja en kredit. Således ej att sälja en kredit för att därigenom minska kreditrisken.¹³

Detta ger upphov till det så kallade gridlock-problemet. Problemet uppstår då kreditgivarna vet hur de borde agera gentemot kredittagarna för att uppnå goda långsiktiga vinster, men trots detta ändå väljer ett mer riskabelt och sämre agerande gentemot kredittagarna för att säkra kortsiktiga vinster, p.g.a. att kreditgivarna ej kan vara säkra på att konkurrenterna ej väljer det sämre och riskabla agerandet. Kredittagaren kan först efter en längre tid upptäcka kreditgivarens agerande. Då kan det många gånger vara svårt och dyrt att byta kreditgivare eller att ändra kreditavtalsvillkoren. Detta ger upphov till två problem, adverse selection och moral hazard. Adverse selection leder till att "bra" kreditgivare riskerar att upphöra, emedan dessa undermineras av "sämre" kreditgivare med högre vinst. Därmed riskerar "bra" kreditgivare att utkonkurreras av "sämre" kreditgivare" p.g.a. att det är svårt för kredittagarna att skilja en "bra" kreditgivare från en "sämre" kreditgivare. Moral hazard problemet sammanhänger med att "bra" kreditgivare lockas till ett sämre agerande, emedan de ser att "sämre" kreditgivare har högre vinster.¹⁴ Gridlock-problemet kan sägas vara en variant av dess mer kända släkting, prisoner's-dilemma.

Som ovan framgått är ett av syftena med konsumentskyddet att tillse att det finns vissa minimikrav som kreditgivarna måste följa. För att lösa gridlock-problemet är det ej av betydelse att minimikraven är omfattande. Istället räcker det med just existensen av minimikrav för att gridlock-problematiken skall upphöra.¹⁵

¹² Llewellyn, s 31 f.

¹³ Llewellyn, s 27.

¹⁴ Llewellyn, s 27 f.

¹⁵ Llewellyn, s 28.

2.6 Det ömsesidiga beroendet samt informationsasymmetri och "lemons"

Intäkterna av en verksamhet måste utöver att täcka kostnaderna även räcka till ett visst överskott, d.v.s. en vinst. Möjligheten till avkastning är drivkraften bakom allt företagande. Vad som förstås med en tillfredställande vinst bestäms av det individuella företagets mål och riskbenägenhet. De flesta torde sträva efter att maximera sin vinst.

Kreditgivarna har av staten givits en privilegierad ställning genom att det uppställs vissa krav på att få etablera sig på kreditmarknaden såsom t.ex. tillstånd och registrering. Storleken av privilegierna varierar. T.ex. får bankverksamhet endast bedrivas i det fall oktroj har beviljats, medan det för viss annan kreditgivning endast räcker med tillstånd eller registrering. Detta innebär att det finns ett ömsesidigt beroende mellan samhället och de enskilda företagen. Därmed väcks frågan om företagen också kan avkrävas ett större ansvar, närmast ett socialt ansvar liknande det som förväntas av myndigheter. Så högt ställda krav torde det dock ej vara rimligt att uppställa gentemot företagen. Samtidigt torde det dock vara rimligt att företagen undantagsvis måste vara beredda på att göra avsteg från sin vinstmaximering och låta samhällsnyttan ha visst inflytande.¹⁶ Så sker också genom existerande reglering.

Det ovan anförda väcker vidare frågan om kredittagarnas, d.v.s. konsumenternas förtroende för kreditgivarna. I det fall kredittagarna vore medvetna om problemet med informationsasymmetri skulle detta faktum under vissa omständigheter leda till att efterfrågan på kredit minskar kraftigt. I en situation då kredittagarna är medvetna om att de finns "bra" kreditgivare och "sämre" kreditgivare, så kallade "lemons", men ej kan skilja dem åt vid tidpunkten för ingåendet av kreditavtalet därför att kvaliteten på krediten först kan utvärderas efter en längre tid, finns möjligheten att efterfrågan på kredit minskar. I sin mest extrema form riskerar kreditmarknaden att kollapsa. Detta beror på en kombination av att kostnaden för att köpa en sämre kredit, i betydelsen ingå ett kreditavtal, värderas högt av kredittagaren, samt för att kredittagaren hellre föredrar att missa möjligheten att köpa en bra kredit än att riskera köpa en sämre kredit. Under dessa omständigheter kommer efterfrågan på kredit vara låg, emedan kredittagarna ej kan skilja kreditgivarna åt.¹⁷

Då kreditgivarna är medvetna om att det finns "sämre" kreditgivare på marknaden finns risken för att "bra" kreditgivare försvinner. För att undvika detta bör det precis som i anledning av gridlock-problemet uppställas vissa minimikrav gentemot kreditgivarna. Därmed är det möjligt att ta bort "lemons" från marknaden. Det är tydligt att även kreditgivarna många gånger har ett intresse av ett konsumentskydd av sådan typ.¹⁸ Så synes även vara fallet.

Krav på reglering efterfrågas typiskt sett av "bra" kreditgivare som är stora och väletablerade sedan länge på marknaden. Dessa tillåts även

¹⁶ Fernkvist, s 282.

¹⁷ Llewellyn, s25.

¹⁸ Llewellyn, s 26.

många gånger att ha synpunkter på regleringarnas utformning. Det är dock sannolikt att dessa kreditgivare till viss del har sina egna intressen främst. Skälet till detta är, att det är just dessa kreditgivare som har störst möjlighet att bära kostnaden samt även störst incitament för att den höga standard de själva redan följer även följs av övriga kreditgivare. Detta öppnar för risken att konsumenterna därmed även förvägras att köpa billigare krediter, som märkväl även är av "sämre kvalitet" men som ändå passar konsumenternas behov bäst.¹⁹

¹⁹ Bentson, s 297.

3 Marknadsföring och kreditbeslut i ett rättsekonomiskt perspektiv

3.1 Inledning

Krediter anses i princip ha en välbefindande effekt för samhället. Möjligheten för konsumenter att ta krediter innebär också en möjlighet att skapa sig ett bättre liv med mer välbefindande genom att med hjälp av framtida inkomster få inflytande över sin nuvarande möjlighet att konsumera.²⁰

Samtidigt som en kredit kan gagna en kredittagare kan också krediten vara så utformad, till exempel i pris, att kredittagaren förlorar en del av de tänkta fördelarna med krediten. En alltför dyr kredit kan också leda till en så hög grad av skuldsättning att resultatet blir kraftiga återverkningar på kredittagarens ekonomi. En alltför hög grad av skuldsättning bland många individer i samhället innebär i slutändan ett hot mot samhällets välbefindande. Det är därför önskvärt att det i samhället finns regler som skyddar mot alltför dyra krediter eller rent av överskuldsättning samt de negativa effekter som kan följa. En av de grundläggande frågorna om det finns ett sätt att effektivt förhindra att överskuldsättning uppkommer eller om regleringen mer ska syfta till att neutralisera eller i vart fall lindra de negativa effekterna av överskuldsättning. Det senare, som innebär att överskuldsättning hanteras ex post genom insolvensrättslig lagstiftning där konsumenten i slutändan befrias från skuldbördan²¹, faller utanför ramen för detta arbete.

En helt annan form av reglering är den där överskuldsättning behandlas ex ante, d.v.s. genom regler som skall motverka att överskuldsättning överhuvudtaget uppkommer. Det är just när det gäller förebyggandet av överskuldsättning som teorier om individers beteende är intressanta, främst därför att teorierna ämnar förklara olika sorters beteenden som kan leda till överskuldsättning.²²

3.2 Kritik av den klassiska mikroekonomin

Det ekonomiska studiet av individers beteende inom området *behavioral economics* har visat på vissa specifika beteenden som förekommer hos individer som skall fatta beslut om att teckna en kredit. De teorier som lagts fram inom området innebär en viss kritik av den klassiska mikroekonomins föreställning om *the economic man* eller *homo economicus* och hur dennas rationella handlingar framställs.²³

²⁰ Kilborn, s 14.

²¹ Kilborn, s 14 f.

²² Kilborn, s 15f.

²³ Kilborn, s 17.

I ekonomisk teori förutsätts att individerna har fullständig information, har full förmåga att uppskatta skuldsättningsnivåer och kreditkostnader samt kan göra jämförelser mellan olika låne- och sparalternativ. En annan förutsättning som ofta görs är att individers beslut över tid är en funktion av endast diskonteringsräntan och inget annat. Detta skulle innebära att individers kompromissande mellan fördelar och nackdelar kring en viss transaktion skulle värderas likadant oavsett när i tiden transaktionen inträffar.²⁴

Enligt kritiken mot den klassiska mikroekonomin brister teorin om homo economicus i det att man beaktar att individer har vad man kan kalla förutfattade meningar. Raden av dessa förutfattade meningar påverkar individens beteende. Beteendeforskare påstår i sin kritik därvid inte att individer skulle handla direkt irrationellt men att det sätt på vilket de handlar inte stämmer överens med den bild som ges av teorin om the economic man. Utgångspunkten för kritiken är alltså att individer misslyckas med att maximera sin nytta inte för att de handlar irrationellt utan för att deras rationalitet är bunden på så sätt att den är underkastad vissa förutfattade meningar och mentala genvägar.²⁵

Med begreppet bunden rationalitet avses att individer ofta tar genvägar i sitt beslutsfattande och följderna av dessa genvägar är val som innebär att den nyttomaximering som eftersträvas inte uppnås till fullo. Det finns alltså strategier för beslutsfattande som inte maximerar nyttan såsom väntat. Att så är fallet beror på några olika faktorer som leder till bunden rationalitet och att individer använder sig av vad som kallas *heuristik*. Med heuristik menas dels metoder för att upptäcka eller bilda ny relevant kunskap och dels läran om sådana metoder. Heuristik, i det förra avseendet, används för att göra plausibla antaganden, för att välja eller generera hypoteser, men innebär i sig inte ett rättfärdigande eller en förklaring av dessa hypoteser.²⁶

Den bundna rationaliteten är en konsekvens av en individs omedvetna användande av heuristik. I många fall medför heuristiken fördelar och kan ses som en evolutionär anpassning. Eftersom heuristiken erbjuder mentala genvägar kan individens beslutsfattande i många avseenden förenklas. Utan de mentala genvägarna skulle även de mest triviala beslut bli så komplexa att olika beslutsprocesser skulle uppta nästan hela individens vardag. Å andra sidan kan man tänka sig att det finns fall då den mentala förenklingen går ett steg för långt.²⁷

3.3 En modell över konsumentens beslut att teckna en kredit

Inför valet att göra ett förvärv av en vara eller tjänst kommer den rationella konsumenten/kredittagaren att bestämma om han eller hon har råd med varan eller tjänsten och om förvärvet skall finansieras genom besparingar

²⁴ Block-Lieb & Janger, s 1535.

²⁵ Kilborn, s 17.

²⁶ Korobkin & Ulen, s 1075.

²⁷ Korobkin & Ulen, s 1076.

eller genom tecknandet av en kredit. Ett beslut om att teckna en kredit kräver att åtminstone följande fyra frågor begrundas av konsumenten.

1. I hur stor utsträckning är jag redan idag skuldsatt?
2. Vad är kostnaden för den nya krediten?
3. Vilken risk tar jag? Vad är sannolikheten för att min inkomst kommer att vara konstant, öka eller minska under den period för vilken krediten kommer att löpa?
4. Vad väger tyngst av min preferens för att konsumera idag och min preferens för att konsumera imorgon?

Undersökningar av individers beteenden har lett till ifrågasättande av de modeller för rationellt beslutsfattande som förutsätter fullständig information och kunskap etc. om krediter och skuldsättningsgrad.²⁸ Istället framförs teorier om det hos konsumenter finns vissa kognitiva anomalier och att dessa kan leda till beslut att ta en kredit som är mer eller mindre dåliga.²⁹ Dessa teorier är relevanta eftersom de kan tydliggöra vilka åtgärder som samhället kan vidta för att undvika att individer skuldsätter sig i högre grad än nödvändigt. Vidare kan teorierna peka på ageranden hos långivare som utnyttjar att konsumenter i vissa fall tänker på fel sätt.

3.3.1 Hur stor är min skuldsättning?

När en kredittagare tecknar en kredit är det naturligtvis relevant för denna att fråga sig hur stor hans eller hennes skuldsättning redan är. Att ha insikt om sin skuldsättningsgrad kan vara särskilt relevant där kredittagaren kan betala med ett kort till vilken en kredit är kopplad eftersom det i sådana fall kan vara svårt att i en viss given tidpunkt veta exakt hur många kreditköp som gjorts.

Studier har visat att konsumenter som köper på kredit är villigare att spendera mer jämfört med konsumenter som befinner sig i en likadan köpsituation men som betalar kontant. Det har också visats att konsumenter som till övervägande del betalar med kreditkort över lag spenderar mer än sådana som inte betalar så. En förklaring som framförts till detta är att konsumenter kan ha svårt att vid köpögonblicket göra en korrekt analys av köpets konsekvenser om det sker på kredit. Vid kreditköpet kan det vara svårt att veta exakt hur stort belopp som kan spenderas. Skall kontantbetalning erläggas kommer naturligtvis betalningsförmågan att upphöra då kontanterna i plånboken är slut. Vad som alltså gör situationen svårare vid kreditköp är att följderna av köpet inte infinner sig omedelbart såsom vid kontantbetalning, då betalningsförmågan upphör på ett konkret och gripbart sätt. Vid köpögonblicket kan alltså, i fråga om kreditköp, en viss osäkerhet föreligga om hur stora konsumentens tidigare skulder är och risken finns att dessa underskattas när väl ett nytt kreditköp lockar.³⁰ Även vid andra former av konsumentkrediter bör kredittagaren vara insatt i sin skuldsituation för att undvika problem såsom överskuldsättning.

²⁸ Block-Lieb & Janger, s 1535.

²⁹ Harris & Albin, s 443.

³⁰ Block-Lieb & Janger, s 1536 f.

3.3.2 Hur mycket kommer krediten att kosta? Kredittagarens granskning av villkoren för krediten

När en konsument ska bedöma ifall han eller hon har råd med en viss kredit måste en bedömning kunna göras av kreditens kostnader och villkor. I många länder åläggs kreditgivare att till kredittagare lämna viss information om krediter och vanligt förekommande är att information måste lämnas om den effektiva räntan.³¹ I kapitel 8 redogörs för vilken information som måste lämnas till kredittagaren/konsumenten enligt svensk nationell rätt och enligt gemenskapsrätten.

Från vissa håll påstås att det kan ifrågasättas huruvida lagens åläggande att lämna information i tillräcklig grad tjänar till att motverka kredittagarnas bundna rationalitet. Åläggandena bygger på förutsättningen att konsumenten har kunskaper i grundläggande aritmetik och finansiella termer. Amerikanska undersökningar har visat på att en stor andel av befolkningen inte har tillräckliga förkunskaper för att kunna göra korrekta jämförelser mellan kostnaderna för olika krediter.³²

Det är emellertid inte bara mängden information som inverkar på hur kreditbeslutet fattas, utan även innehållet i informationen påverkar. Ett särskilt problem kan vara hur enskilda kredittagare tar till sig information som presenteras i siffror. Frågan alltså hur väl en kredittagare kan utvärdera kostnaden för en kredit och här är lagstiftarens lösning att använda den effektiva räntan som ett mått på kreditkostnaden.³³

Studier har visat att konsumenter i många fall fokuserar största delen av sin uppmärksamhet på storleken på månadsbetalningen och inte fäster tillräcklig uppmärksamhet på andra viktiga delar av krediten. I vissa fall förklaras detta med att konsumentens bristande förståelse leder till att de svårförstådda delarna av krediten helt enkelt ignoreras. Storleken på månadskostnaden är däremot något som kan förstås och bedömas av konsumenten och därför fästs all uppmärksamhet på denna. Eftersom övriga villkor inte kan bedömas genom att blott beakta månadskostnaden är risken stor att bedömningen av krediten som helhet blir bristande.³⁴ Ett annat problem är att en fokusering på månadskostnaden kan få den effektiva räntan att framstå som mindre relevant information än intressant.³⁵ För konsumenten kan frågan om månadsbetalningens storlek framstå som så avgörande att han eller hon inför ett kreditbeslut där flera alternativ finns avseende både bindningstid och storlek på månadsbetalning ställer sig följande fråga: Vad blir den lägsta månadsbetalningen under den längsta bindningstiden. Detta går stick i stäv med den svenska såväl som den gemenskapsrättsliga lagstiftarens intentioner som ju är att den effektiva räntan skall vara central för bedömningen av en kredit.³⁶

³¹ KkrL, EG dir och förslag,

³² Block-Lieb & Janger, s. 1538f, Willis, s. 781f.

³³ Willis, s. 781f.

³⁴ Willis, s. 780.

³⁵ Block-Lieb & Janger, s. 1539.

³⁶ Se vidare avsnittet om effektiv ränta nedan.

Det kan vara svårt att avgöra hur stor mängd information kreditgivare skall åläggas att lämna till kredittagare. Att ålägga kreditgivare att ange en mycket stor mängd information kan visa sig vara minst lika vanskligt som en för liten mängd. En kredittagare som lämnas alltför mycket information kan stå inför ett antal problem. För det första kan informationen vara så omfattande att kostnaderna för att ta in och behandla den blir alltför stora och följderna kan då bli att kredittagaren struntar i att ens försöka sig på att förstå villkoren. För det andra kan behandlingen av en stor mängd information bli en så komplicerad uppgift att kredittagaren helt enkelt misslyckas med att behandla informationen på ett korrekt sätt. Exempelvis kan en stor mängd information leda till att kredittagaren att få en total överblick eftersom minne och uppmärksamhet blir överbelastade. För det tredje kan följderna av en stor informationsmängd bli att kredittagaren väljer att endast granska ett fåtal aspekter kring kreditbeslutet och det kan sedan visa sig att just de aspekter som kredittagaren valt ut var mindre lämpliga än några andra att använda. Om mängden information som ska lämnas om en kredit är mycket stor är risken alltså att kredittagaren misslyckas med att på ett tillfredsställande sätt ta till sig den och fatta ett bra beslut.³⁷

Ytterligare en faktor som påverkar en individs förmåga att fatta beslut är stress. Stress som orsakas av ett känslomässigt utsatt läge, det kan röra sig om ilska, rädsla, förlägenhet, obehag, frustration etc., leder ofta till sämre beslut eftersom individens förmåga att resonera rationellt försämras. Denna försämring beror på två mekanismer som är viktiga att belysa. För det första innebär stress att individen lägger en del av sin uppmärksamhet på stressmomentet och får därmed minskad kapacitet att lösa problemet på bästa sätt. En följd av detta är att koncentrationen fokuseras på ett fåtal aspekter av problemet, vilket kan leda till att en lösning accepteras för att den verkar godtagbar enligt dessa få aspekter trots att den kanske inte är den optimala. För det andra har stressade individer en tendens att sträva mot att få stressen att upphöra så fort som möjligt. Det rör sig om en sorts flyktinstinkt som innebär ett tänkande där främst kortsiktiga konsekvenser står i fokus och där de beslut som fattas ofta är impulsiva.³⁸

Ett problem med krediter som är snabba och enkla att teckna och där dessa egenskaper framförs vid marknadsföringen, är att individen kan komma att anse att den effektiva räntan (eller något annat kostnadsmått) inte är en lika viktig faktor att beakta vid kreditbeslutet. I vissa fall kan detta bero på att kredittagare är angelägna om att lyckas få en kredit och därför i mindre mån bekymrar sig om priset för krediten.³⁹

Krediter kan också vara konstruerade på sådana sätt att kredittagaren får svårt att uppskatta vad hans eller hennes åtagande innebär på sikt. Ett exempel på en sådan konstruktion är krediter som i början av kredittiden har låga avgifter som sedan höjs allteftersom. Det finns alltså delar av kostnaden för en kredit som inte får effekt för kredittagarens likviditet förrän efter en viss tid. Sådana kostnader som ligger långt fram i tiden riskerar att undervärderas eller rent av ignoreras av kredittagaren vid

³⁷ Willis, s 767.

³⁸ Willis, s 769.

³⁹ Willis, s 779.

den tidpunkt då beslutet om att ta en kredit fattas. När en kredit marknadsförs såsom räntefri eller amorteringsfri under en inledande period kan därför kredittagaren missta sig om innebörden av det åtagande som tecknandet av krediten innebär.⁴⁰

Detta gäller även för kostnader som en kredittagare kan råka ut för vid förtida betalning. Kostnaden för att betala ett lån i förtid är ett sätt för kreditgivaren att kompensera sig och kan för kredittagaren vara mycket osäker vid tidpunkten för kreditavtalet. Det finns därför en viss sannolikhet för att kostnaderna inte av kredittagarna beaktas tillräckligt vid tidpunkten för beslutet.⁴¹

3.3.3 Risktagande: Hur stora kommer framtida inkomsterna och utgifterna vara?

Det finns en rad olika faktorer som leder till bunden rationalitet, en av dessa faktorer är överoptimism, på engelska benämns fenomenet *overconfidence bias*. Vad som åsyftas härmed är individers tendens att tro att sannolikheten för att positiva händelser ska inträffa är högre än den för genomsnittet och att sannolikheten för negativa händelser är lägre än den för genomsnittet. Detta innebär bland annat en tendens för att tänka ”det kan inte hända mig” om negativa händelser.⁴²

Det har visats att många individer tenderar att vara överoptimistiska och underskattar på ett systematiskt sätt sannolikheten för att en negativ händelse ska inträffa. Detta gäller även om individen har insikt i hur stor sannolikheten är för att en viss negativ händelse ska inträffa och till och med om sannolikheten överskattas. Förekomsten av denna förutfattade mening har bland annat visats i försök där varje försöksperson fått ange hur stor sannolikheten är för att en rad händelser skall inträffa. Studierna visade tydligt på att majoriteten av försökspersonerna angav sannolikheten som låg för negativa händelser såsom att drabbas av skilsmässa, förlora sitt jobb eller bli allvarligt sjuk. Samtidigt angav försökspersonerna att det var stor sannolikhet för positiva händelser såsom att komma att själv äga sitt hem, bli befördrad och att slippa längre sjukhusvistelser.⁴³

Effekten av överdriven optimism förstärks av vad som kallas illusionen av kontroll och som innebär att individer överskattar sin förmåga att undvika negativa händelser genom att kontrollera de händelser som inträffar. Illusionen kan illustreras genom tankeexperimentet: ”Jag kan inte råka ut för en trafikolycka eftersom jag är en bra förare”.⁴⁴ Illusionen av kontroll innebär att en individ tror att slumpvisa händelser ändå kan vara kontrollerade. Detta innebär att en individ som är sysselsatt med någon sorts

⁴⁰ Jfr NJA 1997 s. 86 som gällde ett s.k. falskt annuitetslån. Kredittagaren hade i fallet inte förstått hur krediten var uppbyggd. Likväl dömde HD till kreditgivarens fördel.

⁴¹ Willis 777f. Frågan om förtida betalning och i vilken mån kreditgivaren skall kunna kompensera sig för en lägre inkomst är av Kommissionen tänkt att regleras i det nya konsumentkreditdirektivet varom mer nedan.

⁴² Korobkin & Ulen, s 1091.

⁴³ Korobkin & Ulen, s 1091

⁴⁴ Kilborn, s 18 f.

beteende som i någon mån innebär kontroll, såsom då ett beslut ska fattas, kan ha svårt för att särskilja vad som är slump och vad som är händelser som inträffar som konsekvens av individens inneboende förmågor.⁴⁵ Det nu anförda kan innebära att illusionen av kontroll i samband med överoptimism kan leda till att risken för inträffandet av en negativ händelse blir starkt undervärderad.

En kredittagare måste för att avgöra ifall han eller hon har råd med en kredit kunna uppskatta hur hans eller hennes inkomster och utgifter kommer att se ut över den tidsperiod för vilken krediten ska återbetalas. Överdriven optimism om inkomster och utgifter leder till en högre grad av skuldsättning än vad som skulle gälla för en individ vars rationalitet inte är bunden. Undersökningar som gjorts på konsumenters beslutsbeteende visar på att konsumenter lånar mer än vad som anges i modeller över rationellt låntagarbeteende. Att individer kan göra sådana felbedömningar tyder på att kredittagare när de bestämmer om och hur mycket de ska låna misslyckas med att maximera sin nytta genom en alltför stor grad av skuldsättning.⁴⁶

Tillgänglighet, eller *availability*, är en annan sorts heuristik som påverkar en individs syn på risk. Med tillgänglighetsheuristik avses ett fenomen som innebär att den uppskattade sannolikheten för inträffandet av en viss händelse är högre ju lättare det är för individen att erinra sig liknande händelser. Om en viss händelse är relativt lättillgänglig i en individs medvetande, kanske p.g.a. att individen själv bevittnat den eller att händelsen förekommit i media

3.3.4 Konsumtion idag mot konsumtion imorgon – hyperbolisk diskontering

Individer ställs hela tiden inför val mellan kortsiktig och långsiktig nytta. En individ kan exempelvis ställas inför att välja att spendera en viss summa pengar direkt eller att investera summan och på så sätt ha mer pengar att spendera i framtiden. En rationell individ kommer för att ge upp 100 kronor idag i gengäld kräva att få mer än dessa 100 kronor imorgon. För att uppskatta vad en framtida inkomst är värd idag kommer en rationell individ diskontera den framtida inkomsten eftersom han eller hon kommer att ta hänsyn till när på tidshorisonten inkomsten blir tillgänglig. Samma sak torde i princip gälla också för andra varor än pengar.⁴⁷

Hur stor diskonteringsfaktorn är varierar från person till person eftersom olika personer har olika preferens i fråga om konsumtion idag mot konsumtion imorgon. En möjlighet att investera riskfritt och få en årlig avkastning på cirka 5 % kan bemötas på olika sätt. En del individer skulle kanske investera en stor del av sin lön medan andra knappt skulle investera någonting alls. Trots olika val kan samtliga individer i exemplet sägas maximera sin nytta eftersom de handlar utifrån sina preferenser.⁴⁸

⁴⁵ Harris & Albin, s 436.

⁴⁶ Lieb & Janger, s 1534, 1542.

⁴⁷ Korobkin & Ulen, s 1119.

⁴⁸ Korobik & Ulen, s 1119.

Enligt rational choice-teorin kommer den diskonteringsfaktor som en individ använder sig av att bero på hur lång tid individen kommer att behöva vänta på pengarna. Av detta skulle följa att en individ som föredrar 10 kronor idag framför 11 kronor om en månad har denna preferens oavsett när i tiden månaden ligger. Om individen fick välja mellan 10 kronor om ett år och 11 kronor om ett år och en månad skulle valet alltså falla på 10 kronor.⁴⁹

Studier av individers beteende har emellertid visat att antagandet om en konstant diskonteringsfaktor som beskrivits i föregående stycke inte alltid är sant. Istället torde gälla att individer vid val mellan olika alternativ som är logiskt likvärdiga använder sig av olika diskonteringsfaktor allteftersom de tidsmässiga förhållandena ändras.⁵⁰

Företeelsen med en diskonteringsfaktor som inte är konstant över tiden kallas hyperbolisk diskontering. Genom att hyperbolisk diskontering hos individer konstaterats har kritik växt fram mot det sätt på vilket rational choice-teorin framställer individers diskontering.

Bland annat kan hyperbolisk diskontering innebära att individer systematiskt övervärderar omedelbara nyttor eller kostnader och undervärderar i tiden mer avlägsna nyttor eller kostnader. Särskilt utmärker sig två fenomen, dels att tillfredsställelse övervärderas och delas att framtida kostnader diskonteras kraftigt. Detta leder till att relationen mellan kostnad och nytta uppfattas olika beroende på vilken punkt på tidshorisonten denna relation betraktas ifrån.

Teorin om hyperbolisk diskontering innebär att även om en kostnad överväger fördelarna just nu så kan, allteftersom kostnaden flyttas längre bort i tiden, den hyperboliskt diskonterade kostnaden uppfattas som lägre än den i mindre mån diskonterade nyttan. Resultatet skulle alltså bli att relationen uppfattas som omvänd, nämligen att nyttan anses överväga kostnaderna. Detta ligger sedan till grund för individens beslut, om han eller hon ska ta en risk eller inte.⁵¹

I konsumentkreditsammanhang är hyperbolisk diskontering i mycket hög grad en relevant faktor. Med hyperbolisk diskontering kan förklaras i vart fall varför konsumentkredittagare kan förväntas övervärdera nyttan i att snabbt och enkelt kunna utnyttja krediten nu samtidigt som kostnaden för att teckna krediten lätt kan undervärderas. Många konsumentkrediter, eller i vart fall marknadsföringen av dem, kan ha en sådan effekt att en individs böjelse för omedelbar konsumtion och mot uppskjuten tillfredsställelse förstärks.⁵²

⁴⁹ Korobkin & Ulen, s 1119 f.

⁵⁰ Se Korobkin & Ulen, s. 1120 där följande exempel anförs. Antag att en individ skall välja mellan projekt A, som kommer att stå klart om nio år, och Projekt B, som kommer att stå klart om tio år. Antag vidare att individen när han eller hon jämför projekten i alla deras aspekter föredrar projekt B framför projekt A. Antag nu att vi flyttar datumet för färdigställande till att ligga närmare i tiden samtidigt som vi behåller skillnaden på ett år mellan A:s och B:s färdigställandedatum. Eftersom diskonteringsfaktorn ökar ju närmare färdigställandedatum vi befinner oss är det möjligt att individen byter från att föredra B till att föredra A allteftersom tiden räknas ned. Om diskonteringsfaktorn hade varit konstant över tiden hade något sådant byte aldrig kunnat ske.

⁵¹ Kilborn, s 21.

⁵² Kilborn, s 22.

Hyperbolisk diskontering påverkar det beslut som fattas av en individ som står inför att teckna en kredit för att kunna genomföra ett köp eller att spara för att göra köpet senare. Följden blir en kraftig påverkan i riktning mot att teckna krediten och förvärva varan direkt. I många fall kan det väntas att ett övervärderat värde av att äga en vara kommer att anses väga mer än det diskonterade värdet av att i framtiden äga samma vara fast då utan att den belastas av en skuld. Individens böjelse för omedelbar tillfredsställelse innebär således att deras förmåga att korrekt värdera nytta mot kostnader försämras.⁵³

3.4 Kan förebyggande åtgärder finnas?

Frågan om kreditgivning som är skadlig för samhället aktualiserar ett antal olika problem. Som visats ovan är ett av dessa problem det sätt på vilket individer riskerar att fatta mindre lämpliga beslut om att teckna krediter. Det rör sig alltså om en oförmåga som beror på vissa så kallade kognitiva anomalier hos individen som innebär att han eller hon inte behandlar information på ett optimalt sätt.

I Sverige har både Finansinspektionen, Konsumentverket och Kronofogdemyndigheten uttryckt att det på många håll i samhället råder okunskap om vissa former av blancolån. Den form som debatterats mest av dessa myndigheter är sms-lånen. Enligt Kronofogdemyndigheten innebär sms-lånen en skuldfälla särskilt för ungdomar och andra som helt eller delvis saknar förmåga att begripa vilka följderna är av en sådan skuldsättning som kan uppstå på grund av tecknande av, ofta dyra, blancokrediter.⁵⁴

Finansinspektionen anger att vägen till utbredd kunskap om konsumentkrediter, särskilt blancokrediter, är ett livslångt lärande bland befolkningen. Enligt Finansinspektionen räcker det inte med endast lagstiftning och utbildning i skolåldern. För att det konsumentkrediträttsliga regelverket skall få ännu bättre genomslag borde en uppföljning ske med information.⁵⁵

De i detta avsnitt beskrivna aspekterna av individers beteende och beslutsprocesser torde inte vara kända endast i den akademiska världen. Även kreditgivare kan ha kunskap om hur potentiella kredittagare resonerar och kan på ett opportunistiskt sätt utnyttja detta när de utformar sina krediter och sin marknadsföring.⁵⁶

⁵³ Kilborn, s 22.

⁵⁴ Kronofogdemyndighetens rapport "Obetalda sms-lån. Konsekvenser hos Kronofogden", 2007-08-24.

⁵⁵ Finansinspektionens ståndpunkt uttrycktes bland annat i programmet Argument i SVT den 22 maj 2007.

⁵⁶ Harris & Albin, s 442.

4 Vart tar lånen vägen?

4.1 Allmänt

Under 2006 ökade finanssektorns utlåning till konsumenterna med 229 miljarder kronor. Detta motsvarar en ökning om lite drygt 12 procent jämfört med 2005. Hushållens samlade skulder uppgick per den 1 april 2007 till 2016 miljarder kronor.⁵⁷ Slutsatsen måste därmed dras att kreditgivarna har företagit en hel del kreditprövningar. Frågan som måste ställas är vart krediterna tar vägen, eller med andra ord, vad används krediterna till. Det torde vara möjligt att urskilja två områden av intresse. Huvudparten av krediten används till att finansiera köp av bostäder. Således utgör bolånemarknaden en stor marknad för utlåning till hushåll. Det andra området av intresse är marknaden för blacolån, d.v.s. lån utan säkerhet.

Texten nedan syftar till att peka på några utvalda områden av särskild vikt för uppsatsen. Anmärkningarna är av generell natur men torde vara av intresse genom att fungera såsom en praktisk bakgrund till uppsatsen mer teoretiska avsnitt.

4.2 Blacolån

Med blacolån eller blancokredit förstås ett lån som beviljas utan en säkerhet i form av pant eller borgen. Till grund för beviljandet av lånet ligger istället endast kredittagarens återbetalningsförmåga. Låneformen har ökat stort i omfattning under de senaste åren.

Företagen som erbjuder blacolån till konsumenter kan indelas i två grupper; fristående kreditgivare samt kreditgivare med koppling till detaljvaruhandeln. Exempel på fristående kreditgivare i detta sammanhang är storbankerna, men även mindre nischbanker såsom Länsförsäkringar Bank, Kaupthing Bank. Till gruppen hör också företag såsom GE Money Bank och Svea Ekonomi. Till den senare gruppen, kreditgivare med koppling till detaljvaruhandeln, hör exempelvis Haléns Finans, Finaref Group AB, båda med koppling till postorderhandeln samt Resurs Bank, med koppling till hemelektronikhandeln. Den senare gruppen verkar under följande förhållande. I det fall en konsument väljer att köpa en vara på kredit uppstår två kontraktuella relationer; köpeavtal med säljaren av varan, samt ett kreditavtal med kreditgivaren. Därmed är det två stycken näringsidkare som skall erhålla ett överskott på den sålda varan. Det säger sig i det närmaste självt att en sådan vara blir dyrare än en vara som köps kontant.

En intressant notering, tvärt emot den allmänna uppfattningen, är att den genomsnittlige blancokredittagaren återfinns i åldersgruppen 30-49 år, har en synnerligen god hushållsinkomst mellan 500 000 -700 000 kr per år samt även har familj. 14 procent av hushållen har konsumtionslån.⁵⁸

⁵⁷ Finansinspektionen, Sparbarometern första kvartalet 2007.

⁵⁸ Institutet för privatekonomi, Hushållsbarometern våren 2007, s 7.

4.2.1 Kostnader för konsumenten

För att låna ut pengar till konsumenter vill kreditgivarna som ovan framgått ha ersättning. Intäkterna skall täcka de kostnader som kreditgivaren har för krediten. Exempel på kostnader för kreditgivaren är dennes egen kostnad för upplåning och kostnad för att administrera lånet. Intäkterna skall även täcka kostnaderna för eventuella kreditförluster och försäljningskostnader. Slutligen kräver även kreditgivaren att intäkterna skall vara tillräckliga för att det skall bli ett visst överskott, d.v.s. vinst.

Som också framgått ovan motsvaras intäkterna för kreditgivaren av kostnader för kredittagaren, i detta fall konsumenten. Konsumentens kostnader kommer att vara av olika slag. Det kan komma att röra sig om uppläggningskostnad, aviseringsavgifter, dröjsmålsavgift, ränta samt s.k. limitränta. Med limitränta, även kallad kontraktsränta, förstås en årsavgift som en kredittagare betalar för rätten att disponera över ett visst kreditutrymme. Limiträntan löper typiskt sett med en viss procent på det beviljade utrymmet. Ett i det närmaste självklart påpekande, men som ändå kan behöva klargöras, torde vara att amortering ej är en kostnad i sig. Amortering är istället en form av sparande. Dock är amortering en utgift vilken är nog så viktig att ta i beaktande i det fall någon har för avsikt att ingå ett kreditavtal, emedan samtliga utgifter minskar det ekonomiska utrymmet kredittagaren har att leva på, d.v.s. en likvidminskning.⁵⁹

4.2.2 Räntan

Enligt 6 § KkrL skall kreditgivaren lämna information om den effektiva räntan för krediten. Med effektiv ränta förstås den faktiska kostnaden för krediten angiven såsom en årlig ränta. I kostnaden skall således alla kostnader som krediten medför för konsumenten medräknas. Det bör dock framhållas att kreditavtalet i sig självt ej behöver innehålla uppgift om effektiv ränta. Det krav som uppställs är istället att kreditgivaren skall lämna information om den effektiva räntan vid marknadsföringen av krediten. Sådan information måste också lämnas till varje kredittagare innan kreditavtalet ingås.⁶⁰

Detta leder oss in till den intressanta frågan om utifrån vilka grunder och vilka parametrar kreditgivarna använder för att fastställa den nominella räntan som erbjuds konsumenterna vid blancolån. Valet av metod för att fastställa räntan torde vara av viss betydelse för kredittagarna. Detta har undersökts av Finansinspektionen.⁶¹

En utgångspunkt vid valet av metod för att fastställa räntan, är att prissättningen av räntan i det närmaste är helt fri. Den yttersta gränsen regleras genom bestämmelsen om ocker i brottsbalken. Ett grundläggande krav är dock, enligt 10 § KkrL, att den ränta som tas ut också skall anges i kreditavtalet.

⁵⁹ Blancokrediter till konsumenter, s 5.

⁶⁰ Lambertz och Eriksson, s 134.

⁶¹ Blancokrediter till konsumenter och Blancokrediter II – en uppföljning.

Av undersökningen framkom att det fanns variationer i hur företagen fastställde den nominella räntan. Det gick dock att skönja vissa likheter inom de två olika grupperna av kreditgivningsföretag. De fristående kreditgivarna grundade sin ränta på en koppling till en viss referensränta. Typiskt sett är denna referensränta stibor⁶² eller reporäntan⁶³. Till detta lades en viss marginal vilken skulle täcka egna kostnader samt även ge en vinst. Även den rådande konkurrenssituationen på marknaden påverkade prissättningen av räntan. Detta leder till två följder. För det första torde räntan för konsumenter ändras i det fall referensräntan ändras. För det andra konkurrerar denna typ av kreditgivningsföretag i huvudsak endast med erbjudandet om kredit. Detta torde leda till en effektivare konkurrenssituation mellan denna typ av företag än vad som gäller för den andra typen av kreditgivare.⁶⁴

Det visade sig att företag med anknytning till detaljvaruhandeln fastställde den ränta som erbjöds konsumenterna enbart på rent kommersiella grunder. Således saknades det en koppling till en referensränta. Detta ledde till att förändringar av det allmänna ränteläget ej medförde ändringar i prissättningen av räntan gentemot konsument.

Denna typ av krediter erbjuds dessutom typiskt sett i samband med köp av en viss butikkedjas produkter. Det är således antagligt att beslutet att ingå kreditavtal är underordnat själva beslutet att köpa produkten. Möjligheten för konsumenten att använda sig av alternativa finansieringslösningar synes dessutom vara begränsad. Typiskt sett torde det vara svårt för konsumenten att hitta samma produkt hos en annan detaljvaruhandlare som därutöver även skall kunna erbjuda en mer förmånlig finansieringslösning. I det fall konsumenten är intresserad av att köpa en produkt genom att använda sig av ett blacolån har konsumenten i praktiken endast alternativet att vända sig till en fristående kreditgivare för att där uppta det önskade lånet. Detta förutsätter dock rimligtvis viss framförhållning alternativt att köpet får vänta till dess kredit har beviljats och därmed kan göras tillgänglig för konsumenten. Sammanfattningsvis synes således incitamenten för konsumenten att överväga andra finansieringsalternativ vara synnerligen små.⁶⁵ Detta torde vara en av huvudförklaringarna till att räntan hos kreditgivare med koppling till detaljvaruhandeln är betydligt högre än hos den andra gruppen av kreditgivare.

4.2.3 Kreditprövningen

Den ränta som konsumenten betalar skall är ämnad att leda till en förtjänst hos kreditgivaren. Som bekant skall en del av räntan också täcka kreditgivarens risk för att låntagaren ej återbetalar krediten enligt avtalet. Hur stor denna risk är beror slutändan på omständigheter hos kredittagaren,

⁶² Stibor (Stockholm interbank offered rates) – De räntor som bankerna betalar då de lånar av varandra på andra löptider än över natten.

⁶³ Reporäntan – Den ränta bankerna får betala då de lånar pengar av Riksbanken via Riksbankens repotransaktioner.

⁶⁴ Blacolån till konsument, s 6.

⁶⁵ Blacolån till konsument, s 6.

d.v.s. räntan bestäms teoretiskt sett individuellt för varje kredittagare. En konsekvens av detta torde således vara att desto större risk kreditgivaren tar desto högre torde därmed den ränta vara som erbjuds kredittagaren. Fråga är huruvida det finns skillnader i kreditprovningen mellan de två grupperna som kan motivera skillnader i räntan.

Ovan har det beskrivits hur en kreditprovning skall företas för att stå i överensstämmelse med dels krav som lagstiftningen uppställer, men också för att stå i överensstämmelse med de allmänna råd som Finansinspektionen och Konsumentverket ger ut. Undersökningen visade på hur kreditgivarna genomförde en kreditprovning i praktiken

För att göra kreditprovningen inhämtade företagen information från kredittagaren och upplysningsföretag. I undantagsfall inhämtades även uppgifter från arbetsgivare och kronofogdemyndighet. Därefter sker en provning med hjälp av credit scoring samt kalkylberäkningar. För att kredit skall beviljas skall vissa av företagen uppställda policyregler, med däri minimikrav, vara uppfyllda. Exempel på minimikrav är högsta och lägsta ålder, lägsta credit scoring poäng, fast inkomst, inga betalningsmärkningar, folkbokförd i Sverige samt även ett ”lågsta belopp kvar att leva på”. I undersökningen kunde inga betydande skillnader i kreditprovningen urskiljas mellan de två grupperna av företag. Inom båda grupperna fanns det företag som inhämtade mindre information från kredittagaren och istället mer förlitade sig på information från upplysningsföretag. Inom båda grupperna fanns det även företag som uppställde lägre krav på kreditsökanden än företag i den andra gruppen.⁶⁶ Av de undersökta företagen var det endast ett fåtal som alltid gjorde en kalkyl oavsett storleken på kreditbeloppet. Ytterligheten var ett företag där kreditbeloppet skulle överstiga 200 000 kr för att en kalkyl skulle genomföras.⁶⁷

Detta väcker samtidigt frågan om huruvida det finns ett samband mellan metoden för hur en kreditprovning genomförs och utfallet av antalet sena betalningar och kreditförluster hos kreditgivarna. Det finns givetvis andra faktorer utöver kreditprovningen som påverkar utfallet av sena betalningar och kreditförluster. T.ex. torde kreditgivarens val av risknivå för kreditgivningen vara en faktor med stor påverkan. Även företagets hantering av påminnelser och indrivningsrutiner torde vara av betydelse.⁶⁸

Det visade sig att det ej var möjligt att få ett bestämt svar på frågan. Det fanns företag som i förhållande till andra företag hade en större andel sena betalningar och kreditförluster och som sällan eller aldrig gjorde någon kalkyl. Detta talar för att en kalkyl är av stor vikt vid kreditprovningen. Detta motsades samtidigt av det faktum att det fanns företag som ej upprättade någon kalkyl och trots detta ändå hade begränsade kreditförluster och sena betalningar. Likaså fanns det företag som alltid upprättade en kalkyl men ändå hade en relativt hög andel sena betalningar och kreditförluster.⁶⁹

⁶⁶ Blancokrediter till konsumenter, s 7.

⁶⁷ Blancokrediter till konsumenter II – en uppföljning, s 9.

⁶⁸ Handel med förfallna fordringar och inkasso, s

⁶⁹ Blancokrediter till konsumenter II – en uppföljning, s 9.

Som ovan nämnts bestäms räntan utifrån omständigheter hos den individuella kredittagaren. En konsekvens av detta skulle vara att även kreditprövningen sker individuellt av varje kredittagare. Så är emellertid ej fallet i rent strikt mening. Som ovan framgått sker prövningen tämligen standardiserat vilket också avspeglar sig i räntesättningen.

4.2.4 Avgifter

Till skillnad för vad som gäller för ränta råder ej full avtalsfrihet gällande vilka avgifter kreditgivaren får ta ut för konsumentkrediter. Av 12 § KkrL följer att kreditgivaren ej får ta ut avgifter som ej är befogade. En avgift som tas ut måste således motsvaras av en motsvarande reell kostnad för kreditgivaren. Avgifterna måste även anges särskilt i kreditavtalet. Det skall även anges på vilka grunder avgifterna får ändras. En ändring av avgifterna till konsumentens nackdel måste därmed alltid motsvaras av ökade kostnader för det som avgiften avser.

Utgångspunkten torde vara att avgifterna medför att kreditgivaren kan täcka sina kostnader på ett sätt som är i och för sig rättvist gentemot kredittagaren. Detta beror på att kredittagaren endast betalar för de särskilda och reella kostnader vilka krediten ger upphov till, istället för att kostnaderna schablonberäknas och påföres vid räntesättningen. Det bör framhållas att kreditgivarens beslut om hur denne väljer att göra med avgifterna är rent affärsmässigt. Det är ej nödvändigt att ta ut avgifter, men i det fall kreditgivaren trots allt väljer att ta ut avgifter måste detta avtalas om på särskilt sätt. Trots att avgifterna mellan företagen kan variera går det ej direkt att sluta sig till att högst avgifter per automatik även innebär att de skulle vara oskäliga. Detta beror på att kreditgivaren kan välja att endast ta ut en del av den faktiska kostnaden direkt av kredittagaren. Vad som ej är tillåtet enligt KkrL är att ta högre avgifter än vad kostnaderna motiverar.⁷⁰

Det ovan anförda aktualiserar frågan om vilken uppgift den presumtive kredittagaren är mest uppmärksam på. Är det den nominella räntan eller avgifterna som kredittagaren fäster mest uppmärksamhet vid. Det finns goda skäl att tro att konsumenterna är mer uppmärksamma på den nominella räntan än på avgifterna. En effekt av detta är att en nominell ränta om noll procent verkar mer attraktivt för konsumenten, oaktat avgifternas storlek, än vad en högre nominell ränta gör. Bestämmelsen i 10 § KkrL om att den effektiva räntan och att avgifterna skall redovisas syftar till att ge konsumenten bättre information. Typiskt sett framhålls och tydliggöres dock den nominella räntan i låneerbjudandet, medan information om den effektiva räntan alltmer får stå tillbaka vid marknadsföringen.

Detta leder oss in på begreppet ”räntefritt”. Vid marknadsföringen av blancokrediter synes begreppet förekomma synnerligen frekvent. Det är särskilt vanligt förekommande bland företag med koppling till detaljvaruhandeln. Även maximin ”köp nu betala sen” förekommer i samma sammanhang. Av ordalydelsen ”räntefritt” framgår att begreppet endast avser räntesatsen. Detta ger emellertid konsumenten en

⁷⁰ Blancokrediter till konsumenter, s 8.

känsla av förmånlig kredit trots att avgifterna typiskt sett oftast är som högst just för dessa krediter.

Vidare uppställs det i KkrL kvalitativa krav på avtalsvilkorens utformning för att avgifter för krediten skall kunna tas ut av konsumenten. Det är ej tillräckligt att endast ange i kreditavtalet att låntagaren är skyldig att betala en viss typ av avgift. I kreditavtalet skall det tydligt framgå vilken summa låntagaren skall erlagga samt när summan skall erläggas. Det ej heller tillåtet att endast hänvisa till en fristående handling, t.ex. en avgiftslista, som ej har bifogats kreditavtalet.⁷¹

Utöver de ovan nämnda avgifterna såsom uppläggningsavgifter och aviseringsavgifter vilka kan sägas utgöra ersättning för krediten synes det även förekomma att kreditgivarna tar ut även andra avgifter. Exempel på sådana avgifter är påminnelseavgift och övertrasseringsavgift. Vad de senare avgifterna har gemensamt är att de ej kan sägas utgöra ersättning för krediten som sådan. En avgift som utgör en sanktion för att låntagaren har brutit mot kreditavtalet genom att ej betala sin skuld i tid, kan ej sägas vara en ersättning för krediten som sådan. Avgiften utgör istället ersättning för avtalsbrott och ej en ersättning för den tjänst kreditgivaren har tillhandahållit genom att utlåna pengar. Syftet med denna typ av avgifter är typiskt sett att försöka styra kredittagarens beteende. Det är dock troligt att gränsdragningsproblem kan uppstå.⁷² Kraven på de båda typerna av avgifter är i stora drag desamma.⁷³ Skillnaden mellan de två typerna visar sig dock vid tillämpningen av 12 § 3 st. KkrL. För att höja avgifterna för avgifter vilka utgör ersättning för krediten måste som ovan framgått höjningen motsvaras av ökade kostnader, medan övriga avgifter kan höjas av andra skäl. En höjning av övriga avgifter behöver således ej motsvaras av ökade kostnader för kreditgivaren. Friheten att höja avgifterna är dock beskurna på annat sätt. Höjningen måste alltid kunna stödjas på villkor i kreditavtalet. Även kravet på god kreditgivningssed i 5 § KkrL begränsar utrymmet för avgiftshöjningar. Slutligen kan 36 § AvtL få betydelse.

4.3 Bomarknaden och bolånemarknaden

4.3.1 Allmänt

I anledning av den ökade konkurrensen på den svenska bankmarknaden och den därmed kraftigt växande bolåneutlåningen går det att fråga sig vilken påverkan detta har fått på hushållens ekonomi. Ungefär 40 procent av kreditinstitutens utlåning till den svenska allmänheten består av lån till svenska hushåll med bostaden som säkerhet. Detta motsvarar nästintill 85 procent av den totala utlåningen till hushåll.⁷⁴ I det fall hushållen av någon anledning skulle få svårt att klara av att betala sina räntor samt att amortera skulle detta rimligtvis även ha en viss inverkan på kreditgivarnas stabilitet.

⁷¹ Lambertz och Eriksson, s 154.

⁷² Lambertz och Eriksson, s 156.

⁷³ Prop 1991/92:83, s 111 f.

⁷⁴ Riksbanken, tal 070530, s 4, samt Bankföreningen, Bostadsutlåningen 2006, s 4.

Fråga är om det även skulle kunna leda till att det finansiella systemet kollapsar. Så skedde under början av 1990-talet.

De senaste tio årens uppgång av priserna på bostadsmarknaden har varit i det närmaste sensationellt stor i ett historiskt perspektiv. Sedan 1996 har priserna på villor ökat med 130 procent, medan uppgången för bostadsrätter är hela 250 procent. Samtidigt har dock hushållens skulder ökat kraftigt. Med några få undantag torde mönstret vara detsamma i hela den utvecklade världen. Jämfört med en del andra länder kan utvecklingen i Sverige sägas vara i det närmaste blygsam. En starkt bidragande orsak till det detta torde vara att i Sverige köper vi bostaden för att bo i. I många andra länder, i första hand de anglosaxiska länderna, är det tämligen vanligt att privatpersoner köper en bostad för att sedan hyra ut. Bostadsköpet sker på förhoppningar och förväntningar om att bostaden skall öka i värde ungefär som vid köp av aktier eller andra finansiella tillgångar. Förfarandet ökar dock risken för prisfall betydligt. Det enkla skälet till detta är att man hellre säljer ett hus som man hyr ut än ett hus som man själv bor i.⁷⁵

4.3.2 Skäl till prisökning

Vid diskussioner om bostadsmarknaden förekommer många gånger påståenden om att marknaden skulle vara övervärderad i bemärkelsen att den kraftiga prisökningen ej kan förklaras på rationella grunder. Huspriserna och hushållens skulder torde dock kunna förklaras med fyra bakomliggande omständigheter. De fyra omständigheterna är; låga räntor, ökade inkomster för hushållen, begränsat utbud av bostäder samt strukturella förändringar på bolånemarknaden.⁷⁶

En viktig förklaring till de låga räntorna är att Sverige tidigare var ett land med en hög inflation som samtidigt även var tämligen volatil. Idag råder det omvända förhållandet. Inflationen är förhållandevis låg och samtidigt även stabil. Även den reala räntan har sjunkit. I slutet av krisåren var den reala rörliga bolåneräntan cirka 7 procent. Under de senaste 5-10 åren, likt idag, har den reala räntan istället varit ungefär 2 procent.⁷⁷ Detta har gjort att det har blivit billigare att låna för att köpa bostad. I en ekonomi med en hög nominell ränta koncentreras betalningsbördan för ett lån i stor utsträckning till det första året. I det fall ett hushåll lånar ett belopp om t.ex. fem årsinkomster och den nominella räntan är 20 procent kommer hushållet att lägga hela sin årsinkomst på ränta under det första året. Detta är en börda som få hushåll kan klara av att bära. Det torde spela mindre roll att inflationen är hög och att lånets värde därmed senare urholkas. Hushållet kommer att hamna i betalningssvårigheter redan under det första året. Den vridning av betalningsbördan mot början av kreditperioden som tidigare fanns fungerade såsom en likviditetsrestriktion. Idag är den nominella räntan relativt låg. Detta leder till att betalningsbördan blir mer jämt fördelad över tiden. Således saknas idag den likviditetsrestriktion som

⁷⁵ Riksbanken, tal 070530, s 3 med däri gjorda hänvisningar.

⁷⁶ Riksbanken, Finansiell stabilitet 2007:1, s 33.

⁷⁷ Riksbanken, tal 070530, s 4.

tidigare fanns. Därmed är det möjligt för hushållen att ta större lån.⁷⁸ Det driver i sin tur upp bostadspriserna.

Det andra skälet är den goda reala ekonomiska utveckling som vi har haft i Sverige sedan efter krisen i början av 1990-talet. De svenska hushållens disponibla inkomst har ökat rejält. Därmed har också hushållens betalningsförmåga och dess efterfrågan på bostäder ökat. Under de senaste åren har även arbetslösheten börjat minska.

Ett tredje skäl torde vara det förhållandevis låga nybyggandet av bostäder. Detta är delvis en svit av fastighets- och bankkrisen under början av 1990-talet. Huvudorsaken torde dock vara att bostadspolitiken ändrade riktning under 1990-talet. Fram till dess hade bostadsbyggandet varit tämligen kraftigt subventionerat. Subventioneringen skedde i första hand genom räntebidrag. Staten garanterade att räntan var låg. Under 1980-talet var inflationen mycket hög. Detta ledde till att det var billigt att uppta lån, samt att lånet i princip även amorterade sig självt. I det fall kalkylen ändock ej gick ihop var det inte ovanligt att kommuner hade ställt upp med generösa borgensåtaganden. Den risk som var förenad med en bostadsinvestering hade i praktiken således flyttats från den som gjorde investeringen till skattebetalarna. Som en följd av krisen i början av 1990-talet slopades räntebidragen och kommunerna upphörde med att inkläda sig borgensförpliktelser. Således var det ej lika attraktivt med nybyggande.⁷⁹ Under 2000-talet har nybyggandet ökat. Nybyggandet har dock ökat tämligen måttligt med hänsyn till de ökande bostadspriserna. En orsak till detta torde kunna vara att det typiskt sett endast är lönsamt med nybyggande i storstäderna där det många gånger kan vara ont om plats för att bygga nytt.

Ytterligare ett skäl torde vara att när efterfrågan på bostäder tog fart så kom det att dröja innan efterfrågan kunde komma att mötas av nyproduktionen. Det tar helt enkelt en viss tid att bygga nya hus. Vidare är det även sannolikt att hyresregleringen har minskat intresset för att bygga nya hyresrätter. Istället har hushållens betalningsvilja för bostäder alltmer kanaliserat mot villor och bostadsrätter.

Sammanfattningsvis innebär det ovan anförda att vi således har en situation där hushållens inkomster har ökat, det är billigt att låna samtidigt som utbudet av bostäder till viss del är begränsat. Detta torde innebära att bostadsmarknaden fungerar som vilken annan marknad som helst. En stor efterfrågan kombinerat med ett litet utbud leder oundvikligen till högre priser.

4.3.3 Hushållens skulder ökar

Hushållens skulder har utvecklats sig i linje med fastighetspriserna och har således ökat synnerligen kraftigt. Detta innebär att skulderna har vuxit snabbare än vad inkomsterna har ökat. Det torde till och med vara så att hushållens skuldsättning är större idag än vad den var tiden innan den stora fastighetskrisen bröt ut. Vid slutet av 2006 uppgick hushållens samlade skulder i förhållande till deras disponibla årliga inkomster till 140 procent.⁸⁰

⁷⁸ Riksbanken, tal 061106, s 3.

⁷⁹ Riksbanken, tal 061106, s 4.

⁸⁰ Finansinspektionen, Sparbarometern – första kvartalet 2007, s 3.

Hushållens skuldsättning kan dock mätas ur ett annat perspektiv. Kostnaden för hushållen att bära skulderna är idag ej densamma som under tidigare år. De låga reala räntorna har medfört att hushållens ränteutgifter i förhållande till deras disponibla inkomster är på en synnerligen låg historisk nivå. I allmänhet har hushållen goda möjligheter och marginaler att klara av stigande räntekostnader. Det är dock ej osannolikt att vissa enskilda hushåll har överbelånat sig och därmed kan komma att hamna i skuldfällan. Analyser har visat att skulderna är synnerligen ojämnt fördelade. Cirka 60 procent av de svenska hushållen är skuldsatta, varav ungefär hälften utgörs av mindre lån. En liten andel högt belånade hushåll svarar för en stor andel av den totala skuldsättningen.⁸¹ Ett högt belånat hushåll är dock ej liktydigt med ett mer sårbart hushåll än ett lågt belånat hushåll. Det torde även förhålla sig som så att de hushåll som har de största skulderna samtidigt är de hushåll som har de största inkomsterna och tillgångarna. Det enskilda hushållets förmåga att betala räntor och amortera beror på hushållets inkomster samt vilka tillgångar detta äger. Tillgångarna bör kunna omsättas i likvida medel.⁸²

De flesta hushåll återfinns i de yngre respektive äldre åldersklasserna. Andelen skuldsatta av dessa hushåll är dock lägre än genomsnittet för hushållen. Andelen skuldsatta är som störst bland hushållen som är i åldrarna 35-44 år. Dessa hushåll håller nästintill 30 procent av den samlade skuldsättningen.⁸³

De mest skuldsatta hushållen synes ha haft en bättre inkomstutveckling än genomsnittet under de senaste åren. Deras ekonomiska situation ser sammantaget tämligen stark ut. Slutsatsen torde även gälla för övriga åldersgrupper. Den disponibla inkomsten varierar naturligt över livscykeln och är som störst i den övre medelåldern. Under åren 2004-2005 ökade dock andelen hushåll som lever under marginal. Den ekonomiska situationen försämrades för de 20 procent skuldsatta hushåll med lägst inkomster.⁸⁴

Samtliga åldersgrupper har skulder som överstiger inkomsterna. Förmögenheten är starkt koncentrerad till äldre åldergrupperna. Detta förhållande är särskilt tydligt vad gäller finansiella tillgångar. Som framgått ovan är hög skuldsättning inte liktydigt med ekonomisk sårbarhet. För att få en rimlig uppfattning om hushållens ekonomiska sårbarhet för förändringar i inkomster och utgifter är det intressant att analysera hushållens ekonomiska marginaler. Den ekonomiska marginalen redogör för hur mycket ett hushåll har kvar av sin disponibla inkomst efter det att ränteutgifter och andra levnadsomkostnader har betalats. Ett hushåll som är under marginalen har ej möjlighet att betala sina löpande utgifter. Därmed löper hushållet en synnerligen stor risk att ej kunna betala sina skulder.

Den andelen av hushållen som har den största andelen av skulderna har höga inkomster samt även goda marginaler. Typiskt sett har

⁸¹ Riksbanken, Finansiell stabilitet 2007:1, s 37.

⁸² Riksbanken, De svenska hushållens skuldsättning och betalningsförmåga – en analys på hushållsdata, s 2.

⁸³ Riksbanken, Finansiell stabilitet 2007:1, s 37.

⁸⁴ Riksbanken, Finansiell stabilitet 2007:1, s 38.

de även väl tilltagna likvida förmögenhetsbuffertar. Hushåll med negativa marginaler återfinns främst i åldersgruppen unga. Cirka 15 procent av hushållen i denna grupp bedöms ha negativa marginaler. Detta kan jämföras med åldergruppen 35-44 år där endast 5 procent av hushållen bedöms ha negativa marginaler. Oavsett åldersgrupp är det dock i första hand hushåll med små lån som har en negativ marginal.⁸⁵

Den andel av skulderna som hålls av hushåll med negativ marginal har minskat under de senaste åren. Mellan 2000 och 2005 sjönk andelen från 6 procent till 4 procent. Genom att jämföra förmögenheter och skulder för enskilda hushåll med negativ marginal är det möjligt att uppskatta hur stor andelen osäkra krediter är. Därmed är det således även möjligt att bedöma risken för potentiella kreditförluster. Den starka utvecklingen av hushållens förmögenhet har lett till att andelen potentiella kreditförluster har minskat. Dessutom har hushållens marginaler ökat. Mindre än 0,8 procent av hushållens skulder kan bedömas vara potentiella kreditförluster.⁸⁶ Siffran är betydligt högre än de faktiska siffror gällande kreditförluster i utlåning till hushåll som rapporteras av bankerna själva. Dessa siffror beskriver inga eller synnerligen små kreditförluster.⁸⁷

Sammanfattningsvis kan hushållen som en helhet visa upp ekonomisk styrka och god betalningsförmåga. Däremot har en relativt stor andel av de yngre hushållen en negativ marginal. Samtidigt håller dessa hushåll en synnerligen begränsad del av hushållens totala skulder. I dagsläget torde risken för att hushållen skall orsaka omfattande kreditförluster vara tämligen begränsad. Vidare finns det även starka tecken på att hushållens marginaler kommer att förbättrats trots att deras utgifter för ränta kan komma att öka.

De ovan anförda siffrorna kan dock jämföras med siffror då hushållen själva tillfrågas om deras ekonomiska situation. 23 procent av hushållen uppger att de har haft svårigheter att få inkomsterna att räcka månaden ut.⁸⁸ Således är det tämligen uppenbart att vissa hushåll trots allt har små marginaler i sin ekonomi.

4.3.4 Nyutlåning

Bolånevolymer har ökat synnerligen kraftigt under de senaste åren. Med nyutlåning förstås nya krediter samt utökade krediter på befintliga lån inklusive det ursprungliga kreditbeloppet. 2002 hade företagen en nyutlåningsvolym gentemot bolån om 171 miljarder kronor. Vid utgången av 2006 var nyutlåningen 397 miljarder kronor. Detta motsvarar en ökning om 121 procent. I första hand är det nyutlåningen till bostadsrätter som ökar kraftigt. Vad gäller nyutlåning till bostadsrätter låg ökningstakten på 22 procent år 2006, medan ökningstakten för villor var mer blygsamma 12 procent. Som synes är ökningstakten för bostadsrätter betydligt högre än ökningstakten för villor. Dock står nyutlåningen vad gäller bostadsrätter

⁸⁵ Riksbanken, Finansiell stabilitet 2007:1, s 38.

⁸⁶ Riksbanken, Finansiell Stabilitet 2007:1, s 38.

⁸⁷ Kreditmarknadsbarometern, fjärde kvartalet 2006, s 13.

⁸⁸ Institutet för privatekonomi, Hushållsbarometern våren 2007, s 6.

endast för 25 procent av den totala nyutlåningen, medan villor utgör 75 procent.⁸⁹

4.3.5 Belåningsgrader

Med belåningsgrad förstås hur mycket som är möjligt att låna med bostaden som säkerhet. Typiskt sett beräknas belåningsgraden utifrån marknadsvärdet, d.v.s. värderingen, på den underliggande bostaden. Dock väljs det lägsta beloppet av köpeskillingen och marknadsvärdet. Således, i det fall köparen betalar 400 000 kr för en bostad som är värderad till 600 000 kr, väljs köpeskillingsbeloppet som grund för beräkningen av belåningsvärdet. Belåningsvärdet är 400 000 kr, vilket leder till att 300 000 kr kan lånas i det fall kreditgivarens tillåtna belåningsgrad är 75 %. Under 2006 låg den genomsnittliga belåningsgraden på nyutlåningen på 59 procent. Detta innebär att belåningsgraden har ökat med 12 procent sedan 2002. Gällande villor var belåningsgraden 58 procent, medan belåningsgraden var 64 procent för bostadsrätter. Dessa siffror kan ställas mot den genomsnittliga belåningsgraden för utlåningsportföljen som uppgick till 50 procent. För villor var belåningsgraden 47 procent och för bostadsrätter 57 procent. Det visade sig emellertid att skillnaden mellan de olika företagen var stora. Ett företag uppvisade en belåningsgrad om 70 procent för bostadsrätter, medan ett annat företag endast hade 40 procent belåningsgrad för bostadsrätter. Liknande skillnader fanns även för belåningsgraden gällande villa.⁹⁰

Förklaringen till att belåningsgraden är högre för bostadsrätter torde med stor sannolikhet hänga samman med kundernas efterfrågan av högre belåning vid köp av bostadsrätt. Många yngre personer gör sitt intåg på bostadsmarknaden med att köpa en bostadsrätt. Typiskt sett har dessa personer endast en liten egen kontantinsats att använda vid köpet. Detta leder till att de tvingas att låna till en stor del av köpeskillingen vilket gör att belåningsgraden i förhållande till villa blir högre. Ett annat skäl till skillnaden i belåningsgrad torde vara att de personer som köper en villa många gånger har sålt en bostadsrätt i ett tidigare skede med viss vinst. Förtjänsten kan användas som kontantinsats vilket leder till att belåningsgraden blir lägre.

4.3.6 Amorteringstid

Under perioden 2002 till 2006 ökade amorteringstiderna betydligt. Den genomsnittliga amorteringstiden på nyutlåning var 2006 på 59 år. Den genomsnittliga amorteringstiden för bostadsrätter ökade i större utsträckning än amorteringstiden för villor under perioden 2002 till 2006. Amorteringstiden ökade från 64 år till 77 år för bostadsrätter. Motsvarande siffror för villor var 49 år 2002 respektive 54 år 2006. Sett till hela låneportföljen var den genomsnittliga amorteringstiden till 45 år för villor och 55 år för bostadsrätter.⁹¹

⁸⁹ Bankföreningen, Bostadsutlåningen 2006, s 6ff.

⁹⁰ Bankföreningen, Bostadsutlåningen 2006, s

⁹¹ Finansinspektionen, Utvecklingen på bolånemarknaden, Rapport 2006:9, s 7.

Amorteringstiden förtjänar att diskuteras lite djupare. Det är tydligt att kreditgivarna har blivit alltmindre strikta med sina amorteringskrav. På goda grunder kan man fråga sig varför amorteringstiderna har stigit, samt varför hushållen väljer att inte amortera i samma utsträckning som tidigare. För en nybliven bostadsägare med en högst ordinär inkomst kan det många gånger kännas tämligen meningslöst att amortera 1000 kronor i månaden i det fall lånesumman är 1,5 miljoner kronor. Det finns goda skäl för att amortera på bolånet emedan hushållets balansräkning blir mindre känslig för prisförändringar på bostadsmarknaden. Samtidigt torde det ej finnas något egenvärde i sig att ett belånat hushåll till varje pris skall amortera ner sin skuld till fullo. Skälet till detta är att amortering är att se som ett sparande. I det fall låntagaren har amorterat ner hela sitt lån utan att ha byggt upp ett annat sparande innebär detta att låntagaren har placerat hela sitt sparande i bostaden och därmed bostadsmarknaden. På goda grunder kan således frågan ställas huruvida det är optimalt för ett hushåll att placera hela sitt sparande i bostaden.⁹²

I sammanhanget förtjänas även framväxten av amorteringsfria lån att diskuteras närmare. En allt större del av nyutlåningen gällande bottenlån är idag amorteringsfria. Skälet till att kunderna efterfrågar amorteringsfria lån torde kunna belysas med följande exempel. Den summa som kredittagaren ej behöver använda för att betala amorteringar kan istället användas till att betala ränta på en något större kredit. En minskad amortering med som i exemplet ovan, 1 000 kr i månaden, ger kredittagaren möjlighet att öka sina räntekostnader med motsvarande summa i varje månad. Detta innebär vid en ränta om 5 procent att kredittagaren kan låna ytterligare 350 000 kr, och samtidigt även ha samma månadskostnad för sitt boende.⁹³

4.3.7 Fast ränta vs rörlig ränta

Under ett antal år har det blivit alltmer vanligt att hushållen lånar till rörlig ränta. 1997 var andelen som valde rörlig ränta endast drygt 20 procent. 2006 var hade andelen ökat till hela 54 procent.⁹⁴ Under första kvartalet 2007 minskade dock andelen till 47 procent.⁹⁵ Ökningen torde kunna förklaras med att hushållen har ökat sin riskbenägenhet. Klart är dock att hushållen har en större riskexponering idag än vad som var fallet under tidigare år. Tillbakagången under 2007 torde kunna förklaras med att hushållen känner en ökad oro för stigande räntor.

4.3.8 Räntemarginaler

Under perioden 2002-2007 sjönk räntemarginalerna kraftigt. Med räntemarginal förstås skillnaden mellan rörlig ränta på bolån och tremånaders statskuldväxel. I genomsnitt sjönk räntemarginalen för villor

⁹² Riksbanken, tal 061106, s 4.

⁹³ Riksbanken, Finansiell stabilitet 2007:1, s 33.

⁹⁴ Bankföreningen, Bostadsutlåningen 2006, s 8.

⁹⁵ Bankföreningen, Bostadsutlåningen januari – april 2007, s 14.

med 20 procent, medan minskningen för bostadsrätter uppgick till 35 procent.

Skälet till att minskningen är så mycket större för bostadsrätter än för villor torde sammanhånga med sloandet av räntetillägg för bostadsrätter. Vid årets början av 2002 var räntemarginalen för bostadsrätter betydligt högre än för villor. 2006 hade dessa skillnader i marginaler för bostadsrätter helt försvunnit. Istället är räntemarginalen för bostadsrätter idag betydligt lägre än för villor. Det finns även god anledning att tro att den ökade konkurrensen även har bidragit till att räntemarginalen har minskat. Mindre företag på bolånemarknaden har blivit alltmer aktiva och offensiva. Detta har tvingat alla företag på marknaden att se över sina erbjudanden och förbättra sina villkor. De skillnader som finns mellan små och stora företag är idag tämligen små. Typiskt sett finns det även goda möjligheter för kredittagaren att förhandla om skillnaderna.

Av det ovan anförda torde det även vara möjligt sluta sig till slutsatsen att det även torde förekomma geografiska skillnader i räntemarginalen. Skillnaden kan antas vara som störst och tydligast mellan de tre storstadsregionerna och landsbygden. Skälet till att det förekommer geografiska skillnader i räntemarginalen torde vara att konkurrensen är olika på marknaderna. I storstadsregionerna finns det fler företag som kunderna kan vända sig till med sin bolåneansökan. Således kan kunderna spela ut de olika företagen mot varandra för att få förbättrade villkor. Detta pressar med största sannolikhet marginalerna för företagen. En starkt bidragande faktor till skillnaderna i räntemarginal torde även vara att bostäderna i storstadsregionerna typiskt sett är betydligt dyrare än bostäderna i landsbygden. Detta leder till att kunderna behöver låna mer pengar. Därigenom har kunderna i storstadsregionerna större incitament för att förhandla om bättre villkor och även större möjlighet att få gehör för sina krav. En ytterligare förklaring till geografiska skillnader gällande räntemarginal torde kunna vara att kreditförlusterna skiljer sig åt geografiskt. Således måste företagen ha en högre marginal för att kompensera sig för risken för kreditförluster.⁹⁶

4.3.9 Slutsatser

Under de senaste åren har det skett en kraftig prisuppgång på både villor och bostadsrätter i Sverige. Företagens vilja att låna ut pengar till bostäder har varit synnerligen stor. Detta har lett till att belåningsgraderna har blivit allt högre. Möjligheten att öka belåningsgraden har troligen lett till att nyutlåningsvolymerna likaså har ökat. Det är sannolikt att de ökade belåningsgraderna i kombination med det förhållandevis låga ränteläget har bidragit till att prisuppgången på bostäder har pågått under en lång tid.

Det finns vissa indikationer på att kreditförlusterna historiskt sett har varit högre för bostadsrätter än för villor. Likaså har belåningsgraderna historiskt sett varit högre för bostadsrätter än för villor. Som kompensation för de högre kreditförlusterna hade företagen tidigare en större räntemarginal för bostadsrätter. Flertalet företag tog bort emellertid

⁹⁶ Finansinspektionen, Utvecklingen på bolånemarknaden, Rapport 2006:9, s 8 f.

räntetillägget 2003. I dagsläget torde det förhålla sig som så att samtliga företag på marknaden har slopat räntetillägget. Numera är istället räntemarginalerna för bostadsrätter lägre än för villor.

Ett förhållande som många gånger hamnar i skymundan är att bostadsrätter typiskt sett i viss mån är belånade dubbelt. Många bostadsrättsföreningar är belånade och flertalet relativt nybildade föreningar har till och med höga belåningsgrader. När dessutom medlemmarna i bostadsrättsföreningen upptar lån för att kunna bostadsrätten kan det sägas att företagen en form av dubbel exponering. Trenden går dock mot att belåningen alltmer upptas hos bostadsrättsinnehavaren och ej i samma utsträckning längre hos bostadsrättsföreningen. Ur ett sådant perspektiv kan risken med utlåning till bostadsrätter sägas var högre än risken med utlåning till villor.

Den största prisnedgången på bostäder i modern tid skedde i början av 1990-talet. Mellan 1990 och 1993 sjönk priserna i genomsnitt med 20 procent.⁹⁷ Sett till en fiktiv genomsnittsbostad skulle detta motsvara en belåningsgrad på 80 procent innan lånet överstiger värdet på bostaden. Som framgått ovan ligger den genomsnittliga belåningsgraden på portföljnivå på 50 procent. Detta kan generellt sett ej ses som ett alltför stort risktagande. Dock är den genomsnittliga belåningsgraden för nyutlåningen till bostadsrätter betydligt högre. Här är belåningsgraden hela 64 procent. Ett rimligt antagande är att vissa kredittagare har en låg belåningsgrad, medan andra kredittagare har en betydligt högre belåningsgrad. Detta är således synnerligen mer riskfyllt både för den enskilde kredittagaren och för företagen.

⁹⁷ Finansinspektionen, Utvecklingen på bolånemarknaden, Rapport 2006:9, s 11.

5 Myndigheter med ansvar inom konsumentskyddet

5.1 Allmänt

Såväl Konsumentverket som Finansinspektionen har som mål att verka för ett gott konsumentskydd på de finansiella marknaderna. Myndigheterna är ej i konkurrens med varandra, men deras utgångspunkter i arbetet är olika.

5.2 Konsumentverket

Konsumentverket är den centrala förvaltningsmyndigheten för konsumentfrågor. Verket har huvudansvaret för att genomföra den statliga konsumentpolitiken. Bestämmelser gällande dess verksamhet finns i förordningen (1995:868) med instruktion för konsumentverket. Verket får bl.a. ge allmänna råd om näringsidkares tillämpning av konsumentkreditlagen. Konsumentverket har tillsyn över samtliga företag som bedriver finansiell verksamhet. Detta gäller oavsett om det är tillståndspliktigt finansiell verksamhet som bedrivs eller ej. Konsumentverket utövar tillsyn ur ett marknadsrättsligt perspektiv. Således utövar Konsumentverket tillsyn över att företagen följer de generella regelverk som är tillämpliga för all verksamhet som riktar sig gentemot konsumenter. Exempelvis utövar Konsumentverket tillsyn över att MFL och KkrL bestämmelser efterföljs.

Ett uttalat mål är att stärka konsumenternas position och inflytande på marknaden. Detta sker genom förhandlingar och rekommendationer.

5.3 Finansinspektionen

Finansinspektionen är den centrala förvaltningsmyndigheten för tillsynen, regelgivningen och tillståndsprovningen i fråga om finansiella marknader och finansiella företag. De övergripande målen för Finansinspektionen verksamhet är att bidra till det finansiella systemets stabilitet och effektivitet samt till ett gott konsumentskydd på det finansiella området. Bestämmelser gällande dess verksamhet finns i förordningen (2006:1022) med instruktion för Finansinspektionen. Den finansiella marknaden regleras i lagar och förordningar. Finansinspektion ger ut kompletterande regler i form av föreskrifter som är bindande. Finansinspektion ger även ut allmänna råd som ej är bindande.

Finansinspektionen utövar tillsyn över de företag som bedriver tillståndspliktig finansiell verksamhet. Finansinspektionens tillsyn avser i första hand det rörelserättsliga regelverket. Med rörelserättsligt regelverk förstås de regler som specifikt gäller för de företag som ägnar sig åt finansiell tillståndspliktig verksamhet.

Finansinspektionens arbete är i huvudsak proaktivt och preventivt. Arbetet syftar till att identifiera och med i första hand generella åtgärder motverka problem innan de uppstår och resulterar i skada för konsumenterna. Detta innebär att Finansinspektionen ej ingriper i enskilda konsumenters förhållanden med enskilda företag. Finansinspektionen utformar regler eller utfärdar allmänna råd som skyddar eller underlättar för konsumenterna. Därefter kontrollerar Finansinspektionen att företagen följer gällande regelverk.⁹⁸

5.4 Överlappande tillsyn

Det ovan anförda visar på att ansvaret för konsumentskyddet på det finansiella området många gånger kan tyckas vara överlappande och vissa fall även är överlappande. I den rörelserättsliga lagstiftningen för de finansiella företagen återfinns det krav på att företagen skall agera sunt eller följa annan lagstiftning som exempelvis marknadsrättsliga lagarna. Detta innebär med andra ord, om än indirekt, att även Finansinspektionen skall utöva tillsyn över att de marknadsrättsliga lagarna efterföljs. Som en parentes kan det tilläggas att Finansinspektionen till och med har ett uttryckligt ansvar vad gäller tillsynen av marknadsföringen vid granskningen av prospekt. Många gånger torde det även vara svårt att dra en klar linje mellan vad som å ena sidan är marknadsföring och vad som å andra sidan är information som företagen skall lämna enligt rörelsereglerna.

5.5 Överenskommelse mellan Konsumentverket och Finansinspektionen

För att hantera överlappningarna har de två myndigheterna i en överenskommelse av den 9 mars 2006 tydliggjort respektive myndighets ansvarsområde och säkerställt ett väl fungerande informationsutbyte. Ambitionen är att myndigheterna skall samråda och utbyta information i frågor av betydelse för konsumentskyddet där ansvarsfördelningen mellan myndigheterna är oklar eller överlappande. I bilaga till överenskommelsen framgår att båda myndigheterna skall utöva tillsyn över konsumentkreditlagen emedan båda myndigheterna har utfärdat författningar på området.

Av bilagan framgår vidare att Konsumentverket har tillsyn över marknadsföringslagen. Genom en koppling till marknadsföringslagen har Konsumentverket därmed även tillsyn över god marknadsföringssed och andra informationsbestämmelser i konsumentkreditlagen.

Finansinspektionen har genom den näringsrättsliga lagstiftningen viss tillsyn över marknadsföring och information. Finansinspektionen har att bevaka efterlevnaden av de krav som den

⁹⁸ Finansinspektionen, Konsumentskyddet på finansmarknaden, s 18.

näringsrättsliga lagstiftningen ställer samt krav som återfinns i föreskrifter och allmänna råd som inspektionen meddelat med stöd av lagstiftningen.

De två myndigheterna skall även samarbeta och driva gemensamma projekt vad gäller till exempel SMS-lån, blancokrediter, standardvillkor och konsumentkrediter. Myndigheterna skall överlämna ärenden till varandra som bedöms ligga inom den andra myndighetens ansvarsområde.⁹⁹

⁹⁹ Finansinspektionen, Konsumentskyddet på finansmarknaden, s 15.

6 Kreditprövning

6.1 Allmänt om kreditprövningen

Kreditgivning och riskbedömning är integrerade delar av bankernas verksamhet. Sund bankverksamhet kännetecknas av att banken dels har en god överblick över vilka risker den utsätter sig för i verksamheten, samt att bankens intjäning står i rimligt förhållande till den kalkylerade risken. Med detta som bakgrund blir kreditprövningen och kreditvärderingen, d.v.s. värderingen av kreditrisken en synnerligen central del av bankernas verksamhet.

Med kreditrisken förstås risken för att kredittagaren ej har tillräcklig betalningsvilja och/eller ej har tillräcklig återbetalningsförmåga för att infria sina förpliktelser gentemot kreditgivaren. Annorlunda uttryckt innebär kreditrisken att kreditgivaren står inför en risk för kreditförlust. Kreditprövningens och kreditvärderingen huvudsakliga uppgift är således att värdera om kredittagaren har ekonomisk vilja och förmåga att avveckla sina ekonomiska förpliktelser.¹⁰⁰

För att bättre förstå problemet med bristande kreditprövningar är det av stor vikt att inse det existerande förhållandet mellan kredit och betalningssvårigheter och i vissa fall även konkurs. Detta kan tyckas uppenbart, men bör ändå poängteras. Än självklarare kan nästa påståendet sig. Betalningssvårigheter och konkurs är något negativt. Betalningssvårigheter kan medföra inte bara finansiellt lidande utan även också ett mer personligt lidande. Problemen stannar ej heller alltid i relationen kredittagare och enskild kreditgivare. I det fall kredittagaren försätts i konkurs drabbas inte bara en enskild kreditgivare utan även övriga kreditgivare som är i relation till kredittagaren. Även kredittagarens närstående drabbas vid betalningssvårigheter och konkurs.¹⁰¹ Effekter av denna typ brukar inom rättsekonomin benämnas negativa externaliteter.

6.2 Kreditprövning och kreditvärdering vs adverse selection och moral hazard

Som framgått ovan skall banken i sin verksamhet kalkylera och bedöma risker. Detta hänger starkt samman med kreditvärderingen och kreditprövningen. Framförallt måste risken för informationsasymmetri och de därtill knutna begreppen adverse selection och moral hazard beaktas.

Vid kreditprövningen är det främst risken för adverse selection som måste bedömas. Vid kreditprövningen samlar nämligen kreditgivaren in information om kredittagaren. Utifrån den insamlade informationen görs en bedömning. Med adverse selection förstås då den risk som kreditgivaren löper att denne lockar till sig kredittagare med sämre kreditvärdighet av den

¹⁰⁰ Juul, s 83.

¹⁰¹ Pottow, s 409 f.

anledningen att kreditgivaren saknar information om kredittagarna. Detta innebär att kreditgivaren tar en högre risk utan att vara medveten om det, och därmed ej har möjlighet att kompensera sig i förhållande till den risk kreditgivaren tar.¹⁰²

Risken för moral hazard aktualiseras till skillnad från risken med adverse selection först efter det att kreditgivaren har beviljat kredittagaren kredit. Risk finns att kredittagaren ej lämnar information om negativa förändringar i sin betalningsförmåga. Därmed ökar risken för att krediten ej kan återbetalas och att kreditgivaren således tar en större risk än vad som var avsett från början.

Problemen med adverse selection och moral hazard kan dock undvikas eller vart fall minskas genom att kreditgivaren ökar sin information om kredittagaren, både vid ingåendet av krediten men även under kreditens löptid. Därmed ökar möjligheten att göra en korrekt bedömning vid kreditprövningen och kreditvärderingen. Utöver det ovan nämnda brukar även kreditgivaren tillse att denne har möjlighet att uppsäga kreditavtalet i det fall kredittagarens ekonomiska situation förändras negativt.

6.3 Regler gällande kreditprövning

Reglerna gällande kreditprövning utgörs av dels en näringsrättslig bestämmelse i lag om bank- och finansieringsrörelse, och dels en marknadsrättslig bestämmelse i konsumentkreditlagen. Dessa regler kan även i vissa fall även ge upphov till civilrättslig verkan. Syftet med den näringsrättsliga regleringen är att fungera såsom en instruktion för företagen på kreditmarknaden. Den marknadsrättsliga regleringen syftar å sin sida till att skapa förutsättningar för en sund konkurrens på en konkurrerande marknad. De båda rättsområdena syftar således ej till att skydda den enskilde konsumenten, även om som vi ska se reglerna i vissa fall kan ge upphov till och bidra till ett sådant skydd.¹⁰³

Det ovan anförda återspeglas i de två rättsområdenas sanktionssystem. I det fall en konsument drabbas av att en kreditgivare inte iakttar bestämmelserna tillhandahåller varken LBF eller KkrL någon möjlighet för konsumenten att använda sig av någon särskild åtgärd gentemot kreditgivaren. Det finns således inga uttryckliga civilrättsliga sanktioner tillgängliga i de båda lagarna. Därmed inte sagt att försummelse att iaktta bestämmelserna ändock inte indirekt kan spela betydelse vid en civilrättslig prövning av kreditgivarens skyldigheter, såsom att denne till t.ex. har brustit i sin kreditprövning.¹⁰⁴

¹⁰² Dahlman, Glader och Reidhav, s 92.

¹⁰³ Mellqvist och Persson, s 208.

¹⁰⁴ Mellqvist och Persson, s 209.

6.3.1 Lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse

Kreditprövningen regleras i 8 kap 1 § LBF. Däri stadgas att ”Innan ett kreditinstitut beslutar att bevilja en kredit skall det pröva risken för att de förpliktelser som följer av kreditavtalet inte kan fullgöras. Institutet får bevilja en kredit bara om förpliktelserna på goda grunder kan förväntas bli fullgjorda”.

Regeln syftar i första hand till att skydda inlåningskollektivet och därmed också det finansiella systemet i stort. Risk finns att förtroendet för det finansiella systemet minskar eller äventyras i det fall banken ej klarar av att återbetala insatta medel. I sammanhanget brukar s.k. ”bank runs” nämnas, d.v.s. fenomenet, att flertalet bankkunder samtidigt önskar ta ut sina besparingar. Dock ger regeln även indirekt upphov till ett visst skydd för kredittagaren så att denne ej överskuldsetter sig.¹⁰⁵

Kreditprövningen innefattar typiskt sett en bedömning av den sökandes intjäningsförmåga, förmögenhetsställning, betalningsvilja, erbjuden säkerhet, kopplingen till andra låntagare i banken, känslighet för externa händelser och liknande förhållanden. Den vikt som skall tillmätas de olika parametrarna i kreditprövningsprocessen beror dels på vilken form av kredit det är fråga om, dels hur bankens befintliga kreditportfölj ser ut. Ett steg i kreditprövningsprocessen är att göra en bedömning av dels risken för att låntagaren inte kommer att betala, dels den påverkan som krediten innebär på kreditportföljrisken. Sammanvägt avgör dessa parametrar i sin tur vilka villkor som kreditgivaren skall uppställa gentemot kredittagaren för att bevilja krediten. Ett av de viktigaste villkoren torde vara nivån på räntan.¹⁰⁶

I den tidigare lagstiftningen (2 kap 13 § BRL) fanns ett krav på kreditgivaren endast fick bevilja kredit i det fall låntagaren på goda grunder kunde förväntas fullgöra sin låneförbindelse. Kravet benämndes trygghetsregeln. Utöver detta krav krävdes det enligt huvudregeln att betryggande säkerhet ställdes för lånet, den s.k. säkerhetsregeln. I och med införandet av LBF slopades dock kravet på betryggande säkerhet. Skälet var att det fanns en risk för att regeln kunde dra uppmärksamheten från prövningen av kredittagaren. Regeringen framhöll även att de olika faktorer som beaktas vid kreditprövningen viktas på många olika sätt beroende på en banks situation. Att ha en reglering som anger minst acceptabla risknivåer endast för vissa av de faktorer som spelar in vid en kreditbedömning ansågs därför vara mindre lämpligt. Kreditinstitutens kreditgivning skulle istället styras genom övergripande bestämmelser.¹⁰⁷ Enligt den nuvarande lagstiftningen är det istället kredittagarens återbetalningsförmåga som står i centrum.

De övergripande reglerna som infördes i 6 kap LBF rör bl.a. soliditet och likviditet, riskbegränsning samt genomlysning. Regeln om soliditet och likviditet återfinns i 6 kap 1 § och stadgar att ett kreditinstituts

¹⁰⁵ Johansson 2003, s 168.

¹⁰⁶ Prop 2002/03:139, s 322.

¹⁰⁷ Prop 2002/03:139, s 322.

rörelse skall drivas på ett sådant sätt att institutets förmåga att fullgöra sina förpliktelser inte äventyras.

En regel om riskhantering finns 6 kap 2 §. Enligt första stycket skall ett kreditinstitut identifiera, mäta, styra och ha kontroll över de risker som dess rörelse är förknippad med. Enligt andra stycket skall ett institut särskilt se till att dess kreditrisker, marknadsrisker, operativa risker och andra risker sammantagna inte medför att institutets förmåga att fullgöra sina förpliktelser äventyras. Enligt 6 kap 3 § uppställs ett krav på genomlysning, d.v.s. att ett kreditinstituts rörelse skall organiseras och drivas på ett sådant sätt att institutets ställning kan överblickas. Vidare, i 6 kap 4 §, sägs att rörelsen även i andra avseenden vad som sägs i 1-3 § skall drivas på ett sätt som är sunt.

I förarbetena till LBF motiveras slopandet av säkerhetsregeln med att de nya övergripande bestämmelserna får konsekvenser för hur kreditgivningen hanteras. Kravet på soliditet innebär att ett ökat risktagande hos ett kreditinstitut kan innebära att ägarna måste öka sin kapitalinsats. Ett kreditinstitut måste för att kunna avgöra och begränsa riskerna i sin kredithantering kunna överblicka dessa.¹⁰⁸

Resultatet av den övergripande regleringen skulle därför enligt regeringen vara en styrning av vilken strategi ett kreditinstitut väljer för sin kredithantering och hur kredithanteringens sen kontrolleras.¹⁰⁹

Förarbetena betonar att den finns en mängd olika faktorer som kan spela in vid en kreditbedömning och det bedömdes därför lämpligare att använda sig av de övergripande kraven för att få kreditgivare att hantera sina krediter och prissätta dem på ett gott sätt. En följd av den nya regleringen skulle vara att kreditinstitut skapar system för att hantera sina krediter som är bättre anpassade till den egna verksamhetens art och omfattning. Fungerande system som omfattar alla aspekter av kredithanteringens skulle bli en nödvändighet för varje kreditinstitut eftersom de annars skulle stå inför en betydande affärsrisk samtidigt som de riskerade ingripanden från Finansinspektionen. Att då behålla trygghetsregeln och säkerhetsregeln skulle enligt propositionen innebära ett avsteg från den delvis nya systematik som LBF innebar.¹¹⁰

Den nya regleringen anger vissa grundförutsättningar för att en enskild kredit skall få beviljas. Till sin utformning är bestämmelsen mer flexibel såvitt avser hur bedömningen ska ske av de faktorer som läggs till grund för bedömningen av kredittagaren.

Regleringen i den äldre BRL ansågs av regeringen kunna leda till att kreditinstitut låstes vid beteenden som på sikt skulle visa sig vara mindre ändamålsenliga. Som ett sådan mindre önskvärt beteende angavs bl.a. minskat incitament att utarbeta modeller för riskbedömning eller system att följa upp krediter. Låsta beteenden skulle därför i förlängningen leda till mindre effektiva banker och den mer flexibla regleringen i LBF, som ålägger kreditinstituten att själva skapa tillförlitliga rutiner för

¹⁰⁸ Prop 2002/03:139 s 322.

¹⁰⁹ Prop 2002/03:139 s 322.

¹¹⁰ Prop 2002/03:139 s 323.

kreditprövningen, skulle kunna bidra till att förbättra kreditinstitutens förmåga att hantera kreditrisker.¹¹¹

6.3.2 Konsumentkreditlag (1992:830)

6.3.2.1 Allmänt

Konsumentkreditlagen innehåller två bestämmelser av betydelse gällande kreditprövning. I 5 § KkrL stadgas det att "Näringsidkaren skall i sitt förhållande till konsumenten iaktta god kreditgivningssed och därvid ta till vara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg". Bestämmelsen är osanktionerad och syftar enligt förarbetena till KkrL till att betona en näringsidkares skyldigheter vid kreditgivning.¹¹² Sådana allmänna osanktionerade bestämmelser har enligt förarbetena en positiv betydelse för att markera ett ansvar som inte är en självklarhet för alla näringsidkare.¹¹³ Bestämmelsen syftar vidare till att utgöra en grundval för lagens mer konkreta regler samt att inträda som en utfyllande norm i situationer som ej närmare har reglerats.¹¹⁴ Med grundval förstås att de olika preciserade skyldigheterna i KkrL kan ses uttryck för kreditgivarens grundläggande skyldighet att iaktta god kreditgivningssed.

Med god kreditgivningssed förstås att kreditgivaren skall handla omdömesgillt och ansvarsfullt gentemot den lånsökande konsumenten. Detta gäller såväl inför ett kreditavtal samt under den tid då kreditavtalet gäller. Utgångspunkten för kreditgivarens agerande skall vara att kreditavtal typiskt sett är känsligare från konsumentsynpunkt än de flesta andra avtal. Det är detta förhållande som är särskilt avsett att framhållas när det i bestämmelsen sägs att kreditgivaren är skyldig att tillvarata konsumentens intressen med tillbörlig omsorg.¹¹⁵ God kreditgivningssed kan också allmänt sägas ge uttryck för en sammanvägning av låntagarens intresse av att få sina kreditbehov uppfyllda till skäligena villkor samt kreditgivarens intresse av att ej utsätta sig själv och därmed förenade intressenter för alltför stora risker att förlora sitt kapital.¹¹⁶

I viss mån kan begreppets innebörd komma att förändras över tiden samt påverkas av kringliggande omständigheter. Exempel på sådana omständigheter torde vara tillgången på krediter, kredittagarens person samt avtalsvillkoren. Detta kan te sig naturligt. Det bör alltid finnas utrymme för förändringar i begreppets innehåll som nödvändiggörs av utvecklingen.¹¹⁷

Störst betydelse har dock begreppet genom att det fungerar som en utfyllande norm för situationer som i övrigt är oreglerade i lagen. I kreditgivarens ansvar ligger bl.a. att försöka att tillse att privatpersoner ej ikläder sig alltför omfattande skulder. I kravet på god kreditgivningssed

¹¹¹ Prop 2002/03:139 s 323f.

¹¹² Prop. 1991/92:83. Jfr Reglerna i LBF.

¹¹³ Prop. 1991/92:83, s 33.

¹¹⁴ Eriksson och Lambertz, s 79.

¹¹⁵ Prop 1991/92:83, s 106.

¹¹⁶ Wärnsund och Johansson, s 12.

¹¹⁷ Prop 1991/92:83, s 108.

ligger också en skyldighet för kreditgivaren i förekommande fall informera kunden om skälen för att kredit ej beviljas.¹¹⁸

Även eventuella etiska villkor som branschen har förhandlat fram kan komma att få betydelse som god ledning för tolkningen av begreppet god kreditgivningssed. Likaledes skall de allmänna råd gällande konsumentkrediter som framarbetats av Konsumentverket och Finansinspektionen tjäna till ytterligare ledning.¹¹⁹

6.3.2.2 Kreditprövning enligt 5 a §

Genom SFS 2004:312 tydliggjordes det krav på kreditprövning som redan innefattades i implicit i kravet på ”god kreditgivningssed”. Enligt 5 a § KkrL skall näringsidkaren ”innan kredit beviljas, pröva om konsumenten har ekonomiska förutsättningar att fullgöra vad han eller hon åtar sig enligt kreditavtalet”. Denna huvudregel kompletteras med några undantag. Bestämmelsen syftar i första hand till att förhindra överskuldssättning hos konsumenter såsom ett kollektiv. Som en utlöpnings av det första syftet, syftar även bestämmelsen till att även skydda enskilda konsumenter genom att dessa ges ett acceptabelt skydd när de i olika skilda sammanhang ikläder sig kreditförpliktelser eller överväger att ikläda sådana förpliktelser.¹²⁰ Skyddet som bestämmelsen ger konsumenterna, eller snarare rättigheter, motsvaras av att kreditgivarna ikläds förpliktelser gentemot konsumenterna. Det åsyftade skyddet åstadkommes genom att bestämmelsen är tvingande.

Det bör ha i åtanke att kreditgivaren har att självständigt besluta om huruvida kredit skall ges eller ej. Således finns det ej någon kontraheringspliktsbestämmelse som föreskriver att en kreditgivare är skyldig att bevilja en sökt kredit i det fall kredittagaren uppfyller kraven för beviljande av kredit.

I det fall kreditgivaren väljer att lämna kredit är denne dock dessförinnan skyldig att utföra en, för den enskilda kreditansökan, tillfredställande kreditprövning. Det saknas i lag samt förarbeten, uttryckliga regler och information som exakt och statistiskt föreskriver vilka uppgifter kreditgivaren skall inhämta för att kreditprövningen skall anses vara tillfredsställande. Istället måste en bedömning ske från fall till fall gällande vilka uppgifter som skall inhämtas för att kreditprövningen objektivt skall kunna sägas ha skett på ett nöjaktigt sätt.¹²¹ Ett grundläggande krav torde dock vara kreditgivaren åtminstone vet vem den presumtive kredittagaren är.¹²²

Kreditprövningen skall som ovan framgått visa på huruvida låntagaren har möjlighet att fullgöra sina låneförpliktelser eller ej. I centrum för bedömningen vid kreditprövningen står kredittagarens återbetalningsförmåga.¹²³

Den manuella kreditprövningen av kredittagaren torde typiskt sett bygga på en värdering av kredittagarens:

¹¹⁸ Eriksson och Lambertz, s 81.

¹¹⁹ Prop 1991/92:83, s 108.

¹²⁰ Ds 1990:84, s 41.

¹²¹ Wärnsund och Johansson, s 31.

¹²² Frånvaron av identitetskontroll har aktualiserats gällande de sk SMS-lånen.

¹²³ Eriksson och Lambertz, s 82.

- inkomst- och förmögenhetsförhållanden
- rådighetsbelopp
- relevanta nyckeltal i samband med kredittagarens livsfas
- värdering av eventuell ställd säkerhet
- värdering av eventuella farosignaler
- övriga förhållanden

Återbetalningsförmågan prövas mot bakgrund av kredittagarens inkomst- och förmögenhetsförhållande. Det bör undersökas hur kredittagarens inkomst kan förväntas utveckla sig samt hur dennes förmögenhet värderas. Bedömningen bör ske i ljuset av kredittagarens ålder. Kredittagarens förmögenhet bör typiskt sett värderas utifrån tvångsrealisationsvärde. I prövningen av eventuella farosignaler innefattas att göra en enkel kreditupplysning. Prövningen under övriga förhållanden torde kunna variera, men kan omfatta en värdering av den allmänna konjunkturen, förväntningar på ränteändringar och, i det fall det gäller bostadskredit, även en värdering av prisutvecklingen på bostadsmarknaden.¹²⁴ Vid bostadskredit eller andra större krediter torde det vara lämpligt att upprätta en kalkyl. Till hjälp kan då användas konsumentverket beräkningar av skäliga levnadskostnader.

Genom att pröva samtliga ovan nämnda parametrar kan kreditgivaren få en överblick över kredittagarens ekonomiska situation och därmed även bedöma kredittagarens framtida betalningsförmåga och betalningsvilja. I det fall återbetalningsförmåga saknas skall lånet typiskt sett ej beviljas.

I förarbetena sägs det att det strider mot god kreditgivningssed att avstå från kreditprövning i det fall det rör sig om en kredit som kan antas ha betydelse för kredittagarens ekonomi. För att avstå från kreditprövning i ett sådant fall måste det finnas särskild anledning att anta att kredittagaren har fullgott ekonomiskt utrymme för att åtagandet.¹²⁵ Frågan aktualiseras särskilt i samband med s.k. ”sms-lån”. Kravet på kreditprövning bortfaller dock i det fall kredittiden högst är tre månader och kreditbeloppet skall betalas på en gång. Likaså bortfaller kravet då kreditbeloppet avser en mindre summa. Vad som förstås med en mindre summa är oklart, men torde i vart fall ej understiga de summor som det rör sig om vid sms-lån, d.v.s. 1000-3000 kr.

6.3.2.3 Credit scoring

Den ovan nämnda manuella kreditprövningen kan i regel även kompletteras med s.k. credit scoring. Credit scoring är en metod som används för att försöka förutsäga det framtida återbetalningsmönstret hos kredittagaren. Tankarna bakom credit scoring bygger på antagandet att beteendet hos en ny kredittagare kommer att likna beteendet hos tidigare kredittagare. Med hjälp av databehandling av en stor mängd uppgifter beräknas sannolikheten för att en person med viss karaktäristika får en betalningsanmärkning inom en viss tid. Vid databehandlingen gör kreditgivaren strängt taget egentligen samma

¹²⁴ Juul, s 85.

¹²⁵ Prop s 1991/92:83 s 107.

typ av bedömning som vid en manuell kreditprövning. Credit scoringen är dock mer komplex. En betalningsanmärkning anses vara den starkaste samt viktigaste varningssignalen vid en kreditprövning av konsumenter.¹²⁶

6.3.2.4 Något ytterligare om kreditprövningen, särskilt dess kärna

En djupare analys av kreditprövningen och kreditvärderingen visar på att bedömningen kan fela på två olika grunder.¹²⁷

För det första kan bedömningen fela på den grunden att kreditgivaren ej har insamlat tillräckligt med kunskap om kredittagaren för att ha möjlighet att fatta ett korrekt beslut om huruvida kredit skall beviljas eller ej. Således har kreditgivaren ej undersökt kredittagarens återbetalningsförmåga på ett korrekt sätt. Det rör sig därmed om ett fel i det förberedande stadiet vid kreditbeslutet. Som ovan framgått ger lagstiftningen ett tämligen stort spelrum för kreditgivaren gällande vilken information som krävs vid en kreditprövning.

Den andra grunden rör då kreditgivaren trots tillräcklig kunskap om kredittagaren ändå fattar ett felaktigt beslut gällande kredittagarens kreditvärdighet. Således rör grunden själva kreditbeslutet. Även här ger lagstiftningen och även praxis kreditgivaren ett tämligen stort utrymme för sin bedömning. Till syvende och sist är det en affärsmässig bedömning. Varje bedömning är förenad med risk och det är svårt att med säkerhet förutsäga framtiden. Således är bedömningen acceptabel enligt lagstiftningen och praxis så länge bedömningen ligger inom ramarna för vad som kan förväntas av en professionell kreditgivare.

Det kan vara svårt att skilja de två grunderna åt, emedan det trots allt finns ett samband dem emellan. Praktiskt, t.ex. i domstol, torde det vara av mindre betydelse gällande på vilken grund ett eventuellt kreditgivaransvar kan komma ifråga.

6.3.3 Allmänna råd om konsumentkrediter

6.3.3.1 Bakgrund

Som ovan framgått har både Finansinspektionen och Konsumentverket utgivit allmänna råd gällande konsumentkrediter. Råden fungerar såsom utfyllnad till KkrL bestämmelser om god kreditgivningssed och kreditprövning. De allmänna råden kontrolleras fortlöpande och förändras därmed också regelbundet i takt med ändringar i lagstiftning, i det fall praxis ändras eller då praxis kan sägas vara så etablerad att behov ej finns av att återge den i allmänna råd.

Det är av stor vikt att skilja allmänna råd från de föreskrifter som både Finansinspektionen och Konsumentverket utger. Föreskrifterna torde i det närmaste fungera såsom regler och därmed även vara bindande för den föreskriften riktar sig mot. Allmänna råd fungerar istället endast såsom just råd för hur någon kan eller bör handla i en viss situation. De allmänna råden saknar därmed bindande verkan och det faktum att de ej har

¹²⁶ Stenberg och Sighblad, s 101.

¹²⁷ Wymeersch, s 183 f.

följts kan som huvudregel ej ge upphov till civilrättsliga verkningar. Trots detta kan de allmänna råden ändock komma att få betydelse i bedömningen vid en civilrättslig prövning. Jag kommer nedan att mer ingående diskutera allmänna råds civilrättsliga betydelse.

6.3.3.2 FFFS 2005:3 om krediter i konsumentförhållanden

Detta allmänna råd syftar till att verka för att kreditgivare som står under inspektionens tillsyn hanterar krediter i konsumentförhållanden på ett tillfredställande sätt. En självklarhet är att kreditgivaren även följer bestämmelserna i LBF.

Enligt råden bör företagen framarbete egna interna regler gällande hur en kreditprövning skall genomföras. I dessa regler bör det framgå vad som särskilt bör beaktas vid kreditprövning av konsumenter. Reglerna trycker särskilt på att en kreditprövning skall göras även i det fall säkerhet har ställts. Kreditprövningen bör vidare syfta till att uppskatta ej enbart kredittagarens nuvarande betalningsförmåga utan även dennes framtida betalningsförmåga. Bedömningen bör ske med hjälp av ett skriftligt underlag eller andra tillförlitliga uppgifter. Återbetalningsförmågan bör bedömas utifrån den sökandes inkomster, utgifter, tillgångar samt skulder inräknat eventuella borgensåtaganden. Kreditprövningen kan förenklas i det fall kreditbeloppet är högst 50 % av gällande prisbasbelopp.

I samma råd ges även kompletterande rekommendationer gällande kreditprövningar vid bostadskrediter. Vid bolån bör kreditgivaren upprätta en boendekostnadskalkyl som i ett led i bedömningen av den lånsökandes återbetalningsförmåga. I boendekostnadskalkylen skall låntagaren informeras om hur ändrade räntenivåer påverkar kalkylen. Vid köp av bostadsrätt skall kreditgivaren även, typiskt sett med hjälp av mäklare, inhämta information om bostadsrättsföreningen. Med sådan information förstås föreningens senaste resultat- och balansräkning.

6.3.3.3 KOVFS 2004:6 om konsumentkrediter

Konsumentverkets allmänna råd har delvis ett annorlunda upplägg och innehåll. I huvudsak torde det dock råden överensstämma. Nedan göres endast några anmärkningar gällande de skillnader som finns. Gällande kreditprövningen sägs det att sådan bör anpassas utifrån de särskilda omständigheter som råder i det enskilda fallet. I det fall den kreditsökande ingår i ett hushåll med flera personer bör i lämplig utsträckning hela hushållets ekonomis beaktas. Utifrån de uppgifter som inhämtas bör en beräkning göras för att avgöra huruvida det finns betalningsutrymme för den sökta krediten.

6.3.3.4 Olikheter i råden

Som framgår av ovan råder delvis olikheter mellan de två råden. Det torde inte finnas några sakliga skäl till denna olikhet. Olikheten kan riskera att skapa viss förvirring för kreditgivarna, men även för kredittagarna om vad som innefattas i kravet på en tillfredsställande kreditprövning.

6.4 Borådgivning och bolån

6.4.1 Bakgrund

Undersökningar från Danmark har visat att de ovan nämnda parametrarna som ingår i den manuella kreditprövningen värderas olika mellan kreditgivarna. Detta skedde trots att kredittagaren hade lämnat samma uppgifter till samtliga kreditgivare. Lånelöftet varierade därmed synnerligen stort gällande hur stor lånesumma som kreditgivarna kunde tänka sig att bevilja. Undersökningen visade också att kreditgivarna tenderade att undervärdera en del budgetposter i boendekalkylen olika. Kreditgivarna förlitade sig i alltför stor utsträckning på kredittagarnas egna ekonomiska uppgifter utan att närmare kontrollera uppgifternas rimlighet och riktighet.¹²⁸

Undersökningen avsåg danska förhållanden men samtidigt visar undersökningen tydligt att kreditprövningen varierar mellan kreditgivarna. Någon svensk liknande undersökning har, så vitt författarna har förstått, ännu ej företagits. Det torde dock finnas goda skäl att tro att kreditprövningen även skiljer sig åt mellan svenska kreditgivare. För att belysa kreditgivarnas borådgivning kan även fall från Allmänna reklamationsnämnden vara till nytta.

6.4.2 Praxis från Allmänna reklamationsnämnden

Inledningsvis bör några ord sägas om Allmänna reklamationsnämndens uppgift och betydelse. Nämndens huvudsakliga uppgift är att, efter anmälan från konsument, opartiskt pröva tvist mellan konsument och näringsidkare. Nämnden skall ange riktningen för rättsutvecklingen inom konsumenträtten när rättsläget är oklart. Nämnden prövar tvister som rör en vara, tjänst eller annan nyttighet som anskaffats för enskilt bruk. Syftet med nämndens tvistprövning är att tillhandahålla ett billigt, snabbt och enkelt men ändå rättssäkert alternativ till de allmänna domstolarna.

Nämnden lämnar endast rekommendationer till hur en uppkommen tvist bör lösas. Således är nämndens beslut ej bindande. I det fall nämnden avvisar eller ogillar konsumentens yrkanden står det konsumenten fritt att vända sig till allmän domstol för att få sin talan prövad. Om så sker kan nämndens beslut komma att tillmätas en avsevärd bevisverkan i rättegången.¹²⁹

Det synes råda viss oklarhet gällande vilken betydelse nämndens avgöranden skall tillmätas. Det samlade meningens tycks vara att nämndens beslut saknar rättskällevärde.¹³⁰ Dock ger nämndens bifallande beslut en tydlig antydning om att näringsidkaren har agerat på ett felaktigt sätt.¹³¹

¹²⁸ Juul, s 68.

¹²⁹ Heuman, s 636 f.

¹³⁰ Kleineman 1992/93, s 297, not 15.

¹³¹ Heuman, s 636.

I Änr 1998-0738 beviljades kredittagaren ett bolån om 950 000 kr. Banktjänstemannen som initialt handlade låneansökan var tveksam till om kredittagaren hade återbetalningsförmåga och i viss mån även till borgensmannens förmåga att klara åtagandet. Efter diskussion med kreditgivarens direktör beviljades dock lånet. Kort därefter steg räntan och kredittagaren kom efter med betalningarna, men kreditgivaren beviljade nya krediter så att de förfallna krediterna kunde betalas. Därefter tvingades borgensmannen att ta över krediten. I sin korta motivering fann nämnden att en sedvanlig och tillräcklig kreditprövning hade företagits. Därmed fanns ingen anledning att jämka lånet.

I Änr 1999-0271 beviljades ett bolån om 175 000 kr. Kredittagaren hade en bruttolön om 15 000 kr per månad och var ensamstående med två barn. Den disponibla inkomsten uppgick till 13 800 kr i månaden. Utgifterna inklusive boendekostnader var 12 700 kr i månaden. Av detta utgjorde 5 100 kr boendekostnad. Kvar till oförutsedda utgifter var 1 100 kr. Kredittagaren gjorde gällande att kreditprövning hade varit bristfällig. Nämnden fann att inget hade framkommit som gav stöd för påståendet att kreditprövning hade varit bristfällig. Vid upprättandet av boendekalkylen hade kredittagaren förtigit att denne hade barnomsorgskostnader.

I Änr 1999-2286 övertog kredittagaren ett bolån om 410 000 kr. Kredittagaren hade vid kreditprövningen uppgett en disponibel inkomst på 10 450 kr i månaden, varav 2300 kr utgjorde underhållsstöd som endast utföll ett år till. Kostnaden för lånet var 2300 kr i månaden. Kredittagaren var ensamstående med ett barn. Nämnden fann inte att kreditprövningen hade varit bristfällig. Därmed befriades inte kredittagaren från lånet.

I Änr 2000-4876 beviljades kredittagaren ett bolån om 1 030 000 kr. Kredittagaren uppgav en total inkomst om 20 950 kr i månaden. Boendekostnaden skulle enligt kalkyl uppgå till 6 000 kr i månaden. Därutöver bedömdes kredittagaren ha fasta utgifter på 5 500 kr i månaden. Kvar fanns således 9 500 kr. Detta bedömdes vara mer än tillräckligt emedan rådighetsbeloppet var 6 500 kr. Nämnden fann att en boendekalkyl hade upprättats. Därmed var kravet på tillfredsställande kreditprövning uppfyllt och kredittagaren befriades ej från sin återbetalningsskyldighet.

Av den ovan gjorda genomgången kan slutsatsen dras att praxis är sträng gentemot kredittagaren, samt att nämnden ej har öppnat för en annan inställning gentemot kredittagarna än den som har fastslagits i de allmänna domstolarna.¹³² Det är tydligt att kredittagaren svarar för korrektheten i sina avgivna uppgifter. Kreditgivaren undgår även ansvar då det är efterföljande omständigheter som orsakar kredittagarens ekonomiska svårigheter. I flertalet av fallen verkar det dock samtidigt som om det fanns flera felvärderade poster i boendekalkylen. Det synes vara så att kredittagaren ansvarar för att kontrollera korrektheten i den av kreditgivaren gjorda boendekalkylen. Ett rimligt krav som synes uppställas är att det förutsättes att kredittagaren har full insyn i sin egen ekonomi. Därmed i

¹³² Se t.ex. NJA 1996 s 6 och NJA 1999 s 304.

slutändan är det kredittagaren som har bäst möjlighet att bedöma huruvida denne har möjlighet att infria sin återbetalningsförpliktelse.

6.4.3 Rådighetsbelopp

Vid kreditprövningen gällande bostadsköp torde kreditgivaren typiskt sett använda sig av ett rådighetsbelopp vid upprättandet av boendekalkylen för att kunna bedöma kredittagarens återbetalningsförmåga. Med rådighetsbelopp förstås det belopp som kredittagaren bör ha kvar efter det att de fasta kostnaderna har betalats. Rådighetsbeloppet brukar även benämnas ”skäliga levnadskostnader”. Beräkningarna utförs av dels Konsumentverket, men också av kreditgivarna själva.

En skälig levnadsstandard enligt Konsumentverkets beräkningar innebär inte en minimistandard med endast utgifter för det absolut nödvändigaste. Samtidigt innebär det ej heller en överflödskonsumtionsekonomi. Med skälig levnadsstandard förstås istället en standard med de varor och tjänster som man vanligen behöver för att klara vardagen i dagens samhälle. Detta grundläggande behov av varor och tjänster antas enligt beräkningarna ej skilja sig åt mellan hushållen och antas därmed ej påverkas av hushållets inkomster. Således är beräkningarna behovsbaserade och ej inkomtsbaserade.¹³³

Samtidigt torde det dock vara uppenbart att uppfattningen om vad som är skälig levnadsstandard kan variera med ålder, bostadsort, boendeform. Således är det starkt individuellt betingat. Detta väcker frågan vad som egentligen är ett rimligt och realistiskt rådighetsbelopp, emedan siffran för Konsumentverkets beräkningar ej ens innefattar kostnaden för en öl då och då.¹³⁴

Enligt Konsumentverkets beräkningar uppgår siffran för skäliga levnadskostnader per månad till 5 000 kr per vuxen och 2 000 kr per barn. Dessa siffror hade varit synnerligen intressanta att jämföra med hushållens faktiska utgifter. Detta är dock problematiskt. De siffror som redovisas av Statistiska Centralbyrån är inte tillräckligt detaljerade för att kunna ge information exakt om vilka varor, tjänster och mängder som ingår för olika personer och hushåll.¹³⁵ I en undersökning från Danmark visade det sig att de faktiska utgifterna var 18 procent högre än rådighetsbeloppet.¹³⁶ Givetvis är detta genomsnittssiffror och olika hushåll har olika utgiftsmönster. Icke desto mindre visar siffrorna på att beräkningarna av rådighetsbeloppet många gånger kan vara orealistiskt.

Detta har troligtvis föranlett att kreditgivarna även själva har gjort egna beräkningar om vad som är ett rimligt rådighetsbelopp. Siffrorna här är betydligt högre än Konsumentverkets uppfattning om vad som är skäliga levnadskostnader. Vid kalkyler räknar kreditgivarna typiskt sett med att levnadskostnaderna för en vuxen är 6000 – 7000 kr per månad beroende på utgiftsmönster såsom inkluderande kostnader för resor¹³⁷ etc.

¹³³ Konsumentverket, Skäliga levnadskostnader, s 5.

¹³⁴ Med inspiration från Juul, s 111.

¹³⁵ Konsumentverket, Skäliga levnadskostnader, s 7.

¹³⁶ Juul, s 115.

¹³⁷ Med resa avses resor till och från arbete, dagis och liknande, således ej semesterresa.

Vid kreditprövningen brukar det framhållas att en sund och rimlig kreditbedömning är en ömsesidig önskan hos både kreditgivaren och kredittagaren. Kreditgivaren har ett intresse i att kredittagaren kan bo kvar i sin bostad samt att kredittagaren ”ej sitter för hårt” i kreditavtalet. Det är dock tydligt att ”sitta för hårt” är ett tämligen elastiskt begrepp ur kreditgivarens perspektiv vid bedömningen av huruvida kredittagaren har möjlighet att klara de olika rådighetsbeloppen. Möjligheterna att klara rådighetsbeloppen kan på en skala sägas variera mellan imponerande och omöjligt. Däremellan återfinns acceptabelt, svårt och kritiskt. Detta visar på att krediten typiskt sett inte blir problematisk förrän då rådighetsbeloppet kan betecknas såsom kritiskt eller omöjligt.¹³⁸ Detta styrks än mer av det faktum att det är Konsumentverkets rådighetsbelopp som används som grund för att beräkna den skuldsattes beneficium vid skuldsanering.

6.5 Förhållandet mellan offentligrätt och civilrätt

6.5.1 Allmänt

Som ovan antytts kan offentligrättsliga regler, närmare bestämt näringsrättsliga regler, undantagsvis få betydelse även i civilrättsliga förhållanden. Med civilrättsliga regler avses sådana regler som rör rättsförhållanden mellan enskilda. Detta betyder att det således är en civilrättslig regel i det fall den åberopas av en enskilds gentemot en annan enskild. Till skillnad från civilrättsliga regler kan offentligrättsliga regler ej åberopas direkt av en enskild gentemot annan enskild. Istället sanktioneras offentligrättsliga regler endast genom straff eller att en tillsynsmyndighet ingriper. Detta ger vid handen att huvudsakliga näringsrättsliga lagar såsom LBF och i vissa delar även KkrL är offentligrättsliga regler, emedan deras huvudsakliga syfte är att kontrollera och styra en näringsidkares allmänna uppträdande på marknaden.¹³⁹

6.5.2 Kan näringsrättslig lagstiftning ge upphov till civilrättsliga rättigheter?

6.5.2.1 Näringsrättsliga reglers karaktär och 36 § Avtalslagen

Som huvudregel kan således näringsrättsliga regler inte med framgång direkt åberopas av en part för att erhålla civilrättsliga fördelar. Som nedan framgår saknar näringsrättsliga bestämmelser inte helt verkan vid civilrättsliga bedömningar. Trots att de näringsrättsliga reglerna har en styrande effekt på näringsidkare kan de näringsrättsliga reglerna ändå spela en inte helt obetydlig indirekt verkan i förhållandet mellan två

¹³⁸ Juul, s 116.

¹³⁹ Johansson 2004, s 135.

enskilda. Detta torde främst vara giltigt i konsumentförhållanden, och närmare bestämt även gällande konsumentkrediter.

Skälen för att näringsrättsliga regler ej skall erkännas någon civilrättslig verkan är flera. Det primära och enklaste skälet är att de näringsrättsliga reglerna ej syftar till att reglera civilrättsliga förhållanden genom att reglerna helt tydligt inte riktar sig mot enskildas förhållanden gentemot varandra. Därmed är de näringsrättsliga bestämmelser ej välde signerade för att ge civilrättslig verkan. Ytterligare ett skäl torde vara att de legala konsekvenserna är oklara i det fall ett handlande sker mot reglerna.¹⁴⁰

Dessa skäl är dock ej särskilt övertygande. Det är inte ovanligt att en regel får andra konsekvenser än vad som kunde förutses eller var önskat från början. Vidare torde det eventuellt kunna förhålla sig så att vid ett handlande mot en regel riskerar det underliggande avtalet att bli ogiltigt.¹⁴¹ Detta är en mycket långtgående konsekvens. Istället torde det vara på sin plats med en något mer nyanserad bild.

En något mer nyanserad lösning vore att låta 36 § avtalslagen få äga tillämpning. I 36 § AvtL sägs det att "Avtalsvillkor får jämkas eller lämnas utan avseende, om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt". Ett av skälen för införandet av regeln var just att försöka uppnå en större överensstämmelse mellan näringsrättslig och civilrättslig lagstiftning.¹⁴² Av fundamental betydelse för tillämpningen av regeln är dock att det aktuella avtalsvillkoret är oskäligt vid tillämpningen i det enskilda fallet. Således är det ej tillräckligt att ett avtalsvillkor enbart avviker från vad lagstiftningen stadgar för att 36 § skall vara tillämplig. Detsamma gäller även i det fall det rör sig om en avvikelse från tvingande lagstiftning.¹⁴³ I praxis har dock kraven på jämkning ställts högt. Det saknas fall där en kredittagares återbetalningsskyldighet har påverkats av att kreditgivaren ej har gjort någon fullgod kreditprövning. Den gamla maximen "pacta sunt servanda", avtal skall hållas, har i allra högsta grad fortfarande synnerligen stor bärkraft, men dock med vissa inskränkningar.

6.5.2.2 NJA 1996 s 3

I fallet öppnade HD för första gången dörren för att 36 § avtalslagen kunde vara tillämplig för att jämka återbetalningsskyldigheten. Omständigheterna i fallet var som följer. Ett företag erbjöd, genom ett emissionsprojekt, sina anställda att mot erhållande av konvertibla skuldebrev låna ut pengar till företaget. För att kunna finansiera sitt köp tog två av de anställda upp kredit hos en bank. Som säkerhet för den erhållna krediten pantförskrev en av kredittagarna sina konvertibler. Den andre kredittagaren erhöll dock krediten utan att pantförskriva sina konvertibler. Krediterna utbetalades direkt av banken till företaget. Dessvärre emitterades dock inga konvertibler

¹⁴⁰ Johansson 2003, s 168.

¹⁴¹ Se dock praxis, NJA 1995 s 693.

¹⁴² Prop 1975/76:81, s 103.

¹⁴³ Prop 1975/76:81, s 121.

samtidigt emedan företaget i det närmaste omgående gick i konkurs. Därmed sade banken upp krediterna.

Frågan var huruvida banken såsom kreditgivare hade brutit i sina förpliktelser gentemot kredittagarna på ett sådant sätt att desamma skulle kunna befrias från sin återbetalningsskyldighet.

Kredittagarna framförde invändning gentemot bankens krav på återbetalning emedan kravet på tillräcklig säkerhet ifrågasattes. I andra hand invände kredittagarna att det fanns en kvittningsskylldighet motfordran emedan bankens kreditgivning hade varit vårdslös. Utöver detta framhävde kredittagarna att banken dels var en professionell långgivare, men också en professionell placeringsrådgivare. Därmed ansåg sig kredittagarna vara underlägsna parter.

I domen kom domstolen att beröra de intressanta beröringspunkter som finns mellan kreditgivaransvaret och rådgivaransvaret och den därtill knutna frågan om avrådningsplikt. Området kommer mer ingående att behandlas nedan i uppsatsen. Här göres endast några generella anmärkningar. Domstolen anförde följande:

”Även om en bank vid beviljande av kredit regelmässigt får kunskap om ändamålet med krediten kan det inte anses föreligga någon principiell skyldighet för banken att pröva det lämpliga i hur låntagaren avser att använda pengarna. Kreditprövningen har till främsta syfte att utreda om låntagaren har förmåga att uppfylla villkoren i kreditavtalet och utrymme i sin ekonomi för kreditåtagandet; något annat kan inte anses följa av 5 § konsumentkreditlagen.”

Således fanns det ej någon principiell skyldighet att avråda en kund från en affär även om banken råkar ha kunskaper nog för att dra den slutsatsen. Därmed har kreditgivaren inget ansvar för att göra en prövning av lämpligheten i hur krediten skall användas. Bedömningen lämnas istället åt låntagaren. Domstolen anförde vidare:

”Om en bank har försummat sina skyldigheter i fråga om kreditprövningen, kan detta endast i undantagsfall föranleda att låntagaren blir fri från sin betalningsskyldighet för lånet. Sådan befrielse kan i så fall närmast grundas på 36 § avtalslagen.”

Uttalandet är mycket generellt och hade ej någon bärkraft i det föreliggande målet. Det intressanta torde dock ligga på ett mer principiellt plan. Detta var första gången som domstolen öppnade upp för möjligheten att en betalningsskyldighet kunde jämkas eller åsidosättas med stöd av 36 § avtalslagen.

Domstolen fann att kreditgivaren genom de kontakter de hade haft med företaget ej hade kunnat få annan uppfattning än att företagets ekonomiska ställning var sund. Med tanke på att det hade legat i kreditgivarens intresse att få fullgoda säkerheter för lånen och att kreditgivaren hade accepterat konvertiblerna som säkerhet fanns inte skäl att ifrågasätta uppfattningen. Vidare måste banken ha haft rätt att utgå ifrån att kredittagarna såsom anställda i företaget hade tillgång till kvalificerad ekonomisk information om företaget. Därför kunde det ej riktas någon kritik mot kreditgivaren för bristfällig kontroll av företagets ekonomiska ställning. Därmed kunde kredittagarna ej befrias från sin förpliktelse att återbetala krediten.

6.5.2.3 NJA 1999 s. 304

I fallet utvecklade domstolen sin syn på tillämpligheten av 36 § avtalslagen. I likhet med det tidigare fallet rörde det sig även här om förvärv av konvertibla skuldebrev. Omständigheterna i fallet var som följer. Ett företag erbjöd sina anställda att mot erhållande av konvertibla skuldebrev låna ut pengar till företaget. Skälet till att företaget önskade emittera skuldebrev var att företagets ekonomi var ansträngd. Som en följd av detta hade företagets nekats att uppta vidare lån hos sin bank. En anställd upptog en kredit hos en bank för att möjliggöra förvärvet av konvertiblerna. En tid därefter gick företaget i konkurs och den anställde förlorade därmed sin insats. Frågan i fallet rörde huruvida kredittagaren skulle befrias från återbetalningsskyldighet i anledning av att kreditgivaren hade beviljat krediten utan att företa en tillräckligt noggrann kreditprövning. Kredittagaren invände att banken ej hade iakttagit god kreditgivningssed och att detta faktum kunde leda till jämkning med stöd av 36 § avtalslagen.

Domstolen inledde med att hänvisa till den vid tidpunkten för händelsen ännu ej gällande 5 a § i KkrL och dess närmare innehåll och innebörd samt förarbetena till bestämmelsen. Man konstaterade att de principer som kom till uttryck i lagen dock i det närmaste endast var kodifiering av principer som också gällde före ikraftträdandet. Därefter hänvisade domstolen till NJA 1996 s 3 och slutsatsen däri gällande att bristande kreditprövning ”endast i undantagsfall föranleda att låntagaren blir fri från sin betalningsskyldighet för lånet. Sådan befrielse kan i så fall närmast grundas på 36 § avtalslagen”.

Frågan var således om ett sådant undantagsfall kunde sägas vara för handen i det nu aktuella fallet. Utgångspunkten vid bedömningen skulle enligt domstolen vara att kredittagaren typiskt sett är väl insatt i sina egna ekonomiska förhållanden och själv kan bedöma huruvida denne har förutsättningar att klara av den tilltänkta krediten. Vidare är det kredittagaren själv som bestämmer om hur densamme vill använda sina ekonomiska resurser och vilka ekonomiska risker densamme är beredd att ta. I likhet med det tidigare fallet uttalade domstolen att det ej fanns någon principiell skyldighet för kreditgivaren att pröva lämpligheten i vad kredittagaren skall använda krediten till.

Domstolen fann att trots att kredittagaren ej själv hade ingivit någon kreditansökan, hade kreditgivaren ändå inhämtat erforderliga uppgifter gällande kredittagarens ekonomi. Det faktum att kredittagaren under tecknade skuldebrevet samma dag som krediten beviljades kunde ej sägas hindra att kreditgivaren hade prövat kredittagarens betalningsförmåga. Därmed hade en tillräcklig kreditprövning företagits.

Krediten skulle endast innebära en ökad belastning på kredittagarens ekonomi om 2 000 kr per år i form av ränta. Detta var under förutsättning att företaget kunde infria sina förpliktelser. Kredittagaren hade vid tidpunkten en inkomst om 10 500 kr i månaden samt ett annat lån om 200 000 kr. Domstolen fann därmed att kreditgivaren hade fog för sin uppfattning att den nya krediten rymdes inom kredittagarens ekonomi. Det fanns inget som visade på att kreditgivaren kände till eller bort känna till att bolagets ekonomiska ställning var sådan att betalningsförpliktelsen mot kredittagaren kunde äventyras. Med detta som bakgrund fann domstolen att

någon jämkning av betalningsskyldigheten ej kunde komma ifråga med stöd av 36 § avtalslagen.

Frågan väcks därmed om betalningsskyldigheten kan komma att jämkas i det fall kreditgivaren kände till företagets ekonomiska ställning, samtidigt som kredittagaren ej har samma kännedom. Svaret på frågan torde vara ja. Detta stöds även av uttalanden i doktrin. Där har det uttalats att det skulle stå i direkt strid med god kreditgivningssed att bevilja en kredit i det fall kreditgivaren på förhand vet att kredittagaren ej kommer att ha möjlighet att fullfölja sin betalningsförpliktelse.¹⁴⁴

6.5.2.4 Praxis från Allmänna reklamationsnämnden

Mängden praxis från Allmänna reklamationsnämnden synes vara tämligen begränsad. Två fall är dock av betydelse varav det ena även är av stort intresse.

I det första fallet, Änr 1996-6623, kom nämnden till den synnerligen kortfattade men högst rimliga slutsatsen att endast den omständigheten att någon egentlig kreditprövning ej har skett inte ensamt kan leda till jämkning av återbetalningsskyldigheten med stöd av 36 § avtalslagen. Detta uttalande kan ställas i bjärt kontrast till det andra avgörandet.

I det andra fallet, Änr 1993-6623, hade en flicka samma dag som hon fyllde arton år undertecknat ett kreditavtal med en bank. Skälet till detta var att flickans föräldrar i anledning av arbetslöshet hade drabbats av betydande ekonomiska svårigheter. En av föräldrarnas kreditgivare, ett hypoteksinstitut, hade gått med på en uppgörelse innebärande att kreditgivaren skulle återta ansökan om exekutiv försäljning av fastighet i det fall ett belopp om 30 000 kr erlades vid ett angivet datum. Föräldrarna frågade flickan om hon kunde vara behjälplig med att ta ett lån gällande den ovannämnda summan. Emedan hon kände sig pressad av situationen efterkom hon föräldrarnas önskemål. Flickans enda inkomst vid tillfället var studiebidrag om 750 kr per månad. Trots detta beviljades hon lån samt åtog sig att betala tillbaka 900 kr per månad.

Inför Allmänna reklamationsnämnden gjorde flickan gällande att i det fall banken hade gjort en omsorgsfull kreditprövning hade hon aldrig beviljats lånet. Bankens handläggare genmälde bl.a. att man hade lyckats förhandla fram "ett ackord" med hypoteksinstitutet i det fall föräldrarna lyckades få fram 30 000 kr. Föräldrarna hade varit nöjda med detta men hade därefter återkommit till banken för att låna den aktuella summan. Detta hade banken emellertid sagt nej till. Emedan banken således egentligen ej ville låna ut mer pengar föreslog den istället att flickan skulle uppta lånet. Dessutom ägde flickan en häst som familjen "höll på att sälja för cirka 40 000 kr". Pengarna kunde således användas för att återbetala lånet. Slutligen anförde banken att flickan hade skött sitt lån varje månad.

Allmänna reklamationsnämnden utgick vid sitt beslut från den då gällande 5 § konsumentkreditlagen. Enligt bestämmelsen skall kreditgivaren iaktta god kreditgivningssed samt tillvarata konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. Av detta följer att innan en bank beviljar en

¹⁴⁴ Eriksson och Lambertz, s 81.

kredit skall det pröva lånsökandes kreditvärdighet. Enligt nämndens uppfattning gav utredningen klart vid handen att bankens kreditprövning varit så bristfällig, att den ej hade motsvarat kravet på god kreditgivningssed i konsumentkreditlagens mening. Det förhållandet att flickan hade förmått att fullfölja sina åtaganden gentemot banken saknade enligt nämnden betydelse. Således fann nämnden p.g.a. de ovan anförda omständigheterna samt omständigheterna vid avtalets tillkomst, att avtalet borde jämkas med stöd av 36 § avtalslagen. Jämkningsen skulle ske på så sätt att banken avskrev sin kvarvarande fordran på flickan.

På goda grunder är det möjligt att ha synpunkter på nämndens beslut att med sådan enkelhet vifta bort familjens åtagande gentemot banken. Det torde vara uppenbart att det rör sig om ett synnerligen tragiskt fall där bankens kreditprövning sannerligen var vårdslös. Uppmärksamhet bör istället vändas mot nämndens val av sanktion. Allmänna reklamationsnämnden valde att se skyldigheten att återbetala lånet såsom ett oskäligt avtalsvillkor. Vidare var avtalsvillkoret tom så oskäligt att nämnden valde att jämka bort avtalsvillkoret i sin helhet.

I åtanke bör man dock ha att en gäldenärs förpliktelse att återbetala det lånade beloppet i det närmaste kan ses som en fundamental portalregel inom skuldebrevsrätten. Det hade varit en annan sak i det fall nämnden hade jämkat bort bankens rätt till ränta. En jämkning av sådant slag hade ej inneburit en jämkning av tillämpligheten av dispositiv lag. Emedan lagstiftaren valde att avstå ifrån att införa en sådan långtgående jämningsregel i konsumentkreditlagen kan frågan ställas huruvida det är lämpligt att nämnden detta till trots valde att fylla ut rätten på angivet sätt.¹⁴⁵

Detta är en fråga av stor vikt. Att tillämpa ogiltighetsreglerna i avtalslagen hade ej varit till någon fördel i det aktuella fallet. Ogiltighet var med omständigheterna som bakgrund ej något som var av intresse för flickan och hennes familj. Istället var det fråga om att gäldenären inte skulle behöva tvingas betala tillbaka pengarna emedan det var antagligt att pengarna ej fanns att tillgå för gäldenären. Det går emellertid att fråga sig om det är möjligt att föra ett så principiellt och förenklat resonemang. Pengarna hade nämligen ej använts till konsumtion. Istället hade pengarna använts för att flickan skulle låna ut pengarna till föräldrarna alternativt ge pengarna till dem såsom gåva. Det synes vara så att Allmänna reklamationsnämnden tänjde på 36 § avtalslagens tillämplighet till det yttersta. Tanken att en kreditgivare som är litet för ”snäll” vid beviljandet av kredit skall straffas genom att mista rätten till att återfå vad denna har utgivit kan synas vara något motbjudande. Vid tidpunkten för det aktuella fallet hade varken skuldsaneringslagen eller 5 a § KkrL ännu ej trätt i kraft. Detta kan förhoppningsvis ge viss förklaring och förståelse för nämndens beslut. Således går det endast att spekulera i hur nämndens beslut hade sett ut i det fall skuldsaneringslagen och 5 a § KkrL hade varit tillämplig. Fråga väcks om nämnden eventuellt tillämpade 36 § avtalslagen av det skälet att man ville undvika att socialt deklassificera flickan och hennes familj. Utifrån ett mänskligt perspektiv synes nämndens beslut dock vara en tämligen god

¹⁴⁵ Kleineman 1994/95, s 241.

lösning. Beslutet är tydligt inspirerat av det som brukar benämnas social avtalsrätt.¹⁴⁶

6.5.2.5 Slutord gällande praxis

Det synes som om kraven är högt ställda för att kredittagaren skall kunna befrias från sin huvudförpliktelse, nämligen att återbetala krediten. Om kredittagare har lämnat felaktiga uppgifter till grund för kreditansökan eller själv utan större svårigheter borde ha insett att denne inte hade förmåga att klara sina förpliktelser enligt avtalet, bör det normalt sett knappast finnas anledning att tillämpa 36 § avtalslagen. Det synes krävas uppenbara och ansenliga fel i bedömningen av kredittagarens kreditvärdighet. I det fall det finns minsta tvekan gällande huruvida kreditgivaren har varit vårdslös eller ej torde jämkning ej komma ifråga.

Domstolen synes ha insett att åtgärder varigenom kredittagaren antingen helt befrias från sin förpliktelse, eller i väsentlig utsträckning får dessa jämkade och nedsatta kan få stora konsekvenser i stort.

I det fall kreditgivningen blir alltför osäker för kreditväsendet finns risken att en tämligen effektiv och i huvudsak väl fungerande kreditgivning i samhället upphör att existera i sin nuvarande form. Om domstolen skulle välja vägen att jämk bort krediter som är beviljade, leder detta på goda grunder till en ovilja att bevilja kredit till grupper som måhända ej tillhör samhällets rikaste men som trots allt är berättigade till de relativt sett billigare krediter som bankerna erbjuder. Alternativet till bankerna är dyra konsumentkrediter och avbetalningsköp. Det är troligt att dels samhället i stort, men framförallt den enskilde kredittagaren ej är betjänt av att flertalet kredittagare tvingas att återgå till dessa dyrare finansieringsformer. Stor risk finns att en förändring i praxis skulle leda till ökade kostnader för konsumenter och kredittagare istället för att kostnaderna lägges på kreditgivarna. Istället torde skuldsaneringslagen typiskt sett fungera som ett bättre instrument för att reglera förhållandet mellan kredittagaren och kreditgivaren i det fall problem uppstår.

Beslutet i fallet från ARN synes i ljuset av det ovan anförda ej vara alltför tilltalande. Det torde enligt det allmänna medvetandet ej vara rätt att den som är, lite hårddraget, för snäll vid kreditgivningen även skall lida skada av detta genom att förlora rätten till återfå det denne har utlånat.

6.5.2.6 Betydelsen av allmänna råd

Förhållandet mellan näringsrätten och civilrätten blir något mer komplicerat i det fall det rör sig om ett avsteg från allmänna råd. Som ovan antytts är allmänna råd ej bindande, utan utgör just endast råd.

Allmänna råd kan ej anses vara bindande för enskilda på samma sätt som föreskrifter. Istället torde de endast fungera såsom generella rekommendationer gällande tillämpningen av en författning. Råden visar på hur någon kan eller bör agera i ett visst hänseende. Ett institut som följer allmänna råd kan ej vänta sig någon kritik från den utfärdande myndigheten i det specifika avseendet. I det fall ett institut ej följer allmänna råd bör det

¹⁴⁶ Kleineman 1994/95, s 242.

emellertid framgå att institutet handlar på något annat sätt som leder till att kraven i den bakomliggande bestämmelsen uppfylls.¹⁴⁷ En myndighet anses kunna utfärda allmänna råd inom sitt verksamhetsområde utan särskilt bemyndigande. Det enkla skälet till att detta är möjligt är att de allmänna råden just saknar bindande verkan.¹⁴⁸

Samtidigt är det dock uppenbart att de allmänna råden ändå har någon form av en styrande funktion på dem de riktar sig mot.¹⁴⁹ Intrycket förstärks av att de även kan publiceras i myndigheternas författningssamling. Begreppet allmänna råd definieras i 1 § FSF som:

”allmänna råd: sådana generella rekommendationer om tillämpningen av en författning som anger någon kan eller bör agera i ett visst hänseende”.

Frågan är dock om inte allmänna råd, utöver en styrande effekt, även har en viss bindande verkan. För att det skall anses finnas en skyldighet att följa ett råd, måste det i det närmaste förutsättas att det finns en sanktion mot den som bryter mot rådet.

Det är dock viktigt att hålla isär de olika förhållanden som existerar. Det första rör bundenheten mellan Finansinspektionen och bank, medan det andra rör bank vis-a-vis kund. Bedömningen innehåller olika avvägningar.

6.5.2.7 Bindande verkan i förhållandet mellan Finansinspektionen och bank

I första hand riktar sig de råd som Finansinspektionen utfärdar till de banker som står under FI:s tillsyn. På goda grunder är det antagligt att bankerna anser sig vara bundna av råden, trots att de ej är det formellt. Likaledes är det antagligt att Finansinspektionen i någon form inom ramen för sitt tillsynsarbete följer upp och kontrollerar huruvida bankerna efterlever råden. Det är dock fortfarande oklart vilken åtgärd som kan bli aktuell i det fall en bank bryter mot ett råd.

Det torde dock stå klart att en bank som konsekvent underlåter att följa allmänna råd ej kan anses vara lämplig att bedriva bankrörelse. Banken kan på goda grunder sägas ha brutit mot det krav på sundhet som genomsyrar LBF.¹⁵⁰ Kravet på att banken skall drivas med sundhet innebär i första hand att bankens verksamhet skall hålla en sådan kvalitetsnivå att förtroendet för marknaden kan upprätthållas. Härunder faller bankens uppträdande mot dess kunder.¹⁵¹ Även begreppet ”god banksed” är av betydelse i bedömningen. I viss utsträckning torde de två begreppen god kreditgivningssed och god banksed ha samma innehåll. Typiskt sett torde det ej kunna förekomma att ett agerande ej står i överensstämmelse med god kreditgivningssed men däremot står i överensstämmelse med god banksed, eller vice versa. Dock bör det ha i åtanke att god banksed även innefattar andra aspekter än konsumentskyddet primärt.¹⁵²

¹⁴⁷ Kammarrätten i Stockholm, dom den 5 Mars 2007, mål nr 1861-05.

¹⁴⁸ Johansson 2006, s 57.

¹⁴⁹ Strömberg, s 45.

¹⁵⁰ Johansson 2006, s 60.

¹⁵¹ Prop 2002/03:139, s 531.

¹⁵² Eriksson och Lambertz, s 87.

Vid bedömningen av huruvida ett olämpligt beteende har förekommit är det av väsentlig betydelse att det olämpliga beteendet kan konkretiseras för att ett ingripande skall vara aktuellt. Således krävs det konkreta brister av rättslig natur eller annan natur. Detta följer även av praxis.¹⁵³ I förarbeten har slutsatsen dragits, som en följd av praxis, att det krävs en brist som kan härledas till lag eller föreskrifter för att en formell sanktion skall vara aktuell. Istället skall kritik framföras i mer informella sammanhang.¹⁵⁴ Detta kan tyckas vara en tämligen klen sanktion. Sammanfattningsvis kan rättsläget sägas vara oklart.

6.5.2.8 Förhållandet mellan bank och kund

Frågan gäller huruvida allmänna råd kan binda bank gentemot annan än Finansinspektionen. Utgångspunkten torde vara att bundenheten rimligtvis ej kan sträcka sig längre gentemot annan än mot den som har utfärdat allmänna råd. Skälet till detta är att ett ingripande av Finansinspektionen i näringsrättsligt hänseende skulle kunna få civilrättsliga konsekvenser, vilka det på förhand vore svårt att överblicka.

I NJA 1995 s. 693 uttalade domstolen att allmänna råd kan sägas spegla en etablerad eller i vart fall önskvärd branschsedvänja. Därvid torde allmänna råd kunna få betydelse för bedömningen av om ett handlande kan betecknas såsom culpöst eller vid en bedömning gällande skyldigheten att fullfölja en förpliktelse.¹⁵⁵ Detta kan sedan få betydelse för huruvida 36 § skall kunna vinna tillämpning.

Vad gäller culpabedömningen kan då vara så att ett handlande i strid med allmänna råd kan få civilrättsliga verkningar. Vid bedömningen skall det prövas huruvida den handlande borde ha handlat annorlunda. Typiskt sett har bedömningen skett utifrån hur den gode familjefadern, bonus pater familias, skulle ha agerat i samma situation. Bedömningen kan också sägas ske utifrån vad som ses som den goda sedvanan. Utöver den goda sedvanan kan bedömningen också ta sin utgångspunkt i lagar och föreskrifter. Trots att allmänna råd ej definitionsmässigt ej utgör föreskrifter kan råden dock få betydelse vid culpabedömningen.¹⁵⁶

I NJA 1995 s. 693 hade domstolen att pröva huruvida en fondkommissionär hade brustit i aktsamhet gentemot kund genom att ej följa Finansinspektionen allmänna råd. Domstolen klargjorde inledningsvis att enbart det faktum att allmänna råd ej hade följts i ett visst fall, inte ensamt kunde grunda skadeståndsskyldighet. Domstolen utvecklade dock sin åsikt. Allmänna råd kunde efter sin karaktär ha betydelse vid bedömningen om omständigheterna är sådana att ett culpöst handlande föreligger. Domstolen sade att i det fall en person hade följt ett allmänt råd måste denne anses ha handlat med tillbörlig omsorg. Omvänt kunde därmed sägas att i det fall en person ej hade följt ett allmänt råd måste denne typiskt sett ha handlat culpöst. Slutsatsen måste vara att i det fall allmänna råd följs föreligger en i det närmaste presumtion för att ett culpöst handlande ej föreligger, medan det motsatta gäller vid ett handlande som ej följer råden.

¹⁵³ RÅ 1990 ref 106.

¹⁵⁴ Prop 1992/93:89, s 145.

¹⁵⁵ Johansson 2003, s 129.

¹⁵⁶ Johansson 2006, s 65.

Domstolen framhöll samtidigt att en omständighet som kan ha betydelse är huruvida de allmänna råden kan sägas utgöra etablerad sedvänja eller endast önskvärd. I det förra fallet torde det ej vara några problem. I det senare blir bedömningen något svårare emedan råden då typiskt sett endast kan sägas ha en styrande effekt. Att en bank ej handlar i överensstämmelse med en önskad sedvänja borde endast i undantagsfall kunna anses vara culpöst.

Vad gäller konsumentkrediter måste även konsumentskyddsaspekterna vägas in i bedömningen. Många gånger torde det vara svårt för konsumenten att avgöra huruvida Finansinspektionens allmänna råd om konsumentkrediter FFFS 2005:3 ger uttryck för en etablerad sedvänja eller en önskvärd sedvänja. Oavsett vilken av de två det är så framstår de inför konsumenten såsom bindande. Konsumenten kan därefter komma att inrätta sitt handlande efter råden. Det är dock högst oklart vilken betydelse som skall tillmätas den enskilde konsumentens uppfattning om råden.

Den rättsliga verkan av allmänna råd mellan bank och kund kan även ha betydelse i avtalsförhållandet på annat sätt. I det fall en bank ej har följt en rekommendation som har kommit till uttryck i allmänna råd kan detta påverka det underliggande avtalet mellan bank och kund. En till uppsatsen knuten fråga är om kredittagaren kan tänkas befrias från sin förpliktelse att återbetala lämnad kredit. Som ovan framgått kan en sådan befrielse komma att grundas på 36 § avtalslagen.

6.6 Uppsägning av krediter i förtid och vägran att utbetala lån

Som framgått ovan görs en kreditprovning av låntagarens återbetalningsförmåga. Därutöver kan även en granskning ske av den säkerhet som låntagaren eventuellt ställer för krediten. Vid ett kreditavtal med säkerhet har således kreditgivaren godtagit den ställda säkerheten. Vid de flesta avtalstyper gäller att avtalsparterna skall vara lojala gentemot varandra. I detta hänseende kan dock kreditavtalen sägas inneha en något speciell ställning.¹⁵⁷

Med härledning till 8 kap 1 § LBF kan kreditgivaren efter en ensidig bedömning säga upp krediten till förtida full betalning även i det fall kredittagaren har fullgjort sina förpliktelser enligt kreditavtalet, d.v.s. betalat ränta samt amorterat. I regel finns en sådan bestämmelse intagen i ett kreditavtal. Kreditgivarens uppsägning kan bero på att kreditgivaren befarar att kredittagarens återbetalningsförmåga har försämrats eller kan förväntas försämrats alternativt att värdet på den ställda säkerheten har försämrats eller kan antas försämrats.

Även 21 § KkrL ger kreditgivaren en liknande möjlighet att säga upp krediten i förtid till full betalning. Vid t.ex. bokkrediter krävs det dock även att kredittagaren "uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet har orsakat att säkerheten avsevärt försämrats". Därutöver kan kreditgivaren

¹⁵⁷ Björk, s 19.

även säga upp en kredit med bunden ränta på räntevillkorsändringsdagen i det fall "synnerliga skäl" föreligger. Vad de nämnda rekvisiten närmare innebär är dock ej klarlagt. Fråga är om arbetslöshet och sjukdom är tillräckligt för att krediten skall sägas upp i förtid trots att räntebetalningar och amorteringar sker i enlighet med kreditavtalet. Troligtvis är det tillräckligt. Oklart är även vad som sker i det fall kredittagaren underlåter att underhålla och reparera bostaden, d.v.s. säkerheten, och värdet på säkerheten därmed försämras. Troligtvis är även en lågkonjunktur med följden att bostadspriserna sjunker tillräckligt för att en kredit skall kunna sägas upp trots att räntebetalningar och amorteringar sker enligt kreditavtalet. Så har också skett tidigare.¹⁵⁸

I ett omskrivet¹⁵⁹ hovrättsfall¹⁶⁰ aktualiserades frågan om bankers rätt att ensidigt vägra göra utbetalningar i strid mot överenskomna låneavtal. Målet rörde ett bolag bakom vilket stod två entreprenörer som även var äkta makar. Fallet rör inte konsumentkrediter men illustrerar dock den ovan anförda problematiken på ett gott sätt. Bolaget lånade pengar i S-E-Banken och utbetalning skedde löpande allteftersom pengarna behövdes i verksamheten. Efter en tid beslöt emellertid banken att utbetalningarna skulle stoppas. Detta ledde till att bolaget inte kunde fullgöra sina åtaganden gentemot dess i princip enda kund och efter en tid gick bolaget i konkurs.

Bolagets konkursbo samt makarna, som personligen ställt säkerhet för bolagets åtaganden, förde talan mot banken och hävdade att den genom sitt agerande gjort sig skyldig till kontraktsbrott och att skadestånd därför skulle utgå. Bolaget påstod att det i avtalet med banken fanns en överenskommelse om storleken på det totala beloppet på lånet och att medlen skulle betalas ut när verksamheten så krävde och att ingen. När utbetalningarna så stoppades innan det överenskomna beloppet till fullo betalats ut gjorde sig banken skyldig till avtalsbrott. Man lyckades dock inte för hovrätten visa att det fanns en överenskommelse om att utbetalning skulle ske utan en särskild prövning och banken befanns därför inte vara skyldig till avtalsbrott. I andra hand angavs att banken var skadeståndsskyldig på grund av att den gjorda prövningen utförts på ett oaktsamt sätt. Hovrätten ansåg inte det visat på vilket sätt banken skulle ha förfarit oaktsamt och inte heller på denna grund kunde den förda talan bifallas.

I tingsrätten angav banken att den gjort den bedömningen att det inte ställts tillräcklig säkerhet för lånets återbetalning och den med stöd av 2 kap 13 § BRL därför kunde vägra att utbetala pengarna. Det i konkurs försatta bolaget och de båda makarna genmälde att lagrummet inte kunde åberopas för att undkomma en redan avtalad förpliktelse. Frågan om den aktuella paragrafens innebörd berördes inte djupare i hovrättens dom. Hovrättens slutsatser dels om att banken inte gjort sig skyldig till avtalsbrott och dels om att den inte förfarit vårdslös kan dock i någon mån ändå belysa problematiken kring kreditgivares ensidiga vägran att utbetala ett lånebelopp. I viss mån torde bestämmelsen, numera i 8 kap 1 § LBF, kunna ha relevans för bedömningen av en kreditgivares handlingssätt. Detta öppnar

¹⁵⁸ Björk, s 20.

¹⁵⁹ Omöjligt att vinna mot banken, Svenska Dagbladet, 2007-10-08.

¹⁶⁰ Mål T 4028-01, Svea Hovrätt, 5 februari 2002

för en möjlighet att en kreditgivare med stöd av bestämmelsen kan välja att inte fullfölja ingåendet av ett låneavtal med hänvisning till att prövningen av kredittagaren och ställd säkerhet inte gett ett tillfredsställande resultat.

6.7 Avrådningsplikt

6.7.1 Allmänt

I nära anslutning till frågan om kreditgivares ansvar gällande kreditprövning är densammes ansvar gällande att i förekommande fall avråda kredittagaren från att ingå kreditavtalet. Frågan behandlades i det ovan nämnda NJA 1996 s. 3, men även till viss del också i NJA 1999 s. 304.

I förarbetena till konsumentkreditlagen ges flera exempel vad som kan sägas innefattas i begreppet god kreditgivningssed. Vidare anges i förarbetena likaså exempel på vilka plikter som är förenade med kravet på att konsumenternas intressen skall tas tillvara med tillbörlig omsorg. En av dessa plikter torde vara att tillse att kredittagaren ej överskuldsätter sig i alltför stor utsträckning.¹⁶¹ Detta kan även sägas var ett mål som genomsyrar den konsumentskyddande lagstiftningen på finansområdet.

Utgångspunkten är att kreditavtalet är synnerligen känsligt ur kredittagarens perspektiv, emedan det har stor påverkan på dennes ekonomi. Därmed är det av stor vikt att kreditgivaren handlar ansvarsfullt och omdömesgillt gentemot kredittagaren.¹⁶²

6.7.2 Omsorgsplikt i konsumentkreditlagen

Nära knutet till frågan om avrådningsplikt ligger begreppet omsorgsplikt och dess innebörd. Fråga väcks om de två begreppen har några större gemensamma beröringspunkter.

Utöver kravet på god kreditgivningssed i 5 § KkrL skall kreditgivaren enligt bestämmelsen även ta tillvara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. Detta torde tolkas som att det i det närmaste finns en uttrycklig bestämmelse gällande omsorgsplikt för kreditgivaren. I förarbetena diskuterades det gällande bestämmelsen att kreditgivaren måste agera med utgångspunkt från att kreditavtal ofta har stor betydelse för den kreditsökandes ekonomiska förhållanden. I anledning av detta är kreditavtalen känsligare från konsumentsynpunkt än de flesta andra avtal. Det är således särskilt detta som är avsett att framhållas när det i paragrafen sägs att kreditgivaren är skyldig att tillvarata konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. I omsorgsplikten ligger också att kreditgivaren tillser att konsumenten ej skuldsätter sig på ett sådant sätt som är alltför långtgående i förhållande till deras inkomster och övriga ekonomiska förhållanden.¹⁶³ Det är tydligt att kraven på kreditgivaren och dennes omsorgsplikt gentemot kredittagaren är tämligen långtgående. Frågan är dock hur långt

¹⁶¹ Prop 1991/92:83, s 78.

¹⁶² Prop 1991/92:83, s 106.

¹⁶³ Prop 1991/92:83, s 106 f.

omsorgsplikten kan tänkas sträcka sig och om den tom sträcker sig så långt som till en avrådningsplikt. Det torde med viss fantasi vara möjligt att genom att tänja på orden innefatta även en avrådningsplikt. Så är även fallet i viss doktrin. Däri uttalas att kreditgivaren i sin verksamhet är skyldig att inte enbart ha sina egna utan också kredittagarens intressen för ögonen. Med detta förstås bl.a. att kreditgivaren, om denne av de omständigheter som är kända för denne förstår att den tilltänkta krediten inte kommer att vara till nytta för konsumenten eller är olämplig för konsumenten, har en skyldighet att avråda konsumenten från att ingå kreditavtalet.¹⁶⁴ Det synes emellertid saknas stöd för denna tolkning i förarbetena, emedan frågan aldrig kommenterades. Likaså förefaller bestämmelsen ej ha tillämpats i praxis på detta sätt, och likaledes ej heller i praktiken.¹⁶⁵ Fråga är dock om inte dessa uttalanden skall tolkas i ljuset av den tidsanda som diskussionen om kreditprövning fördes i.¹⁶⁶ Det bör även has i åtanke att plikten i det fall den vore tillämplig ändock i det närmaste vore osanktionerad.¹⁶⁷

Även under senare år har det framförts den åsikten att en implicit avrådningsplikt innefattas i den explicita omsorgsplikten. Som skäl för påståendet hänvisas bl.a. till förarbetena och kommentaren till KkrL.¹⁶⁸ Påståendet ter sig än mer anmärkningsvärt än det som framförs i kommentaren till konsumentkreditlagen. Det senare påståendet sker när praxis genom NJA 1996 s. 3 har utvisat att någon avrådningsplikt ej finns i gällande rätt.

Det har även i annan doktrin, mer generellt, hävdats att det finns en allmän skyldighet att visa omsorg vid fullgörandet av ett uppdrag. Det är dock inte helt klarlagt vad som innefattas i denna omsorg. Istället torde det förhålla sig på så vis att skyldigheterna är beroende av uppdragsavtalets natur. Som framgått verkar det dock vara synnerligen svårt att kunna dra några fasta gränser speciellt vad gäller omsorgsplikten och den eventuella avrådningsplikten i KkrL.¹⁶⁹

6.7.3 Avrådningspliktens kärna

Det centrala i bedömningen för den eventuella avrådningsplikten är kredittagarens återbetalningsförmåga. Kreditgivaren värderar kreditansökan, och finner att det är lite knappa marginaler, men att det ej är med större tvivel än att det trots allt är försvarligt att bevilja kredit. I kreditavtalet sägs det dock att kreditgivaren råder kredittagaren att ej utnyttja krediten. Det är tydligt att det nämnda fallet ligger någonstans mellan avslag och beviljande.

Trots att en ställd säkerhet är pålitlig, skall krediten som utgångspunkt i KkrL, ej beviljas eftersom det är kredittagarens återbetalningsförmåga som står i centrum vid kreditprövningen. Säkerheten skall således typiskt sett ej fungera såsom ”hängslen och livrem” i kreditprövningen. Istället skall säkerheten ses som en sista utväg i det fall

¹⁶⁴ Eriksson och Lambertz, s 89.

¹⁶⁵ NJA 1996 s 3.

¹⁶⁶ Johansson 2003, s 128.

¹⁶⁷ Lambertz och Eriksson är dock av motsatt uppfattning.

¹⁶⁸ PM konsumentskyddet inom det finansiella området, s 45.

¹⁶⁹ Hellner, Hager och Persson, s 217 f.

det sker. Det är tydligt att gränsdragningssvårigheter kan uppstå.¹⁷⁰ Samtidigt finns det inga hinder för att en kredittagare ingår riskfyllda projekt och att kreditgivaren minskar kreditrisken genom att kräva säkerhet. Typisk sammanhänger begreppen risk och avkastning. Därmed kan ”snällare kreditgivning” vara av värde både för kredittagaren och för kreditgivaren. Således kan det många gånger ej sägas vara rättsstridigt att kreditgivaren låter kredittagarens något mer optimistiska syn på sin återbetalningsförmåga ligga till grund för beviljandet av kredit. Det torde exempelvis kunna förhålla sig som så kredittagaren har ett informationsövertag om sin framtida återbetalningsförmåga, samt att denne också kan påverka sina intäkter och kostnader. Trots att kreditgivaren objektivt ej borde ha beviljat en kredit kan det således ändå vara försvarligt att bevilja krediten. Av stor betydelse är dock att kreditgivaren upplyser kredittagaren om sina tvivel. Detta ger kredittagaren en möjlighet att än en gång tänka över sin kreditansökan, emedan den professionella kreditgivaren med sina kunskaper och erfarenhet avråder från att uppta krediten. Avrådning är således aktuellt där risken i ändamålet med krediten eller marginalen i kredittagarens återbetalningsförmåga är liten.¹⁷¹

6.7.4 Andra förhållanden av betydelse

Inte enbart ekonomiska förhållanden utan även andra parametrar hos kredittagaren torde kunna utgöra grund för att avråda. Skälen torde emellertid vara nära knutna till kredittagarens återbetalningsförmåga och ställda säkerheter. Typiskt sett beviljas kredit ej i det fall kredittagaren har betalningsanmärkning. Detta kan dock frångås många gånger i det fall kredittagaren kan ge en rimlig förklaring till betalningsanmärkningen samt att detta hör till historien. Trots detta kan det vara aktuellt att avråda kredittagaren från att uppta kredit.

Det går även att diskutera huruvida det skall tas hänsyn till kredittagarens yrke i kreditprövningen. I somliga yrken torde risken för arbetslöshet vara större än i andra yrken. Även kredittagarens geografiska plats torde kunna vara av betydelse i kreditprövningen. På vissa ställen är arbetslösheten högre än på andra ställen. Det är tydligt att dessa parametrar har tämligen stor betydelse för kredittagarens framtida återbetalningsförmåga. Samtidigt är det tydligt att parametrarna är tämligen vaga och svåra att bedöma. Det är ej troligt att dessa parametrar skulle kunna utgöra grund för avrådning av krediten.¹⁷² Av stor betydelse är de intressekonflikter som torde kunna uppstå i det fall kreditgivaren har information om att kredittagarens arbetsplats står inför stora förändringar. Informationen kan lyda under sekretess. Fråga väcks om huruvida kreditgivaren skall bryta sekretessen och avråda från krediten? Så kan ej vara fallet. Alternativen synes vara två. Antingen inhämtar kreditgivaren samtycke att information som är under sekretess kan föras vidare, eller så måste kreditgivaren avstå från att bevilja krediten.¹⁷³

¹⁷⁰ Gorton 2002, s 234.

¹⁷¹ Hveem, s 108 f.

¹⁷² Hveem, s 113.

¹⁷³ Hveem, s 106.

6.7.5 Avrådningsplikten i KkrL och praxis

Ur någon av KkrL:s bestämmelser går det ej att framläsa att det skulle finnas någon uttrycklig avrådningsplikt i KkrL. Ej heller torde det finnas någon implicit avrådningsplikt i KkrL. Detta har även tydliggjorts genom praxis.

I det ovannämnda NJA 1996 s 3 prövade Högsta domstolen en fråga som egentligen mer exakt rörde informationsgivning vid kreditprövning. Det finns dock goda möjligheter att tolka in en indirekt frågeställning om avrådningsplikt. Domstolen gjorde nämligen uttalanden om huruvida kreditgivaren kunde anses vara skyldig att kontrollera vad krediten skulle användas till. Domstolen anförde följande:

”Även om en bank vid beviljande av kredit regelmässigt får kunskap om ändamålet med krediten kan det inte anses föreligga någon principiell skyldighet för banken att pröva det lämpliga i hur låntagaren avser att använda pengarna. Kreditprövningen har till främsta syfte att utreda om låntagaren har förmåga att uppfylla villkoren i kreditavtalet och utrymme i sin ekonomi för kreditåtagandet; något annat kan inte anses följa av 5 § konsumentkreditlagen.”

Vad gäller kreditgivning saknas det således en skyldighet för kreditgivaren att avråda en kredittagare från att uppta en kredit. Enligt domstolens avgörande saknar den omständigheten att kreditgivaren har kunskap om till vilket ändamål kredittagaren har tänkt använda krediten betydelse. Skälet till domstolens bedömning synes vara att det vid kreditgivning ej torde röra sig om en rådgivningssituation liknande den som finns i lagen (2003:86) om finansiell rådgivning till konsumenter.¹⁷⁴

Det synes emellertid ej finnas hinder för att i enskilda fall kunna lyfta fram omständigheter som leder till att det i ett konkret fall ändock kan röra sig om en rådgivningssituation eller en i vart fall en situation liknande rådgivning.¹⁷⁵ I en sådan situation torde det vara möjligt att hävda att låntagarens betalningsskyldighet skall jämkas med stöd av 36 § avtalslagen. Dettas stöds även av förarbetena.¹⁷⁶

6.7.6 Analogivis tillämpning av KtjL och LFR

Ett alternativ till användandet av 36 § avtalslagen synes vara att tillämpa redan existerande rättsregler analogt. Både konsumenttjänstlagen och lagen om finansiell rådgivning till konsumenter innehåller bestämmelser om avrådningsplikt. Enligt förarbetena till LFR sägs att både KtjL och LFR kan komma att tillämpas analogt vid finansiell rådgivning samt annan finansiell rådgivning än vad som uttryckligen framgår av lagarnas tillämpningsområde.¹⁷⁷

Enligt 6 § KtjL skall näringsidkaren avråda en konsument från att låta utföra en tjänst i det fall tjänsten med hänsyn till priset, värdet av föremålet för tjänsten eller andra särskilda omständigheter inte kan anses

¹⁷⁴ Johansson 2003, s 134.

¹⁷⁵ Johansson 2003, s 134.

¹⁷⁶ Prop 1991/92:83, s 108.

¹⁷⁷ SOU 2002:41, s 105.

vara till rimlig nytta för konsumenten. Det synes dock inte vara helt lyckat att tillämpa bestämmelsen analogivis på en kreditgivningssituation. Följden av att en näringsidkare åsidosätter vad som åligger denne enligt 6 § KtjL är att näringsidkaren ej har rätt till ersättning större än vad som denne hade haft i det fall konsumenten hade avbeställt tjänsten. En sådan konsekvens av att låta bestämmelsen i KtjL vara tillämplig på kreditgivning torde förefalla vara ytterst olämpligt. Detta torde bero på att en kreditgivningssituation typiskt sett i det närmaste torde vara helt artfrämmande från de situationer som avses i KtjL.¹⁷⁸ Vid kreditgivning är det kredittagaren som känner sin ekonomi bäst, däremot torde t.ex. en bilmekaniker ha större kunskap om bilar än konsumenten. Trots detta har det framförts den åsikten att just KtjL:s bestämmelse skulle stå som modell i det fall en civilrättsligt sanktionerad avrådningsplikt skulle kodifieras i KkrL.¹⁷⁹

På goda grunder går det att framföra viss kritik mot att införa en bestämmelse i KkrL med innehållet i 6 § KtjL som förebild. Kraven på kreditgivaren synes bli synnerligen långtgående. Kreditgivaren skall utreda nyttan av krediten för kredittagaren samt värdet för kredittagaren av det som krediten skall finansiera. Det är uppenbart att detta kan bli tämligen vanskliga och subjektiva bedömningar att göra för kreditgivaren i det enskilda fallet. Bedömningen torde ej heller underlättas av att kredittagaren ej generellt sett behöver uppge vad denne skall använda krediten till. Fråga även om en sådan bestämmelse skall förstås som att trots att kraven på återbetalningsförmåga och säkerhet är uppfyllda, kreditgivaren ändå skall avråda i det fall denne av andra skäl känner tveksamhet inför att bevilja krediten.¹⁸⁰

Risk finns även att kreditgivarens agerande kan uppfattas som nästintill integritetskränkande.¹⁸¹ Det vore även ett kraftigt ingrepp i kredittagarens självbestämmanderätt och valfrihet. Fråga är om detta är något som hör hemma i en modern marknadsekonomi och på en utvecklad kreditmarknad.¹⁸²

Likaså torde det ej heller vara lyckosamt att analogivis tillämpa bestämmelsen i LRF. Skälet till detta synes vara två. För det första är LRF tillämplig på placeringsrådgivning. Detta följer av 1 § LRF. I förarbetena angavs exempel på när en analogisk tillämpning ansågs vara möjlig och lämplig. Exempelen avsåg placeringar i andra tillgångsslag än just finansiella instrument såsom t.ex. värdefullt lösöre i form av guld och ädelstenar. Kravet som uppställdes var att det skulle röra sig om investeringar med ett inte helt obetydligt mått av risktagande.¹⁸³ Det andra och starkaste skälet till att en analogivis tillämpning av bestämmelsen i LRF ej är lämplig är att kreditgivning uttryckligen har undantagits från lagens tillämpningsområde. Skälet till att konsumentkrediter inte omfattas är att det redan finns särskild konsumentskyddande lagstiftning på området i form av

¹⁷⁸ Johansson, s 134.

¹⁷⁹ PM konsumentskyddet inom det finansiella området, s 46.

¹⁸⁰ Svenska Bankföreningen, remissvar, PM konsumentskyddet inom det finansiella området, s 5.

¹⁸¹ Finansinspektionen, remissvar, PM konsumentskyddet inom det finansiella området, s 3.

¹⁸² Riksbanken, remissvar, PM konsumentskyddet inom det finansiella området, s 3.

¹⁸³ SOU 2002:41, s 105.

konsumentkreditlagen.¹⁸⁴ Med dessa förhållanden som bakgrund torde en analogisk tillämpning av LRF ej heller kunna komma i fråga.

6.7.7 Nyttan av avrådningsplikt

En bakomliggande tanke med avrådningsplikten torde vara att kredittagaren skall dra nytta av kreditgivarens kompetens och erfarenhet. Det är otvivelaktigt så att behovet av denna ”kompetensöverföring” varierar från en kredittagare till en annan. Typiskt sett torde det förhålla sig så att en formell avrådningsplikt är överflödigt och utan betydelse, emedan de flesta kredittagare har tillräcklig insikt och kompetens gällande den risk som krediten många gånger trots allt innebär.¹⁸⁵

Det synes vara troligt att en avrådningsplikt endast skulle få en synnerligen begränsad betydelse. Även fortsättningsvis hade lejonparten av risken för oansvarig kreditgivning kvarlegat hos kredittagaren. Risk finns att en avrådningsplikt istället skulle kunna leda till omvända konsekvenser än vad som är syftet med en avrådningsplikt. Kreditgivaren torde kunna lämna kredit även i de fall kreditgivaren ej tycker att kredittagarens återbetalningsförmåga är tillräcklig, emedan det i kreditlöftet sägs att kreditgivaren avråder från krediten. Därmed torde kreditgivaren ha flyttat risken och placerat den hos kredittagaren istället. En avrådningsplikt kan därmed istället ge kreditgivaren en möjlighet att gardera sig mot oansvarig kreditgivning, tvärtemot konsumentkreditlagens syfte och ändamål. Detta verkar till viss del vara fallet i Norge. Där infördes en explicit och lagstadgad avrådningsplikt 1999.¹⁸⁶ Antalet fall som har prövats i högsta instans har varit få. Av detta är det möjligt att dra åtminstone två slutsatser. Antingen var det inget vanligt förekommande problem att kreditgivarna redan innan lagändringen var alltför generösa vid kreditgivningen, alternativt så efterföljs nuvarande lagstiftning synnerligen noggrant.

6.8 Seniorlån

6.8.1 Bakgrund

Ett område av stort intresse i samband med kreditprövning är de så kallade seniorlånen. Skälet till seniorlånen är att dessa eventuellt skulle kunna strida mot konsumentkreditlagen och dess bestämmelse om god kreditgivningssed. Frågor väcks om huruvida det är förenligt med lagstiftningen att bevilja kredit i det fall det redan på förhand kan antas att kredittagaren ej kan komma återbetala hela krediten, samt att kredittagarens inkomst ej är tillräcklig för att betala räntan.

Under 1960-talet lanserades i USA en låneprodukt som kallades ”reverse mortgage”. Syftet med produkten var att försöka råda bukt på det problem som uppkom när folk gick i pension, nämligen att frigöra kapital som är bundet i ens hem utan att behöva flytta. Tidigare hade det

¹⁸⁴ Prop 2002/03:133, s 14.

¹⁸⁵ Hveem, s 117.

¹⁸⁶ Hveem, s 118.

endast funnits två alternativ för att frigöra kapital från ens hem. För det första fanns möjligheten att sälja sitt hem. Alternativet var dessvärre förenat med att man även tvingades att flytta från sitt hem. För det andra gick det även att pantsätta hemmet och därefter uppta ett traditionellt bolån. Fördelen var att ägaren kom åt en del av det bundna kapitalet utan att denne samtidigt behövde flytta. Nackdelen var dock att kredittagaren tvingades betala ränta regelbundet samt även göra amorteringar på krediten. Detta innebar att kredittagaren var tvungen att ha en tillräcklig inkomst. Med detta som bakgrund blev ”reverse mortgage” snabbt en succé och spreds vidare till andra länder. I Storbritannien benämns låneformen ”equity release”.¹⁸⁷

2002 introducerades seniorlånen på den svenska marknaden. Först ut var Nordea samt dåvarande Föreningssparbanken. Dessa seniorlån var dock inga seniorlån i egentlig mening. Skälet till detta var att dessa krediter endast hade en löptid på tio år. De riktiga seniorlånen introducerades först 2005 av Svensk Hypotekspension.

6.8.2 Definition av hypotekspensionslån

Ett seniorlån, eller med den korrekta benämningen hypotekspensionslån, är juridiskt sett en kredit där hemmet utgör pant/säkerhet för krediten, men där låntagaren ej behöver betala räntor, eller amortera på krediten så länge denne bor kvar i hemmet. Vid ett hypotekspensionslån omvandlas således en del av bostadens värde till kontanter, utan att kredittagaren behöver flytta från bostaden eller göra regelbundna betalningar. Hypotekspensionslånet uppvisar vissa likheter med en s.k. ”sale and leaseback”, d.v.s. försäljning av en tillgång med en efterföljande lease av samma tillgång. M.a.o. har leasetagaren, d.v.s. kredittagaren, en rätt att bo kvar i bostaden.

För att ansöka om hypotekslån skall kredittagaren ha en uppnått en viss ålder, typiskt sett 60-65 år samt även äga sitt hem. Kredittagaren behöver ej betala något förrän denne dör, flyttar eller säljer sitt hem. Skillnaden på ett hypotekspensionslån och en vanlig kredit är att vid ett hypotekspensionslån gör låntagaren inga betalningar. Således behöver kredittagaren ej ha en inkomst. I jämförelse med en vanlig kredit behöver kredittagaren ej heller på intet sätt redovisa för vad pengarna skall användas till.¹⁸⁸

6.8.3 Skäl till att hypotekspensionslån blir vanligare

De skäl som talar för att hypotekspensionslånen är en produkt som kan komma att växa i betydelse torde i huvudsak vara tre.¹⁸⁹

För det första pågår det i västvärlden stora förändringar i befolkningsstrukturen. Folk lever allt längre men dessutom åldras befolkningen också som helhet. Andelen äldre av befolkningen har ökat och kommer sannolikt också att öka än mer i framtiden. År 1950 var 10 procent

¹⁸⁷ Svensk Hypotekspension, s 4.

¹⁸⁸ Svensk Hypotekspension, s 4.

¹⁸⁹ Svensk Hypotekspension, s 5.

av befolkningen äldre än 65 år. 2002 hade andelen ökat till 17 procent. Andelen beräknas öka till 23 procent år 2050.

Det andra skälet är pensionärers begränsade inkomster från pensionen. En stor del av dagens pensionärer har endast haft ett ytterst begränsat utrymme för ett privat pensionssparande. Detta kan komma att leda till en skillnad i levnadsstandard, emedan pensionen i vissa fall endast kan komma utgöra 50 till 65 procent av den tidigare lönen.

Det tredje skälet är kraftigt stigande boendepriser under de senaste åren. Kombinationen låga framtida inkomster och höga bostadsvärden torde leda till att efterfrågan på hypotekspensionslån och liknande produkter ökar.

6.8.4 Jämförelse mellan ett hypotekspensionslån och "vanliga" bolån

Genom att jämföra ett hypotekspensionslån med ett traditionellt bolån torde det vara lättare att förstå hur ett hypotekspensionslån fungerar. Båda typerna av kredit medför en skuld där boendet används som säkerhet. Likaså kommer båda krediterna att påverka hur mycket av boendets värde som finns kvar att använda. Skillnaden ligger i att krediterna påverkar bostadsvärdet på motsatt sätt. För att förstå skillnaden bättre är det en god idé att tydliggöra samt förstå innebörden av de två begreppen skuldbelopp och nettovärde.

Skuldbelopp är det belopp kredittagaren är skyldig kreditgivaren. Skuldbeloppet består av det lånade belopp som kredittagaren har fått utbetalat till sig samt eventuell upplupen ränta. Nettovärdet är boendets marknadsvärde subtraherat med eventuellt skuldbelopp.

Typiskt sett erlägger en köpare av en bostad en mindre kontantinsats, för att därefter uppta en kredit till resten av köpesumman. Därefter, under en lång tid, kommer ägaren tillika kredittagaren regelbundet att betala tillbaka på krediten. Detta leder till att skulden minskar samt att nettovärdet på bostaden ökar. Vid varje amortering minskar skulden till kreditgivaren samtidigt som nettovärdet på bostaden ökar. I slutändan då hela skulden är amorterad kommer nettovärdet på bostaden att vara detsamma som marknadsvärdet på bostaden.

Syftet med hypotekspensionslån skiljer sig från syftet med ett vanligt bolån. Som framgått ovan använder kredittagaren sina inkomster för att återbetala krediten, vilket leder till att nettovärdet på bostaden ökar. Vid ett hypotekspensionslån tar emellertid kredittagaren ut en del av nettovärdet på bostaden i kontanter. Detta leder till att kredittagarens skuld ökar samt att nettovärdet på bostaden minskar. Således fungerar ett hypotekspensionslån tvärtemot ett vanligt bolån. Vid ett hypotekspensionslån betalar kreditgivaren ut kontanter till kredittagaren utan att kredittagaren behöver göra några återbetalningar. Detta leder till att skulden ökar i takt med att mer kontanter utbetalas samt att upplupen ränta adderas till skulden. Nettovärdet på bostaden minskar i takt med att skulden ökar såvida inte marknadsvärdet ökar i än högre takt.

Vid ett hypotekspensionslån väljer således kredittagaren att leva upp nettovärdet av sin bostad samtidigt som kredittagaren kan bo kvar i

sitt hem, samt ej behöver göra regelbundna betalningar. Det kreditbelopp som kredittagaren kan tillgodogöra sig vid ett hypotekspensionslån bestäms först och främst av kredittagarens ålder samt värdet på bostaden. Desto äldre kredittagaren är desto mer pengar kan denne erhålla i kredit. Ett högt nettovärde på bostaden leder till att utrymmet för krediten ökar.¹⁹⁰

6.8.5 Begränsning av skuldbelopp

Som framgått ovan utgörs kredittagarens skuld av dels av det belopp denne har fått utbetalt till sig samt även upplupen ränta. I det fall den totala skulden är lägre än försäljningsvärdet av bostaden när kredittagaren återbetalar krediten tillfaller det överskjutande värdet kredittagaren eller dennes arvingar. Fråga kan dock ställas vad som sker i det fallet då skulden överstiger försäljningsvärdet. Till skillnad mot ett vanligt bolån synes det förhålla sig på så vis att kreditgivaren till ett hypotekspensionslån typiskt sett lämnar en garanti som begränsar skulden till att maximalt uppgå till marknadsvärdet på bostaden. Således kan kredittagaren ej häfta i skuld mer än vad dennes bostad är värd vid tidpunkten då krediten löses.¹⁹¹ Kreditgivaren torde gardera sig mot denna risk genom att föra risken vidare till aktörer på finansmarknaden eller genom att återförsäkra sig i försäkringsbolag. Kostnaden för detta kompenserar kreditgivaren sig genom att en högre ränta uttas.

6.8.6 Hypotekspensionslån ur ett kreditprövningsperspektiv

Som ovan nämnts kan frågan ställas huruvida hypotekspensionslån strider mot gällande lagstiftning och god kreditgivningssed. Skälet till detta är att vid ett hypotekspensionslån beviljas kredit till äldre personer, vilka det är antagligt att p.g.a. deras höga ålder, ej kan återbetala hela krediten innan deras statistiskt förväntade dödsfall. Vidare kan det även förhålla sig så att personerna i anledning av låg pension ej har möjlighet att betala räntor samt att amortera med de framtida förväntade inkomsterna. Således saknas den återbetalningsförmåga som är nödvändig för att krediten skall kunna återbetalas.

I ovan nämnda 8 kap 1 § i lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse stadgas bl.a.: ”Innan ett kreditinstitut beslutar att bevilja en kredit skall det pröva risken för att de förpliktelser som följer av kreditavtalet inte kan fullgöras. Institutet får bevilja en kredit bara om förpliktelserna på goda grunder kan förväntas bli fullgjorda.”

Med orden fullgöra förpliktelserna måste det förstås att kredittagaren skall kunna betala ränta, amortera samt slutligen även återbetala krediten i enlighet med låneförbindelsen. Till stöd för detta kan anges uttalanden i förarbetena till den numera upphävda bankrörelselagen. Därå sägs även att bank ej skall lämna kredit mot säkerhet om det redan från början framstår som sannolikt att krediten måste realiseras för att krediten

¹⁹⁰ Svensk Hypotekspension, s 6.

¹⁹¹ Svensk Hypotekspension, s 8.

skall kunna återbetalas.¹⁹² Uttalandena kan dock sägas äga betydelse även för den nu gällande bestämmelsen.

Finansinspektionen har i sitt allmänna råd FFFS 2005:03 om krediter i konsumentförhållanden uttalat att kredittagarens återbetalningsförmåga bör bedömas utifrån dennes inkomster, tillgångar, utgifter och skulder. I det numera upphävda allmänna rådet FFFS 1995:49 om kreditrisker i kreditinstitut och värdepappersbolag definierat betalningsförmåga såsom kredittagarens möjlighet att i rätt tid fullgöra sina förpliktelser genom att ta i anspråk tillgångar och förväntade inkomster. Det måste dock anses att definitionen fortfarande har giltighet.

Det ovan anförda väcker således frågan om vad som anses med att kredittagaren skall kunna förväntas fullgöra låneförbindelsen samt vad som skall ingå i bedömningen av betalningsförmågan. Som ovan anförts förstås med god kreditgivningssed typiskt sett att kreditgivaren skall pröva om kredittagaren utifrån sina egna ekonomiska resurser har möjlighet att återbetala krediten.

Skälet till regeln är som ovan framgått två. I det fall kreditgivaren lämnar kredit till en kredittagare trots att kreditgivaren redan på förhand vet att kredittagaren ej kan fullgöra sina förpliktelser medverkar kreditgivaren till att kredittagaren hamnar i bekymmer som kredittagaren ej annars hamnat i. Annorlunda uttryckt betyder det att kreditgivaren bidrar till att kredittagaren överskuldssätter sig. Ett av KkrL:s mål var just att förhindra överskuldssättning.¹⁹³ Detta är oavhängigt oavsett huruvida kredittagaren har en säkerhet eller ej. Det andra skälet torde hänga samman med risken för kreditförluster. Genom att kreditgivaren lämnar kredit till en kredittagare som ej kan förväntas fullgöra sina förpliktelser utsätts kreditgivaren för förväntade kostnader i form av kreditförluster samt indrivningskostnader som överstiger den ränta som kreditgivaren kan tänkas erhålla. Risk finns således att kreditgivaren äventyrar sin organisation. Ett sådant beteende torde kunna sägas stå i strid med LBF:s bestämmelser.

Fråga återstår dock vad som menas med att fullgöra sina förpliktelser. Det torde stå klart att både enligt lagstiftningen samt allmänna råd skall kredittagaren löpande kunna fullgöra sina förpliktelser enligt låneavtalet, d.v.s. betala räntor, avgifter samt amorteringar. På goda grunder kan man dock fråga sig om kredittagaren inom överskådlig framtid, d.v.s. innan förväntat dödsfall, även måste slutbetala hela lånebeloppet. Om vi antar att syftet med den nuvarande lagstiftningen är att kredittagaren skall återbetala hela det lånade beloppet, väcks frågan vilka konsekvenser detta skulle få. En person i femtioårsåldern som köper ett boende i en storstadsregion torde typiskt sett endast ha begränsade möjligheter att återbetala hela lånebeloppet inom en trettioårsperiod. Med detta i beaktande synes det vara rimligt att anta att syftet med lagstiftningen ej är att kredittagarens måste återbetala hela lånebeloppet inom den förväntade livslängden. Ej heller i förarbetena finns något som talar för en slutsats i motstående riktning. Syftet med bestämmelsen i 8 kap 1 § LBF torde därmed vara att kredittagaren löpande skall kunna betala räntor och avgifter samt amortera enligt låneavtalet just så länge kredittagaren lever. Detta

¹⁹² Prop 1986/87:12, s 241 med däri gjorda hänvisningar.

¹⁹³ Prop 1991/92:83, s 78.

innebär således att bestämmelserna i låneavtalet bör anpassas efter kredittagarens betalningsförmåga över tiden. Detta ter sig tämligen naturligt. Efter ett dödsfall torde betalningsansvaret typiskt sett gå över till dödsboet. Därmed med bör kredittagaren i bedömning även beakta ett eventuellt dödsbos betalningsförmåga att lösa krediten.¹⁹⁴

Den andra frågan som bör besvaras är huruvida lagstiftningen på något sätt säger något om varifrån pengar för att betala räntor och amorteringar respektive återbetala hela lånet skall komma från. Frågan kan sägas röra huruvida likviditeten måste komma från ordinarie inkomster. I den ovan nämnda Finansinspektionens allmänna råd 1995:49 om kreditrisker sägs att i bedömningen av återbetalningsförmågan skall dels förväntade inkomster tas i beaktande, men även möjligheten att ta tillgångar i anspråk. Detta måste således betyda att medel till lånebetalningar kan komma från besparingar såsom t.ex. aktieförsäljningar, men samtidigt även från försäljning av ett boende i det fall kredittagaren har valt att investera sina besparingar i ett sådant. Sammanfattningsvis innebär detta att vid bedömningen av återbetalningsförmågan skall hänsyn tas till dels löpande inkomster, men även möjligheten till att sälja tillgångar.

Ett alternativ till att ianspråkta tillgångarna istället för att sälja dem är att istället belåna tillgångarna. Genom att istället belåna sitt boende kan kredittagaren fortsätta att bo kvar i det hus denne lever i. Detta väcker frågan om det i så fall är acceptabelt att uppta ett lån med boendet som säkerhet? Svaret på frågan måste rimligtvis vara ja. Så länge låntagaren har möjlighet att löpande betala räntor samt amortera och den ställda säkerheten är betryggande bör det ej finnas några hinder. Varken kreditgivaren eller kredittagaren torde typiskt sett ej kunna lida någon skada.¹⁹⁵

Sammanfattningsvis kan det således ej finnas några hinder för en kreditgivare att lämna s.k. hypotekspensionslån, trots att krediten vid en första anblick kan verka tveksamt ur ett lagstiftningstekniskt perspektiv, på så sätt att återbetalningsförmåga enligt gällande definition saknas. Detta innebär att en person med låga inkomster, men med goda tillgångar som bedöms vara tillräckliga för att fullgöra låneförpliktelserna, inte av det skälet att de har låga inkomster, skall vara förhindrade att erhålla en kredit.

¹⁹⁴ Finansinspektion, PM angående seniorlån, s 3.

¹⁹⁵ Finansinspektionen, PM gällande seniorlån, s 4.

7 Kreditgivaransvar och borgen

7.1 Allmänt om regleringen av borgen

De grundläggande civilrättsliga reglerna om pant och borgen återfinns i 10 kap. HB. Eftersom reglerna i stort sett har haft samma lydelse sedan tillkomsten av 1734 års lag är de till sin karaktär något ålderdomliga. Kapitlets bestämmelser reglerar enkel borgen (8 §), proprieborgen (9 §), de rättsliga konsekvenserna av att borgensmannen dör (10 §). 11 §, som förändrades i och med SkbrL:s ikraftträdande 1936, stadgar att solidariskt ansvar gäller mellan flera borgensmän.¹⁹⁶

Det finns även ett antal lagar som innehåller enskilda stadganden som reglerar borgen. Hit hör bl. a. två gamla förordningar som finns införda under 9 kap. 3 resp. 4 §§ HB, 14 kap. 13 § FB, och reglerna om s.k. aval i 4 kap växellagen och 4 kap. checklagen.¹⁹⁷

Den civilrättsliga regleringen av borgen genom lag är som synes sparsam. Till största delen har nämligen regler om borgen vuxit fram genom oskriven rätt och bygger på rättspraxis, varav en del avgöranden är av ganska gammalt datum. Fram till 1920-talet finns gott om praxis från HD om borgen, men efter 1930-talet minskade antalet prejudikat. Minskningen har förklarats med att borgen främst kommit att bli en angelägenhet för bankerna och dessa använder sig av gemensamt utarbetade standardformulär som just varit utformade för att undvika tvister. De senaste decennierna har emellertid prejudikaten börjat öka igen, troligen delvis som ett resultat av den finansiella krisens verkningar på kreditmarknaden.¹⁹⁸

På europeisk nivå saknas det i dagsläget lagstiftning gällande harmonisering av reglerna kring borgen. Förslag om att gemenskapsrätten skall omfatta även borgen har framlagts men har ännu inte vunnit framgång. För gemenskapsrättsliga spörsmål redogörs i nästa kapitel.

När det gäller bankverksamhet och borgen finns lagregler som är relevanta även om de inte direkt tar sikte på borgen. När en bank eller ett kreditinstitut lämnar en kredit och ett borgensåtagande utgör säkerhet, är upprättandet av förbindelsen underkastat de övergripande bestämmelserna i 6 kap. LBF.

För kreditgivning har även allmänna råd utfärdats av Finansinspektionen och Konsumentverket. I Finansinspektionens allmänna råd om krediter i konsumentförhållanden (FFFS 2005:3) behandlas i 4 kap. borgen och tredjemanspant. De allmänna råden rör borgensmannens betalningsförmåga, hur ingående av ett borgensåtagande skall ske samt hur kreditgivare bör förhålla sig till generella borgensförbindelser utan beloppsbegränsning. Finansinspektionen uttalar allmänt att kreditgivare bör

¹⁹⁶ Lennander, s 38.

¹⁹⁷ Lennander, s 38.

¹⁹⁸ Lennander, s 38.

beakta att borgensmannen bör kunna förutsätta att det skett en tillfredsställande kreditprövning av kredittagaren. Dessutom bör kreditgivaren beakta borgensmannens intresse av att få ta del av sådana uppgifter i kreditprövningen som är av betydelse för åtagandet.

7.2 Ansvaret gentemot borgensmannen

Av lagtexten i 10 kap. HB framgår inte direkt vilket ansvar kreditgivaren har gentemot borgensmannen. Istället har ansvarsregler utvecklats genom rättspraxis som behandlat frågor om informationsskyldighet gentemot borgensmannen, kreditprövning av både kredittagare och borgensman, skyldighet att se till att borgensmannens regressrätt bevaras och att ställd säkerhet inte går förlorad.¹⁹⁹

Vid ingående av en borgensförpliktelse för en skuld uppkommer ett kontraktsförhållande, som innefattar ömsesidiga förpliktelser. HD uttalade i NJA 1992 s. 351 bland annat att borgenärens skyldigheter skall ses mot bakgrund av att den borgensman som infriar sitt åtagande får en regressrätt mot gäldenären. Dessutom kan borgensmannen ha regressrätt mot eventuella medborgensmän eller en rätt att ta i anspråk realsäkerhet som ställts för skulden.

Enligt HD har därför borgenären en principiell skyldighet att beakta att inte borgensmannens regressrätt helt eller delvis går förlorad. Av denna skyldighet följer att det är av betydelse att borgensmannen underrättas om förhållanden av vikt för regressrättens utövande, när det kan förutsättas att borgensmannen inte själv kan informera sig om dessa förhållanden. Vilka åtgärder som bör vidtas för att informera borgensmannen beror på omständigheterna i det enskilda fallet, men enligt HD bör större krav kunna ställas på banker och andra institutionella långivare.

Av borgenärens ansvar gentemot borgensmannen följer att borgensmannen, i den mån han eller hon orsakats skada, i vissa fall kan bli fri från sitt betalningsansvar. Så skall enligt HD ske ifall borgenären underlåtit att göra vad som rimligen kan begäras i hänseende till borgensmannens regressrätt.

I NJA 1993 s. 163 diskuterade HD både kreditprövningen av kredittagaren och informationsansvaret gentemot borgensmännen. Fallet gällde borgen som tecknats av tre personer som var syskon till kredittagaren. Denna hade startad en näringsverksamhet. Borgensmännens åtagande var generellt och var begränsat upp till 80 000 kronor. Efter att ha beviljats en checkräkningskredit på 50 000 kronor vid tidpunkten för borgensåtagandet, beviljade banken ett lån på 55 000 kr några veckor senare. Drygt ett halvår senare lånade kredittagaren ytterligare 40 000 kronor. Till säkerhet för de två lånen erhöll banken företagshypotek i kredittagarens rörelse. Rörelsen gick emellertid dåligt och kredittagaren lät efter en tid avveckla den. Checkräkningskrediten var då utnyttjad nästan till fullo och rörelsens skulder översteg 100 000 kronor. Banken sade då upp lånet till betalning och krävde infriande av borgensåtagandena.

¹⁹⁹ Lennander, s 50.

Borgensmännen bestred emellertid betalningsansvar och anförde att banken givit kredittagaren en kredit som, sedd mot bakgrund av att kredit enligt lag (den då gällande BRL) får beviljas endast om kredittagaren på goda grunder kan förväntas fullgöra låneförbindelsen, varit för hög. Enligt borgensmännen hade banken även genom försummelse ha underlåtit att bereda sig täckning ur upplåtna företagshypotek. Dessutom angav borgensmännen att kreditgivaren inte på något sätt låtit höra av sig i anledning av deras åtagande förrän vid den tidpunkt då lånet sades upp till betalning. Banken påstods ha förfarit oaktsamt och brustit i sina förpliktelser gentemot borgensmännen och med hänsyn till detta yrkades att betalningsansvaret skulle bortfalla eller i vart fall jämkas.

HD hade alltså att bedöma huruvida bestämmelsen om att kredit enligt lag får beviljas endast om kredittagaren på goda grunder kan förväntas fullgöra låneförbindelsen kunde ha civilrättsliga verkningar.²⁰⁰

7.3 Kreditprövning av borgensmannen

Som nämnts ovan finns det mycket som tyder på att borgensåtaganden ofta ses mer som en formalitet än ett faktiskt inträde på kredittagarens sida i skuldförhållandet. Har då ingen kreditprövning skett av borgensmannen kan problem uppstå då kreditgivaren kräver att borgensåtagandet infrias och borgensmannen saknar tillräcklig betalningsförmåga att göra detta. Problemet har berörts både i Finansinspektionens allmänna råd och i rättspraxis.

Frågan om hur ett borgensåtagande skall värderas regleras inte uttryckligen i LBF. I Finansinspektionens allmänna råd om krediter i konsumentförhållanden anges i kap 4 att en kreditgivare bör pröva borgensmannens betalningsförmåga både vid det tillfälle då krediten ges och på sikt. Ett borgensåtagande bör endast accepteras om åtagandet kan anses utgöra en betryggande säkerhet för krediten. Det gäller alltså för kreditgivaren både att göra klart för sig att borgensmannen i dagsläget klara av att infria sitt åtagande och att genom en prognos bedöma ifall borgensmannen också på sikt kan väntas kunna infria åtagandet. Utgångspunkten för tillämpningen av LBF är att regleringen tillkommit till förmån för det finansiella systemet i stort och i insättarnas intresse. Detta innebär att reglerna om säkerhet ålägger vissa plikter på hur banker ska handla samtidigt som de inte direkt kan innebära civilrättsliga konsekvenser.

När det gäller den närmare innebörden i begreppet betryggande säkerhet anges att borgensmannen skall ha avyttringsbara tillgångar som efter en försiktig värdering bedöms tillräckliga för att infria borgensåtagandet och/eller att borgensmannen har en sådan ekonomi som möjliggör betalning av kredittagarens skuld. Vidare anges att borgensmannens övriga ekonomiska förpliktelser bör beaktas.

Skulle den ställda säkerheten inte längre anses betryggande, t.ex. då borgensmannens ekonomi kraftigt försämras, kan kreditgivaren för

²⁰⁰ Den i målet aktuella regeln återfanns i 36 § lagen (1956:216) om jordbrukskasserörelse och stämde i huvudsak överens med 2 kap. 13 § BRL. Motsvarande reglering återfinns i kap. LBF.

att i största möjliga mån skydda sin fordran, säga upp krediten till förtida betalning. En kreditgivare kan därvid som alternativ kräva att annan säkerhet ställs för lånet, genom exempelvis pant eller ytterligare borgensmän.

Frågan om kreditprövning av borgensmannen aktualiserades i NJA 1999 s. 408 där två makar hade tecknat borgen för en kredit som beviljats det bolag de båda ägde. Det rörde sig om ett generellt borgensåtagande och aktiebolagets lånebelopp uppgick till 7,4 miljoner kronor vid den tidpunkt då åtagandena ingicks. Makarna kom sedan att krävas på 4,3 miljoner kronor av kreditgivaren.

Till stöd för sitt bestridande av kreditgivarens talan åberopade makarna rekommendationer angående borgen som fanns i Finansinspektionens allmänna råd.²⁰¹ I fråga om kreditprövning av borgensmannen överensstämmer de nu nämnda allmänna tråden med nu gällande allmänna råd.

HD uttalade att kreditgivaren varit skyldig att beakta Finansinspektionens allmänna råd och anför vidare att det då borgen tecknades måste ha framstått som uppenbart för kreditgivaren att de båda makarna själva inte skulle klara av att betala det kreditbelopp som skulle beviljas bolaget ifall de skulle krävas på betalning. Trots detta begärdes och godtogs de obegränsade borgensåtagandena och krediten beviljades. Detta handlande stred enligt HD:s mening mot Finansinspektionens allmänna råd. Den bristfälliga kreditprövningen påverkade målets utgång, borgensåtagandet jämkades med stöd av 36 § AvtL.

I RH 1995:10 hade hos en bank en generell borgen tecknats för en privatpersons skulder. Kredittagaren var make till borgensmannen och han hade beviljats en kredit på 350 000 kronor och en på 50 000 kronor. Behovet av borgen uppstod då kredittagaren sålde de fastigheter som tidigare legat som säkerhet för krediten. Sedermera blev kredittagaren insolvent och kreditgivaren krävde att borgensåtagandet skulle infrias.

Borgensmannen gjorde gällande att kreditgivaren inte gjort en tillfredsställande kreditprövning av borgensmannen. Hovrätten uttalade att en ingående sådan prövning kan framstå som naturlig. En av orsakerna till detta var att borgensåtagandet skulle ersätta den tidigare säkerhet som ställts i form av fastigheter och att kreditbeloppet vid tidpunkten för borgensåtagandet redan uppgick till ett så högt belopp som 300 000 kronor. Borgensmannen saknade arbetsinkomst och borgensåtagandet godtogs mer på grund av att borgensmannen var gift med kredittagaren, som ansetts vara en förmögen person. Domstolen fann därför att banken inte gjort någon ordentlig kreditprövning av borgensmannen och denna bedömning fick betydelse för målets utgång (borgensåtagandet jämkades med stöd av 36 § AvtL).

²⁰¹ Finansinspektionens allmänna råd angående borgensförbindelser (FFFS 1991:7) som vid tidpunkten för målets anhängiggörande i domstol ersatts av Finansinspektionens allmänna råd angående borgensförbindelse av fysisk person (FFFS 1993:22).

7.4 Kreditprövning av kredittagaren

Enligt 8 kap. 1 § LBF får en kredit beviljas endast om bara om förpliktelserna enligt kreditavtalet på goda grunder kan förväntas bli fullgjorda. Regeln syftar bl.a. till att motverka att krediter beviljas endast på den grund att tillfredsställande säkerheter ställs för krediten. Regeln motverkar således att en kredit beviljas till en kredittagare som har så dålig ekonomi att borgensåtagandet snart måste tas i anspråk samtidigt som borgensmannens möjlighet att återfå något genom regress är minimalt.²⁰²

Reglerna i LBF anses i allmänhet höra till den näringsrättsliga lagstiftningen som verkar till skydd för insättarna som kollektiv. Kreditinstituten åläggs att göra en kreditprövning och detta får i grunden anses utgöra en offentligrättslig skyldighet. Angående den reglering som tidigare fanns i BRL har Lehrberg uttalat att kravet på kreditprövning inte endast motverkar att banken lånar ut till insolventa låntagare utan att också tecknande av borgen till förmån för sådana låntagare motverkas. Regeln verkar således som ett skydd för den som tecknar borgen för en kredit. Enligt Lehrberg kan därför bestämmelsen få civilrättsliga konsekvenser för borgensmannens ansvar vid fall då banken brustit i sin kreditprövning.²⁰³

7.5 Informationsplikt gentemot borgensmannen

Rättspraxis visar på att betalningsanspråk framställda mot borgensmän ofta bemöts med invändningar om att borgensmannen inte fått tillräcklig information från kreditgivaren om borgensåtagandets innebörd. Ett problem med borgen är just att borgensmannen kan sägas träda in i skuldförhållandet jämte gäldenären utan insikt om detta förhållande.

7.5.1 Allmänna råd

Före det att borgensåtagandet ingås bör borgensmannen enligt FFFS 2005:3 avsnitt 4.2.2 skriftligen få information om åtagandets innebörd. Den information som ges skall klargöra i vilken situation borgensmannen kan tvingas infria sitt åtagande och att åtagandet kan innebära att borgensmannens tillgångar måste realiserats. Finns flera borgensmän skall det av informationen framgå om kreditgivaren kan kräva hela betalningen från en eller flera av dessa. Vidare skall borgensmannen informeras om att borgensåtagandet kvarstår oavsett om eventuell intressegemenskap med kredittagaren upphör.

Finansinspektionen rekommenderar att borgensförbindelser inte ingås med fullmakt. Skulle särskilda skäl föreligga kan åtagandet ingås med fullmakt men då bör fullmakten vara skriftlig.

Även efter det att borgensåtagandet ingåtts bör enligt Finansinspektionen kreditgivaren ha ett ansvar att informera borgensmannen

²⁰² Lehrberg, s 161.

²⁰³ Lehrberg, s 163. Jfr NJA 1996 s. 3 samt 1999 s. 304.

om hur lånet och kredittagarens ekonomiska förhållanden utvecklas. Om kreditgivaren får vetskap om sådana djupgående och varaktiga försämringar av kredittagarens ekonomi, eller fått annan information, som kan påverka regressrätten skall borgensmannen meddelas om detta. Informationsansvaret kan dock bortfalla om borgensmännen har fog att förutsätta att borgensmannen har insyn i kredittagarens ekonomi.

Enligt Finansinspektionen bör borgensmannen underrättas om kreditgivaren meddelar kredittagaren anstånd med betalningen om det inte står klart att anståndet för borgensmannen saknar betydelse. Dessutom skall borgensmannens medgivande inhämtas om en ändring skall ske i villkoren för lånet och ändringen påverkar borgensmannens åtagande.

7.5.2 Rättspraxis

I NJA 1993 s 163 var en av de viktiga frågorna just hur omfattande bankens informationskyldighet var. I ett yttrande som av HD inhämtats från Konsumentverket underströks att det för personer som åtar sig att gå i borgen ofta inte står helt klart vad vidden av åtagandet är. Bland annat anges att borgensmannen i de allra flesta fall inte har kontakt med kreditgivaren, utan kredittagaren fungerar som mellanhand och ett borgensåtagande uppfattas ofta som blott en formsak. Konsumentverket framhöll även att borgensmän ofta har uppfattningen att åtagandet endast har liten eller ingen risk eftersom kredittagaren genom att lånet beviljas anses vara kreditvärdig. Även Finansinspektionen avgav ett yttrande i målet och instämde i att borgensmän många gånger är osäkra på vad innebörden av åtagandet egentligen är. Både Finansinspektionen och Konsumentverket uttalade att det fick anses höra till god banksed att informera en borgensman om omfattningen av åtagandet och det risktagande det innebär.

HD hänvisade i sin dom till dåvarande Bankinspektionens rekommendationer enligt vilka bankerna borde följa vissa rutiner för information till borgensmannen om gäldenärens ekonomi. Sedan borgensåtagandet ingåtts hade i en ny rekommendation bankerna uppmanats att i kontraktsformulären infoga en informationstext om borgensåtagandets innebörd. Denna senare rekommendation saknade emellertid inte helt relevans ansåg HD som uttalade att det ändå fick anses vara rimligt att banken, oberoende av formella rekommendationer, självmant informerar privatpersoner som avser ingå borgen om vad en sådan förbindelse innebär.

HD hänvisade vidare till sitt avgörande i NJA 1992 s. 351 där det uttalats att borgensåtagandet innebär ett kontraktsförhållande och att det har särskild betydelse att borgensmannen underrättas om förhållanden av vikt för regressrättens utövande. Enligt HD:s mening kan därför borgensmannen behöva informeras om vilka krediter som lämnas till kredittagaren samt om mer djupgående och varaktiga försämringar i gäldenärens ekonomi. I fråga om generella borgensåtaganden angav rekommendationerna att information till borgensmannen inte behöver lämnas eftersom sådana åtaganden i regel avser kommersiella förhållanden, men om det kommersiella inslaget är mindre starkt bör bankerna ha en informationsplikt.

Den information som lämnats om åtagandets innebörd var, om än kortfattad, att acceptera enligt HD. Sedan borgen tecknats hade banken informerat borgensmännen varken om de ytterligare lån som gavs till kredittagaren eller om hur kredittagarens rörelse utvecklades. HD beaktar dock att de lån som beviljades rörde förhållandevis små belopp samt att borgensmännen var syskon till kredittagaren och bosatta på samma ort. HD kom till slutsatsen att banken haft anledning att utgå från att borgensmännen skulle få erforderlig information utan någon åtgärd från bankens sida.

I RH 1995:10 var en viktig fråga om borgensmannen fått tillräcklig information beträffande sitt åtagande. Borgensmannen anförde i sitt bestridande av bankens krav att hon inte fått någon information från banken rörande innebörden och omfattningen av sitt åtagande. Hon hade heller inte haft klart för sig att den handling hon undertecknat varit ett borgensåtagande utan menade att hon måste ha uppfattat sin påskrift som ett bevitnande av dokumentet.

Hovrätten uttalade att "det är av avgörande betydelse att den som undertecknar en borgenshandling genom handlingens lydelse eller på annat sätt fått klart för sig åtagandets innebörd" och att detta med särskild styrka måste gälla borgensförbindelser. Dessutom hänvisade hovrätten till avgörandet NJA 1993 s. 163 och uttalandet där om att det är rimligt att privatpersoner informeras om innebörden av en borgensförbindelse.

Den första av borgensförpliktelseerna hade tillkommit genom att en del på själva skuldebrevet fanns tecknad en borgensförklaring av följande lydelse. "[F]ör kredittagarens förpliktelser enligt detta skuldebrev tecknas härigenom borgen såsom för egen skuld". Enligt hovrättens bedömning uppfyllde denna förklaring det krav som kunde ställas på borgensåtaganden och hon förpliktigades därför att fullgöra sitt åtagande.

Borgensmannen hade i banken även tecknat en generell borgen för sin makes skulder. Enligt vad som uttalas i hovrättens dom hade detta senare åtagande tecknats på en fristående handling som inte varit kopplad till något skuldebrev. Inte heller hade det i samband med ingåendet av borgensåtagandet till borgensmannen lämnats någon annan information om kredittagarens förpliktelser gentemot borgenären. I den handling varpå tecknats förbindelsen att ingå borgen angavs bl.a. följande.

"För fullgörandet av kredittagarens nuvarande och blivande förpliktelser gentemot Svenska Handelsbanken tecknas härigenom borgen såsom för egen skuld på de villkor som anges i denna borgensförbindelse. Borgensförbindelsen avser alla kredittagarens förpliktelser - däri inbegripna egna borgensåtaganden - gentemot banken vid varje tidpunkt enligt de bestämmelser och med de begränsningar som följer av ALLMÄNNA VILLKOR på omstående sida. Borgensåtagandet är inte beloppsbegränsat om inte utrymmet för beloppsbegränsning nedan är ifyllt."

De till förbindelsen hörande allmänna villkoren angav att borgensmannen, genom meddelande, på visst sätt kunde inskränka sitt ansvar gentemot banken för kredittagarens framtida förpliktelser. Innebörden i åtagandet av kreditgivaren hade emellertid inte förklarats närmare för borgensmannen eftersom åtagandet skett utan direkt kontakt med banken. Hovrätten gjorde den bedömningen att den handling på vilken det senare borgensåtagandet tecknats, även om dess text lämnat vissa

upplysningar, inte kunde anses på ett fullgott sätt ha gjort klart för borgensmannen innebörden av det mycket omfattande åtagandet.

Borgensmannen hade inte genom kredittagaren fått någon information om hur hans kredit användes eller om de ytterligare krediter som beviljats honom och som p.g.a. mindre lyckade affärer ledde till att han försattes i konkurs. Hovrätten uttalade att ”även om banken kunnat utgå från att kredittagaren skulle informera sin hustru om sin affärsverksamhet har banken inte helt ägt lita på detta”. Banken själv lämnade inga uppgifter om kredittagaren ekonomiska förhållanden till borgensmannen trots att sådana uppgifter enligt hovrätten hade varit av värde för borgensmannen för att kunna begränsa omfattningen av borgensåtagandet.

Enligt hovrätten hade banken brustit i att informera borgensmannen om innebörden av det generella borgensåtagandet. Banken brast även i att informera borgensmannen om hur kredittagarens förpliktelser gentemot banken kom att utveckla sig. Dessutom fann domstolen att kreditprövningen av borgensmannen varit bristfällig. Hovrätten uttalade att ”[v]ad som framkommit ger intryck av att både banken och [kredittagaren] uppfattat [borgensmannens] generella borgensförbindelse som någon sorts formalitet som inte skulle få någon praktisk betydelse”. Hovrättens slutsats var att det fanns skäl att jämka borgensåtagandet enligt 36 § AvtL.

I NJA 1993 s. 163 fann HD skäl att inte jämka bland annat på grund av att det bedömdes som att borgensmännen/syskonen borde ha haft tillräckligt med information om den rörelse de borgat för. I det hovrättsfall som refererats ovan var bedömningen en annan. Här fick borgensmannen/hustrun anses inte ha haft tillräcklig insikt om vare sig åtagandets innebörd eller den rörelse som bedrevs av maken. Av vikt i fallet var att det rörde sig om en generell borgen. Det var för denna senare borgensman av än större vikt att bli informerad om hur det låg till med rörelsen eftersom sådan var direkt avgörande för möjligheten att begränsa borgensansvaret.

7.6 Jämkning av borgensåtagandet

Ett borgensåtagande kan bli föremål för jämkning enligt 36 § AvtL. Enligt bestämmelsen får ett avtalsvillkor jämkas eller lämnas utan avseende om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. Vid oskälighetsprövningen skall särskild hänsyn tas till behovet av skydd för den som i egenskap av konsument eller annars intar en underlägsen ställning i avtalsförhållandet.

Jämkningsregeln kan anses ha två syften, både att skydda konsumenter och att i allmänhet hindra oskäliga avtal. En domstol som tillämpar 36 § AvtL är emellertid inte tvungen att redovisa om en jämkning genomförs på grund av att avtalet anses orimligt eller om det är på grund av att konsumenters behov av skydd som beaktats. Det finns därför skäl att när rättspraxis kring borgen analyseras försöka avgöra om en jämkning skett

därför att ett avtalsvillkor ansetts alltför betungande eller därför att konsumentskyddsaspekterna beaktats.²⁰⁴

I NJA 1997 s 524 hade HD att bedöma huruvida jämkning skulle ske av en privatpersons borgensåtagande som ingått i ett kommersiellt sammanhang. En privatperson leasade en lastbil till sin näringsverksamhet. Till säkerhet för leasingavtalets fullgörande tecknade leasingtagarens sambo och dennas mor borgen såsom för egen skuld. När leasingtagaren inte förmått att betala leasingavgifter återtog lastbilen och såldes för ett pris som var betydligt lägre än vad lastbilen ursprungligen förvärvats för. Frågan var nu ifall den ena borgensmannen, modern, skulle tvingas infria sitt åtagande då leasegivaren krävde borgensmannen på det överskjutande beloppet jämte ränta enligt en i avtalet föreskriven räntesats på 24 %.

I fråga om omständigheterna i det föreliggande fallet gjorde Finansinspektionen, som inkommit med ett yttrande, en bedömning av om åtagandet stod i förenlighet med god finansieringssed. Skulle det i målet visas att leasingavtalets tecknats för ett kommersiellt syfte och att borgensmannen saknat insyn i verksamheten samt att hon inte kunde bedömas få någon egen vinning av sitt åtagande, var det Finansinspektionens uppfattning att det stred mot god finansieringssed att låta kvinnan teckna borgen.

Vid tidpunkten för borgensåtagandets ingående närmade sig borgensmannen pensionsåldern och hade inga nämnvärda tillgångar. Skulle det visas att hon saknat betalningsförmåga eller tillgångar att avyttra för fullgörandet av sitt åtagande fick också detta enligt Finansinspektionen anses tala för att det stred mot god finansieringssed att tillåta henne som borgensman. Dessutom underströk Finansinspektionen vikten av att kreditgivaren informerar borgensmannen om åtagandets innebörd.

Vid sidan av innehållet i Finansinspektionens allmänna råd beaktade HD det faktum att leasingavtalet var rent kommersiellt och att borgensmannen ingått åtagandet utan vinningssyfte. Bakgrunden till åtagandet var ett helt privat skäl, nämligen att hjälpa sin dotters sambo. Vidare framhöll HD att lastbilen förvärvats till en nystartad rörelse och att borgensmannen inte haft någon möjlighet att bedöma denna verksamhet, varken vid den tidpunkt då åtagandet ingicks eller senare.

Borgensmannen hade då hon tecknade borgen blivit upplyst om att totalsumman av leasingavgifterna skulle uppgå till ett belopp om ungefär en halv miljon kronor. Hon uppgav att hon utgått från att vid fallissemang från leasetagarens sida, i första hand lastbilen skulle tas i anspråk av leasegivaren och att hon endast behövt betala ett relativt litet restbelopp. Enligt HD fick borgensmannen anses ha haft visst fog för denna sin uppfattning eftersom det sammanlagda avgiftsbeloppet tytt på att lastbilen skulle ha ett högt värde.²⁰⁵

I leasingavtalets allmänna villkor fanns vidare en föreskrift om skadestånd som angav att ett sådant skulle utgå med lägst $\frac{3}{4}$ av summan av icke-förfallna hyror. Bestämmelsen innebar att leasegivaren kunde kräva

²⁰⁴ Ingvarsson, s 40.

²⁰⁵ Lastbilen hade ett mycket lågt andrahandsvärde.

borgensmannen på cirka 450 000 kronor, något som enligt HD svårligen kunde utläsas ur avtalstexten som dessutom ansågs vara undanskymd.

Med hänsyn till samtliga förhållanden kom HD fram till den slutsatsen att 36 § AvtL var tillämplig och att borgensmannens betalningsskyldighet därför skulle jämkas.

Frågan i NJA 1999 s 408 var om en bristande kreditprövning av borgensmännen kunde föranleda jämkning av borgensåtagandena enligt 36 § AvtL. HD underströk här att principen om att avtal ska hållas är en grundläggande utgångspunkt inom avtalsrätten. Särskilt viktig ansågs principen vara inom området för kreditgivning eftersom det annars finns en risk för att den seriösa låneverksamheten skulle bli alltför restriktiv, något som skulle innebära en nackdel för lånesökande.

Borgensåtaganden ingicks visserligen i vinstsyfte och till förmån för ett aktiebolag som ägdes av de båda borgensmännen. HD tog emellertid fasta på att borgensmännen dels var småföretagare och hade begränsade egna tillgångar och dels hade en underlägsen ställning i förhållande till kreditgivaren. Vidare hade, som nämnts ovan, kreditprövningen av borgensmännen varit bristfällig. Även i detta fall var HD:s sammantagna bedömning att det fanns skäl att jämka borgensåtagandet med stöd av 36 § AvtL.

8 Konsumentkreditlagstiftning. Marknadsföring, avtalsslut och avtalsvillkor

8.1 Allmänt

Till regleringen av kreditgivares ansvar vid utlåning till konsumenter hör regler som rör det sätt på vilket krediterna marknadsförs och det sätt på vilket kreditavtal sluts. Även om dessa regler ålägger olika sorters ansvar på kreditgivare saknas civilrättsliga sanktioner mot den som gör sig skyldig till överträdelse.

I detta kapitel ges först en allmän redogörelse för det EG-direktiv som idag reglerar området för konsumentkrediter. Sedan följer ett avsnitt om hur den svenska nationella regleringen, här redogörs för lagstiftning, allmänna råd samt för praxis avseende marknadsföring av krediter. Slutligen beskrivs det förslag till nytt EG-direktiv avseende konsumentkrediter som väntar på fortsatt behandling i EU.

8.2 Gemenskapsrättslig bakgrund - 1987 års direktiv om konsumentkrediter

Nu gällande KkrL kom till vid implementeringen av ett EG-direktiv. Den första regleringen av konsumentkrediter i gemenskapsrätten kom 1987 då Rådets direktiv 87/102/EEG om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om konsumentkrediter trädde ikraft.

Bakom tillkomsten av direktivet låg bland annat att antalet beviljade konsumentkrediter inom EG var stadigt ökande samtidigt som harmonisering i princip saknades på området. Vid direktivets tillkomst var konsumentskyddet på kreditområdet dessutom utformat på skilda sätt i de olika medlemsstaterna. Skillnaderna fick bland annat till följd att konkurrensen för kreditgivare på den inre marknaden blev snedvriden, att konsumenter fick svårt att få kredit i andra medlemsstater samt att den fria rörligheten för varor och tjänster som köptes på kredit begränsades.²⁰⁶

Direktivet kan sägas vara ett led i främjandet av en integrerad inre marknad för finansiella tjänster. Ett led i detta arbete har varit att främja ökad stabilitet i den finansiella sektorn. Ett annat led var det som ledde till konsumentkreditdirektivet och som var ägnat att både skapa gemensamma skyddsregler för konsumentkredittagare och att främja gränsöverskridande konsumentkrediter. Genom direktivet uppställdes, i fråga om konsumentkrediter, för första gången minimikrav för konsumentskyddet i medlemsstaterna. Regleringen omfattar bland annat hur information om krediten skall lämnas, hur avtal om kredit skall ingås samt vad för slags

²⁰⁶ Se ingressen till direktiv 87/102/EEG

avtalsvillkor som är otillåtna. Det bör här nämnas att bostadskrediter enligt artikel 2 är undantagna från direktivets tillämpningsområde.

Direktivet gäller inte heller krediter som avser mycket höga belopp eftersom avtal som reglerar sådana krediter ofta skiljer sig från vanliga konsumentkreditavtal. Direktivet är heller inte tillämpligt på mycket små belopp eftersom en tillämpning skulle innebära onödigt stora administrativa kostnader för kreditgivarna. I artikel 2.1f anges att direktivet inte gäller för summor mindre än 200 ecu och större än 20 000 ecu.

Även om direktivet syftade till att harmonisera reglerna om information till konsumenter saknades vid tillkomsten regler om hur den effektiva räntan, alltså kostnadsmaßttet för en kredit, skulle anges. Istället angavs att det ankom på medlemsstaterna att fastställa metoder för beräkningen. Vid en ändring 1990 infördes sedan en för EG gemensam metod för beräkningen av den effektiva räntan. Ändringen, som får anses ha en grundläggande betydelse, angavs vara ett led i främjandet av upprättandet av en väl fungerande inre marknad för konsumentkrediter och att säkerställa en hög skyddsnivå för konsumenterna.²⁰⁷

Marknadsföringen av krediter behandlas i artikel 3 som genomgick smärre ändringar 1998. Enligt denna bestämmelse skall all reklam där en ränta eller någon siffra som hänför sig till kreditkostnaden finns angiven också innehålla uppgift om den effektiva räntan. Om inget annat är möjligt skall informationen om den effektiva räntan lämnas som ett typexempel.

Direktivet saknar ytterligare bestämmelser om marknadsföringen av krediter och hur denna får utformas. Regleringen omfattar emellertid också själva kreditavtalet och innehåller ett antal bestämmelser om hur avtalsslut skall ske och vilken information som skall lämnas i avtalet. I artikel 4 uppställs ett skriftlighetskrav för konsumentkreditavtal. Avtalet skall innehålla uppgifter om den effektiva räntan samt om storleken och frekvensen på avbetalningarna. Kontokrediter regleras i artikel 6 som anger att konsumenten skriftligen vid tidpunkten för avtalsslutet skall informeras om eventuell kreditgräns, årlig ränta och avgifter samt om förutsättningarna för uppsägning av krediten.

En viktig bestämmelse återfinns i artikel 8 enligt vilken kredittagaren har rätt att återbetala krediten i förtid. Skulle återbetalning ske före det att avtalstiden löpt ut ges kredittagaren en rätt till rimlig nedsättning av kostnaderna för krediten.

Enligt artikel 9 skall, om fordringen överlåts, konsumenten ha rätt att göra samma invändningar mot den nye fordringsägaren som den ursprunglige kreditgivaren. Medlemsstaterna skall vidare enligt artikel 11 säkerställa att förekomsten av kreditavtal vid ett konsumentköp inte får påverka konsumentens rätt att göra invändningar om de varor eller tjänster som köps inte är i avtalat skick.

²⁰⁷ Rådets direktiv 90/88/EEG av den 22 februari 1990 om ändring av direktiv 87/102/EEG om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om konsumentkrediter

8.3 Den svenska nationella regleringen av konsumentkrediter ur ett marknadsrättsligt perspektiv

8.3.1 Marknadsföringslagen och konsumentkreditlagen

I MFL regleras bland annat frågor om otillbörlig marknadsföring och informationsskyldighet. Lagens syfte är enligt 1 § att främja konsumenternas och näringslivets intressen i samband med marknadsföring av produkter och att motverka marknadsföring som är otillbörlig mot konsumenter och näringsidkare. Med marknadsföring avses enligt 2 § reklam och andra åtgärder i näringsverksamhet som är ägnade att främja avsättningen av och tillgången till produkter.

Det grundläggande krav som ställs på marknadsföring är enligt 4 § 1 st. att marknadsföringen skall stämma överens med god marknadsföringssed och även i övrigt vara tillbörlig mot konsumenter och näringsidkare. Enligt 4 § 2 st. skall näringsidkaren i sin marknadsföring lämna sådan information som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt.

God marknadsföringssed innebär enligt lagens definition god affärssed eller andra vedertagna normer som syftar till att skydda konsumenter och näringsidkare vid marknadsföring av produkter. Med god affärssed avses sådana frivilliga regler som växer fram inom näringslivet och som utgör god sed inom marknadsföringen. En väsentlig del av dessa regler återfinns i Internationella Handelskammarens Grundregler för Reklam som kan sägas vara en internationell hederskodex för marknadsförare.²⁰⁸

Som vi angett tidigare hör till en kreditgivares allmänna skyldigheter hör att i sitt förhållande till konsumenten iaktta god kreditgivningssed och därvid ta till vara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. Förhållandet mellan begreppet god kreditgivningssed och reglerna i MFL har berörts i förarbetena till KkrL. Här anges att innebörden i begreppet god kreditgivningssed i viss utsträckning kan bestämmas inom ramen för det marknadsrättsliga regelsystemet. Enligt förarbetena torde nämligen den som bryter mot god kreditgivningssed ofta göra sig skyldig till otillbörlig marknadsföring enligt den då gällande marknadsföringslagen (1975:1418).²⁰⁹

I 6-8 §§ anges vilken information som kreditgivaren skall lämna i sin marknadsföring av krediter. Enligt 6 § KkrL skall vid marknadsföring av krediter information ges om den effektiva räntan för krediten. För krediter som gäller förvärv av en särskild vara, tjänst eller annan nyttighet, skall även kreditkostnaden och kontantpriset anges. Med kreditkostnad menas det sammanlagda beloppet av de räntor, tillägg och

²⁰⁸ Svensson, CA, s 37

²⁰⁹ Prop. 1991/92:83, s. 34.

andra kostnader som konsumenten skall betala för krediten. Kontantpris är det pris till vilket en vara, tjänst eller annan nyttinghet vanligen erbjuds konsumenterna mot kontant betalning. Informationen behöver enligt 6 § 3 st. inte lämnas för krediter som rör belopp upp till 1 500 kronor eller för krediter som ska betalas tillbaka inom tre månader.²¹⁰

Före det att avtal om kredit tecknas skall enligt 7 § konsumenten få information av den karaktär och omfattning som anges i 6 §. 8 § anger att en näringsidkare är skyldig att även lämna annan information som är av särskild betydelse ur konsumentsynpunkt både vid marknadsföring av en kredit och vid tidpunkten för kreditavtalets ingående. I MD 2007:17 prövade MD KO:s påstående om att 8 § innebar att effektiv ränta måste anges även vid krediter som omfattas av undantaget i 6 § 3 st. och fann att detta med beaktande av lagstiftarens intentioner inte kunde gälla. För fallet redogörs mer i detalj nedan under 8.3.4.7.

Av 8 § framgår att reglerna om information i KkrL fungerar som ett komplement till den generellt giltiga och allmänt utformade generalklausulen om näringsidkares informationsplikt i 4 § MFL. En kreditgivare som underlåter att lämna den enligt 6 och 7 §§ föreskrivna informationen eller annan information som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt kan enligt 8 § KkrL sanktioneras enligt MFL.

I 15 § MFL anges att en näringsidkare som vid sin marknadsföring låter bli att lämna sådan information som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt får åläggas att lämna sådan information. I fall som inte är av större vikt enligt 21 § MFL meddelas av konsumentombudsmannen genom föreläggande som får förenas med vite. Åläggande meddelas annars av marknadsdomstolen.²¹¹

Angående närmare riktlinjer för vilken information som ska anges vid marknadsföringen uttalas det i förarbetena att det ankommer på Konsumentverket att utarbeta sådana. Så har skett genom Konsumentverkets allmänna råd om konsumentkrediter som delvis har tillkommit i samråd med branschorganisationer.

8.3.2 Allmänna råd och riktlinjer

I Konsumentverkets allmänna råd anges att sådan information som en kreditgivare är skyldig att ge, bör vara tydlig och lätt att uppmärksamma. Dessutom anges det att det av god kreditgivningssed följer vidare att informationen om krediten bör presenteras sakligt, korrekt och i neutrala ordalag. Den information som lämnas skall också vara fullständig avseende sådant som kan antas ha särskild betydelse för den creditsökande.

Om en kreditgivare i sin marknadsföring endast upplyser om att kredit lämnas behöver denne inte lämna någon närmare information. Detta gäller emellertid inte om marknadsföringen innehåller argumentation om kreditens förmånlighet eller faktauppgift om krediten.

Enligt de allmänna råden skall marknadsföringen följa god kreditgivningssed och detta innebär att marknadsföringen ska präglas av

²¹⁰ Bestämmelsen har aktualiserats i debatten kring s.k. SMS-lån varom mer nedan.

²¹¹ Se 38 § MFL där det även anges att det finns fall då talan om åläggande förs i Stockholms TR som första instans.

återhållsamhet och måttfullhet. Särskilt viktigt är kravet på måttfullhet och neutral information när formulär för ansökan bifogas reklam för krediten eller då marknadsföringen avser ett erbjudande om höjning av en tidigare avtalad kreditgräns.

I de allmänna råden anges närmare att kravet på återhållsamhet och måttfullhet kan innebära bland annat följande²¹²:

- Krediten bör inte framställas på ett sätt som kan missleda konsumenten om de ekonomiska följderna eller ge intryck av att den erbjudna krediten inte innebär någon eller endast ringa belastning på ekonomin.
- När kredit kan erhållas mycket snabbt bör inte detta i sig framhållas som ett avgörande argument i förhållande till övriga kreditvillkor. Möjlighet att få snabb kredit bör inte ges en framträdande plats i marknadsföringen.
- Vid fortlöpande krediter eller kontokrediter bör inte förekomma att konsumenter erbjuds kreditköp eller kontanter med uttrycklig hänvisning till att det finns ett outnyttjat kreditutrymme.
- Om en kredit som marknadsförs som räntefri eller motsvarande är förenad med någon kostnad bör det klart och tydligt framgå av marknadsföringen vilka kostnader som tillkommer samt storleken på dessa.
- Om kredittagaren utnyttjat s.k. betalningsfri månad, bör kreditgivaren vid nästkommande avisering informera om att en betalningsfri månad utnyttjats och att saldot därmed ökat med ränta och eventuella avgifter för den betalningsfria månaden.

I och med överenskommelsen mellan Finansinspektionen och Konsumentverket råder det stor överensstämmelse mellan respektive myndighets allmänna råd och riktlinjer. Anmärkas skall dock att Finansinspektionens allmänna råd i huvudsak syftar till att skydda det finansiella systemet medan Konsumentverkets allmänna råd syftar till att skydda konsumenter.

8.3.3 Hur ska kostnaden för krediten presenteras? - Närmare om angivande av effektiv ränta

8.3.3.1 Vad är effektiv ränta?

Begreppet effektiv ränta innebär enligt definitionen i 2 § KkrL kreditkostnaden angiven som en årlig ränta beräknad på kreditbeloppet, i förekommande fall under hänsynstagande till att delbetalningar skall göras under den löpande kredittiden. Syftet med att ålägga kreditgivare att ange den effektiva räntan är att konsumenten skall kunna få en rättvisande bild av vad krediten verkligen kostar honom eller henne. Konsumenten ges därmed också möjlighet att göra rättvisande jämförelser med andra krediter. Definitionen av effektiv ränta i bygger på två andra begrepp som definieras i samma paragraf, nämligen kreditbelopp och kreditkostnad. Den effektiva räntan innebär att kreditkostnaden ställs i relation till kreditbeloppet och kredittiden.²¹³

²¹² Se KOVFS 2004:6 2.3.3

²¹³ Lambertz & Eriksson, s 62.

Kreditbelopp är det belopp som kredittagaren lånar. Kreditbeloppet är konstant, det motsvarar det ursprungliga beloppet på krediten och förändras inte av gjorda avbetalningar. Vid kreditköp är kreditbeloppet den del av kontantpriset varmed anstånd lämnas och vid lån utgörs kreditbeloppet av lånets kapitalbelopp.

Kreditkostnaden utgörs av det sammanlagda beloppet angivet i kronor av de räntor, tillägg och andra kostnader som konsumenten skall betala för krediten. Till kreditkostnaden hör inte alla de kostnader som har samband ned krediten, utan hit hör endast de kostnader som konsumenten har *för* krediten. Detta uttryck kan leda till svårigheter i att avgöra vad som hör till kreditkostnaden och i förarbetena till KkrL angavs att gränsen för vad som omfattas av kreditkostnaden i någon mån är flytande och närmare får preciseras i rättspraxis. Hur en avgift betecknas har betydelse för beräkandet av den effektiva räntan eftersom endast kreditkostnader ingår i beräkningen.

En tumregel som angivits är att kreditkostnaden omfattar sådana avgifter som alla kredittagare betalar medan sådana kostnader inte ska räknas in som bestäms individuellt alltefter hur kredittagaren utnyttjar krediten. Sådana avgifter som hör till kreditkostnaden skulle alltså vara uppläggningsavgifter, normala aviseringsavgifter samt årsavgifter, medan till exempel övertrasseringsavgifter och påminnelseavgifter inte skulle höra till kreditkostnaden.²¹⁴

Som ovan angivits är den effektiva räntan ett mått på kostnaderna för en kredit. Det finns ett antal fördelar med att använda sig av detta mått. För det första inkluderar den effektiva räntan förutom den nominella räntesatsen även avgifter som kredittagaren får betala under kredittiden. För det andra innebär beräkandet av effektiv ränta att den så kallade ränta-på-ränta-effekten som uppstår i fall då räntebetalningar sker mer än en gång per år. Ränta-på-ränta-effekten beaktas inte om endast den nominella årsräntan beaktas. För det tredje ger den effektiva räntan ett enhetligt mått att använda för att jämföra krediter. Genom att använda den effektiva räntan kan en jämförelse mellan kostnaden för krediter, såsom banklån, där priset anges som en räntesats och krediter, såsom köp på avbetalning, där priset ofta anges i kronor.²¹⁵

Fördelarna med den effektiva räntan är många och den kan sägas ge ett i princip neutralt och rättvisande mått på de verkliga kostnaderna för en kredit. Den effektiva räntan ger emellertid inte besked om vad kostnaderna är för krediten räknat i kronor. Detta kommer sig av att det inte tas i beaktande under hur lång tid kredittagaren måste betala av krediten. En kredit kan därför ha låg effektiv ränta men ändå vara betungande för kredittagaren ifall den ska betalas av under lång tid.²¹⁶

8.3.3.2 Hur sker beräkningen?

Beräkningen av den effektiva räntan bygger i princip på följande formel:

²¹⁴ Lambertz & Eriksson, s. 60.

²¹⁵ Lambertz & Eriksson, s. 63.

²¹⁶ Lambertz & Eriksson, s. 63.

$$i = \left(1 + \frac{r}{n}\right)^n - 1$$

Där:

i	= den effektiva räntan
$\frac{r}{n}$	= räntan per period mellan betalningstillfällena
n	= antalet betalningstillfällen

Beräkningen av den effektiva räntan är oberoende av storleken på kreditbeloppet.²¹⁷

Som anförts ovan saknade den gemenskapsrättsliga regleringen av konsumentkrediter under en tid regler om hur den effektiva räntan skulle beräknas. Istället skulle att medlemsstaterna, i avvaktan på en gemenskapsrättslig regel om beräkningen, tillämpa befintlig nationell praxis för beräkningen. När sedan ett direktiv trädde ikraft som angav hur beräkningen skulle ske kom den där angiva metoden snart att bli gällande även i Sverige. Denna metod kom att bli gällande enligt svensk rätt genom förordning om effektiv ränta vid konsumentkrediter som trädde ikraft 1992.²¹⁸

Principen för beräkningen är att kreditbeloppet skall vara lika med nuvärdet av alla betalningar som betalningar som kredittagaren skall göra enligt avtalet. Summan av vad kredittagaren ska betala skall, efter det att den effektiva räntan räknats bort, motsvara kreditbeloppet. I förordningen finns två olika formler för beräkandet av den effektiva räntan som båda bygger på denna princip. I formlerna anger vänsterledet storleken på kreditbeloppet medan högerledets täljare anger storleken på de betalningar som kredittagaren gör. I högerledets nämnare anges den effektiva räntan.

Den första formeln används för krediter som ges i form av betalningsanstånd eller lån där lånebeloppet betalas ut en enda gång. Den effektiva räntan skall enligt den första formeln beräknas enligt följande.

$$A = \sum_{K'=1}^{K'=m'} \frac{A'_{K'}}{(1+i)^{t_{K'}}$$

Där:

A	= kreditbeloppet
K'	= det tal som motsvarar betalningens plats i tidsföljden bland kredittagarens betalningar.
m'	= det tal som motsvarar den sista betalningens plats i tidsföljden bland kredittagarens betalningar
$A'_{K'}$	= det belopp som kredittagaren ska erlägga vid betalning K'
$t'_{K'}$	= tiden, uttryckt i år och delar av år, mellan datum för krediten och datum för var och en av betalningarna 1 till m'
i	= den effektiva räntan

²¹⁷ Sydsaeter, K och Hammond, P, Essential Mathematics for Economic Analysis, Prentice Hall 2002.

²¹⁸ Se förordning 1992:1010.

Den andra formeln används för krediter där kreditbeloppet betalas ut till kredittagaren vid fler än ett tillfälle. Beräkningen ska då ske enligt följande:

$$\sum_{K=1}^{K=m} \frac{A_K}{(1+i)^{t_K}} = \sum_{K'=1}^{K'=m'} \frac{A'_{K'}}{(1+i)^{t_{K'}}$$

Där:

K	= det tal som motsvarar utbetalningens plats i tidsföljden bland utbetalningarna av kreditbeloppet
K'	= det tal som motsvarar betalningens plats i tidsföljden bland kredittagarens betalningar
A_K	= det belopp som betalas vid utbetalning K
$A'_{K'}$	= det belopp som kredittagaren ska erlägga vid betalning K'
m	= det tal som motsvarar den sista utbetalningens plats i tidsföljden bland utbetalningarna av kreditbeloppet
m'	= det tal som motsvarar den sista betalningens plats i tidsföljden bland kredittagarens betalningar
t_K	= tiden, uttryckt i år och delar av år, mellan datum för krediten och datum för var och en av de följande utbetalningarna (2 till m) av kreditbeloppet
$t'_{K'}$	= tiden, uttryckt i år och delar av år, mellan datum för krediten och datum för var och en av betalningarna 1 till m'
i	= den effektiva räntan

I Finansinspektionens och Konsumentverkets allmänna råd behandlas närmare hur den effektiva räntan ska anges vid marknadsföring av krediter. Enligt de allmänna råden bör ett tänkt kreditbelopp, det så kallade standardbeloppet, ligga till grund för den information som kreditgivaren enligt KkrL är skyldig att lämna.²¹⁹

I de allmänna råden rekommenderas kreditgivare att välja standardbelopp med beaktande av den marknadsförda kreditens konstaterade eller förväntade storlek. Kreditgivaren bör i sin marknadsföring därvid välja beloppet 10 000 kronor för krediter som understiger 40 000 kronor och beloppet 100 000 kronor för krediter som överstiger 40 000 kronor. Standardbelopp bör emellertid inte användas för krediter som avser förvärv av en enskild vara, tjänst eller annan nyttinghet. I sådana fall bör den effektiva räntan beräknas utifrån det marknadsförda kreditbeloppet.²²⁰ Vid beräkningen av den effektiva räntan ska kredittiden antas vara fem år. Vid löpande krediter ska vidare återbetalning ske månadsvis.²²¹

KkrL ålägger kreditgivaren att lämna information om krediten också i kreditavtalet. Enligt konsumentverkets allmänna råd bör denna information lämnas senast när uppgift lämnas om att krediten beviljats. För engångskrediter ska den effektiva räntan som anges i avtalet beräknas utifrån det kreditbelopp som beviljats och utifrån övriga villkor för krediten. För fortlöpande krediter bör den effektiva ränta som anges beräknas dels utifrån hela det beviljade kreditutrymmet och dels utifrån halva detta belopp.²²²

²¹⁹ Se FFFS 2005:3 avsnitt 2.6.1 och KOVFS 2004:6 avsnitt 2.3.4.

²²⁰ Se FFFS 2005:3 avsnitt 2.6.1 och KOVFS 2004:6 avsnitt 2.3.4.

²²¹ Se de likalydande bilagorna till FFFS 2005:3 och KOVFS 2004:6.

²²² Se KOVFS 2004:6 avsnitt 2.4.4

8.3.4 Hur får marknadsföringen utformas? - Rättspraxis från MD

8.3.4.1 Allmänt

I första hand är det Konsumentverket och KO som granskar marknadsföring av krediter. KO är därvid den det hör till att föra talan mot näringsidkare som bedriver marknadsföring i strid med det marknadsrättsliga regelverket. Möjligheten för KO att meddela vite har emellertid inneburit att Marknadsdomstolen endast meddelat en handfull domar rörande marknadsföring av konsumentkrediter.

I MD 1987:31 uttalade MD att det, med beaktande av reglerna i KkrL, har särskild betydelse från konsumentsynpunkt att tydlig information om den effektiva räntan beräknad enligt gällande riktlinjer lämnas vid marknadsföring av kredit.

8.3.4.2 InterConto

Konsumentombudsmannen har i ett antal fall fört talan i MD mot kreditgivare för hur de utformat sin marknadsföring av krediter. Det är därvid intressant att notera att Konsumentombudsmannen ofta till stöd för sin talan åberopar de allmänna råd som den egna myndigheten, Konsumentverket, utfärdat.

I ett fall som gällde den gamla konsumentkreditlagen, MD 1988:20, hade KO bland annat vänt sig mot att en kreditgivare i sin marknadsföring använt sig av formuleringar som enligt KO givit intryck av att den erbjudna krediten inte skulle innebära någon belastning på kredittagaren. Kreditgivaren hade i sin marknadsföring använt sig bland annat av formuleringarna ”Behöver du extra pengar? Vill du förstärka din ekonomi med en reserv?”, ”En kassareserv är bra att ha!” och ”Tänk efter vilket belopp du vill ha som extra pengar”.

KO stödde sin talan på de etiska regler vid kreditgivning som tillkommit genom en överenskommelse mellan KO och diverse branschorganisationer. I de etiska reglerna fanns den regel om återhållsamhet och måttfullhet som numera återfinns i Konsumentverkets allmänna råd om konsumentkrediter.²²³ MD uttalade även att de etiska reglerna, som tillkommit genom en överenskommelse mellan Konsumentverket och branschorganisationer på kreditområdet, fick anses vara ett uttryck för vad som är god affärs sed vid marknadsföring av kredit.

I målet hade en branschorganisation, Finansbolagens Förening, avgivit ett yttrande och uttalade att kreditgivare borde iaktta försiktighet då utformning sker av den text som används i marknadsföringen. Föreningens mening var att kreditgivare visserligen fick påpeka fördelarna med krediten men att de ekonomiska villkoren borde presenteras i neutrala ordalag. Därvid gäller att någon egentlig uppmaning till skuldsättning inte borde förekomma. Vidare ansågs det att uttryck som kan ge intryck av en förmån

²²³ KOVFS 2004:6

som inte är förknippad med en kostnad borde undvikas i marknadsföringen av en kredit.²²⁴

Regeln om återhållsamhet och måttfullhet var enligt MD:s mening allmänt formulerad och det ansågs inte klart vad regeln mer konkret skulle innebära. MD anslöt sig till Finansbolagens Förenings åsikt och anförde att den allmänt formulerade regeln i vart fall måste anses begränsa marknadsföringen på det sätt som föreningen anförde. MD instämde därmed i att informationen om en kredit måste presenteras i neutrala ordalag, att marknadsföringen inte får innebära en i egentlig mening uppmaning till skuldsättning och att formuleringar som ger intryck av förmåner som inte är förknippade med kostnader bör undvikas.

MD uttalade vidare att det, mot bakgrund av de etiska regler som utformats, måste anses att kravet på måttfullhet i första hand riktar sig mot uttryck som typiskt sett är ägnade att särskilt lockade konsumenter med svag ekonomi. Särskilt allvarligt ansågs vara användandet uttryck som kan ge intryck av att inte innebära någon som helst belastning på kredittagarens ekonomi. Enligt domstolens mening var annonseringen av just sådan beskaffenhet och bedömdes därför vara otillbörlig enligt den dåvarande marknadsföringslagen.

8.3.4.3 Axlins

I MD 1991:8 väckte KO talan mot en näringsidkare (Axlins) i hemelektronikbranschen. I sin marknadsföring hade näringsidkaren använt sig av formuleringen: "*Tag med dig 0:-, vi öppnar Axlins-konto medan du väntar*".

Återigen åberopade KO de etiska reglerna och hävdade att marknadsföringen inte uppnådde de krav på återhållsamhet och måttfullhet som där uppställdes. Marknadsföringen ansågs därför strida mot god kreditgivningssed.

MD uttalade att uttrycket snabbkredit som fanns i de etiska reglerna inte var entydigt men i varje fall måste ha avsett en kredit som beviljas "*medan [konsumenten] väntar*". Företagets reklam ansågs vara marknadsföring av just en sådan kredit. MD instämde därvid i KO:s åsikt om att formuleringen var oförenlig med det uppställda kravet på återhållsamhet eftersom den innebar en direkt uppmaning till konsumenter att utnyttja möjligheten till snabbkredit och gav intrycket av att krediten kunde erhållas utan några som helst villkor. Marknadsföringen ansågs strida mot god affärssed och var därför otillbörlig enligt den då gällande marknadsföringslagen.

8.3.4.4 GE Capital

MD hade i fallet MD 2001:24 att ta ställning ett antal formuleringar som av KO påstods ge intryck av att den marknadsförda krediten inte innebar någon belastning på konsumentens ekonomi.²²⁵ KO gjorde gällande att dessa

²²⁴ Finansbolagens Förening angav som exempel: "Man löser sina ekonomiska problem".

²²⁵ Till de formuleringar som KO vänt sig mot hörde följande:

- "Handlingskraft"
- "Finax Card är kortet som ger dig möjlighet att själv bestämma hur du använder dina pengar – och när."

formuleringar gav intrycket av att krediterna inte innebar någon belastning på kredittagarnas ekonomi och att det inte gavs tillräcklig information om att det var fråga om marknadsföring av en kredit. KO ansåg även att marknadsföringen, som till stor del skett via Internet, varit relativt omfattande och svåröverskådlig. En del av informationen om räntor och kreditkostnader återfanns först efter några klick på företagets webbsida och KO menade på att informationen lämnades för sent för att balansera den förmånliga bild som av krediten som gavs genom de formuleringar som var föremål för MD:s prövning. KO:s uppfattning var alltså att marknadsföringen stred mot god kreditgivningssed och därigenom stridande mot god marknadsföringssed.

Kreditgivaren bemötte KO:s uttalanden om att marknadsföringen vilseledde konsumenter om de ekonomiska konsekvenserna av krediten genom att tillräcklig information om krediten inte angivits med att det torde stå klart vad för sorts åtagande som ett utnyttjande av krediten skulle innebära genom att ordet lån använts i marknadsföringen. Ordet lån utgör enligt kreditgivaren en inferens till orden ränta, avgifter samt amortering. Detta skulle innebära att konsumenterna genom att ta till sig ordet lån, direkt gör en mental snabbkoppling till vilka följderna är av att utnyttja krediten.²²⁶

MD höll inte med i KO:s bedömning av de formuleringar som kreditgivaren använt sig av i sin marknadsföring. I sin granskning av marknadsföringen tog domstolen fasta på att ingen av de anförda formuleringarna haft en framträdande plats i marknadsföringen. Visserligen var formuleringarna sådana att de pekade på fördelarna med krediten, men enligt MD:s mening framträdde formuleringarna ganska neutralt och var därför inte otillbörliga.

KO hade även vänt sig mot vissa formuleringar som ansågs alltför starkt framhäva det faktum att krediten kunde erhållas mycket snabbt.²²⁷ Enligt Konsumentverkets allmänna råd skall i marknadsföring möjlighet till snabbkredit inte framhållas som ett i sig avgörande argument i förhållande till övriga kreditvillkor och inte heller skall en sådan möjlighet ges en framträdande plats i marknadsföringen. KO menade att marknadsföringen framhöll snabbheten på bekostnad av övrig väsentlig information om krediten som behövdes för att bedöma dess ekonomiska

-
- ”Vem bestämde att lönen ska komma den 25:e?”
 - ”Visst kommer det gyllene tillfällena, men aldrig när man har pengar på fickan”
 - ”Ytterligare fördelar med att ha ett Finax Card är att du alltid kan utnyttja prisnedsättningar, realisationer, utförsäljningar och sista-minuten-resor”
 - ”Vissa saker i livet kan inte vänta. Är det så att du snabbt behöver ett tillskott i kassan, ring Finax Telefonlån så hjälper vi dig”

²²⁶ Det har gjorts studier om hur låntagare betar sig när de utvärderar innebörden av en kredit, se kapitel 3. Det kan här anmärkas att många undersökningar pekar på att det *inte* förhåller sig på det sätt som företaget hävdade i målet.

²²⁷ De aktuella formuleringarna var:

- ”Vissa saker i livet kan inte vänta. Är det så att du snabbt behöver ett tillfälligt tillskott i kassan, ring Finax Telefonlån så hjälper vi dig”
- ”Snabbt och enkelt”
- ”Det ser ut att bli sol imorgon, Tag med familjen till havet”

konsekvenser. Följden av denna marknadsföring var enligt KO att konsumenterna lockades att ta impulsiva lån.

Kreditgivaren genmälde att KO:s syn på formuleringar med avspeglning på snabba krediter var något föråldrad. Enligt kreditgivaren hade denna syn uppkommit i en tid då det inte var möjligt att snabbt bevilja en kredit och samtidigt utföra en tillfredsställande kreditprövning. Den tekniska utvecklingen hade emellertid möjliggjort att kreditprövningar kunde ske på ett ögonblick och ändå vara kvalitativa. Att då i sin marknadsföring framhålla att prövningen kan ske snabbt var enligt kreditgivaren bara en beskrivning av verkligheten och ett sätt att få framhålla skillnaden mot vanliga bankers krediter som vanligen var underkastade längre handläggningstider.

Inte heller i denna fråga fick KO något medhåll av MD som ansåg att ingen av de anförda formuleringarna fått en särskilt framträdande plats i marknadsföringen. MD:s samlade helhetsbedömning var att möjligheten till snabbkredit inte framhållits som avgörande argument i förhållande till övriga kreditvillkor.

8.3.4.5 Eurocard

I MD 2006:12 förde KO talan mot marknadsföring av en kredit utan övre kreditgräns som skett genom tidningsannonser och i television. KO ansåg att marknadsföringen var otillbörlig eftersom den innehöll ett budskap som var att uppfatta som att kredittagarna kunde handla varor när som helst utan att behöva fundera över vad inköpet får skulle få för betydelse för den privata ekonomin. KO ansåg att marknadsföringen genom sin exponering av lyxvaror gav ett intryck av att det var fråga om konsumtion utöver det vanliga och att detta kunde uppmanade till spontana inköp av kostsamma konsumtionsvaror. De av kreditgivaren använda framställningarna ansågs reservationslöst ha visat på fördelarna med lyxkonsumtion på ett sätt som skulle locka till oöverlagd konsumtion som inte kunde anses privatekonomiskt försvarbar.

KO vände sig vidare mot att framställningen inte balanseras av tydlig information om när betalning av den skuld som uppkommer skall ske och att den som inte kan betala när fakturan förfaller debiteras dröjsmålsränta på skulden. Eftersom dröjsmålsräntan ansågs vara mycket hög ansåg KO att denna information hade mycket stor betydelse.

Enligt KO brast marknadsföringen i återhållsamhet och måttfullhet eftersom den kunde locka konsumenterna att fatta oöverlagda beslut om att teckna krediten. KO:s åsikt var att just konsumentkrediter var en mycket stor bidragande orsak till att privatpersoner hamnat i den så kallade skuldfällan.

Den av KO förda talan vann inte bifall hos MD som uttalade att marknadsföringen visserligen syftat till att öka konsumtionen och användandet av det kontokort till vilket kredit var kopplad. Innehållet i marknadsföringen kunde dock inte anses locka till oöverlagd konsumtion på det sätt som KO hävdade eller locka till överskuldssättning. Enligt MD kunde inte de uttryck som använts i annonseringen och inte reklamfilmerna anses vara direkta uppmaningar att utnyttja krediten. Dessutom ansåg MD att

markandsföringen inte innehöll några uttryck som skulle ta sikte på att konsumenternas ekonomi skulle gynnas av att utnyttja krediten.

8.3.4.6 Citibank

I fallet MD 2006:20 fördes talan mot Citibank som marknadsfört blancolån genom tidningsannonser. I annonseringen användes bland annat formuleringen ”Besked inom 30 sekunder”. KO påstod att formuleringen ”Besked inom 30 sekunder” var mer framträdande än annan information om krediten och användes därmed som ett snabbhetsargument ägnat att locka konsumenter att sänka tröskeln för att ta ett lån. Enligt KO medför snabbhetsargument betydande risker för att konsumenter ingår oöverlagda kreditavtal.

KO anförde att i de etiska regler som senare ledde fram till utarbetandet av Konsumentverkets allmänna råd så anses till den mest oetiska marknadsföringen höra snabba krediter som beviljas ”medan [konsumenten] väntar”. Vad de etiska reglerna och senare de allmänna råden syftat till var enligt KO att komma åt att snabbhet inte framhålls som en betydelsefull faktor i marknadsföringen av en kredit.

I fråga om snabbhet vände sig kreditgivaren mot en del av MD:s praxis och menade på att konsumtionsmönstren förändrats och blivit snabbare. Inte minst den teknologiska utvecklingen hade lett till snabbare konsumtion och det ansågs naturligt att även kreditmarknaden följde med i utvecklingen. Enligt Citibank var den rätta innebörden av annonsen att konsumenten snabbt kunde få besked om krediten kunde beviljas och inte att locka med och anspela på snabba pengar. Det besked som lämnas inom 30 sekunder är enligt kreditgivaren ett avslag, ett preliminärt beviljande eller, det vanligaste beskedet, att kontakt måste tas för kompletterande uppgifter. Citibank menade att ingen bundenhet skulle uppstå mellan kreditgivaren och konsumenten förrän den sistnämnda skickat in ett undertecknat skuldebrev.

Kreditgivaren framhöll att en kreditgivares främsta konkurrensfördelar på den nya kreditmarknaden, tillsammans med räntan, är snabbhet och tillgänglighet i kommunikationen med konsumenten. Eftersom en stor del av marknadsföringen sker via Internet är snabba besked synnerligen viktiga eftersom konsumenten annars hinner lämna kreditgivarens webbplats. Detta skulle ha negativa effekter för kreditgivarens goodwill.

I fråga om KO:s kritik av snabbheten anförde Citibank att det borde göras skillnad på hur snabbt besked kan lämnas om huruvida krediten kan beviljas och på hur snabbt det går för konsumenter att kunna utnyttja krediten. Vidare menade banken att ett snabbt besked om en kredit kunde beviljas eller ej innebar en möjlighet för konsumenten att planera sin ekonomi oberoende av när han eller hon behöver pengarna.

Citibank anförde även att det förekom liknande marknadsföring bland andra liknande företag på marknaden för konsumentkrediter. Enligt Citibank skulle detta tyda på att det på kreditmarknaden finns behov av att snabba besked kan lämnas och att marknaden alltså svarar mot ett behov hos konsumenterna. Behovet av att

låna har skapats av en konsumtionslust och inte genom, som KO påstått, marknadsföringen.

Den av KO förda talan vann inte bifall i MD. Domstolen ansåg att annonsen i och för sig varit iögonfallande men kunde inte hålla med om att annonsen, som KO påstått, framhävt möjligheten till snabb kredit. MD uttalade att det aktuella fallet skiljde sig från 1991 års fall där marknadsföringen ansetts innebära en direkt uppmaning att teckna kredit. I det fallet hade marknadsföringen också gett intrycket av att krediten kunde erhållas utan några som helst villkor.

Det snabba kreditbeskedet innebär enligt domstolens mening inte att konsumenten direkt blir bunden av krediten. Eftersom bundenheten uppstår först då det undertecknade skuldebrevet skickas in får det snabba kreditbeskedet enligt MD:s mening ses som ett preliminärt elektroniskt lånebesked. I de flesta fall innebär beskedet att ytterligare information måste lämnas och att handläggningen av kreditansökan tar upp till en vecka. Enligt MD är det här tillräckligt lång tid för en konsument att jämföra den aktuella krediten med andra alternativ. MD:s slutsats blir att risken är mycket liten för att marknadsföringen ska leda till att en konsument fattar ett oöverlagt kreditbeslut.

8.3.4.7 Mobillån Sverige

Frågan om hur snabbhet får framställas i marknadsföring av krediter kom att ställas i sin spets i MD 2007:17. Fallet gällde en i Sverige ny form av blancokrediter, s.k. sms-lån, för vilka ansökan sker genom att den sökande skickar ett SMS till det långivande företaget. Svaret och en överföring av lånebeloppet kan sedan komma mycket snabbt. Det företag som KO förde talan mot, Mobillån Sverige AB, tillhandahöll krediter på 1000, 2000 eller 3000 kr. I sin marknadsföring angav företaget att kreditbeloppet vid beviljande kunde sättas in på den sökandes bankkonto redan inom 15 minuter. Krediterna marknadsfördes som räntefria, den enda kostnaden för kredittagaren var en så kallad kreditavgift på 300, 450 respektive 600 kronor. Återbetalningen av krediterna skulle ske inom en månad från det att krediten tecknades. Marknadsföringen, som byggde på relativt kortfattade budskap, skedde i radio, TV och på Internet²²⁸.

Radioreklamen bestod av olika halvminutslånga sketcher som visade en person som befann sig i ett behov av pengar. Reklamen innehöll

²²⁸ Radioreklamen bestod av olika halvminutslånga sketcher som visade en person som befann sig i ett behov av pengar. Reklamen innehöll uttryck som ”du kan snabbt låna” och ”du har pengarna på ditt konto inom 15 minuter”.

TV-reklamen beskrevs enligt följande av KO. Det är fråga om ett kort reklamslag om ca tio sekunder. Reklamen inleds med sången ”SMS:a LÅNA, SMS:a LÅNA” samtidigt som dollarsedlar flyger omkring. Därefter följer texten ”SMS: LÅNA, TILL: 72777, LÅNA: 1 000 kr, 2 000 kr, 3000 kr”. I det övre högra hörnet anges ”25 kr/sms”. Nederst finns också följande text i mycket liten stilgrad ”Kredittagaren är skyldig att erlägga särskild avgift till kreditgivaren som ersättning för kreditgivarens kostnader för krediten. Den särskilda avgiften uppgår till 300 kr vid lån om 1 000 kr, 450 kr vid lån om 2 000 kr samt 600 kr vid lån om 3 000 kr”. Sången följs av en speakerröst som säger ”... till 72777. Du kan snabbt låna 1, 2 eller 3 000 ... eller besök oss på mobillan.se”.

Marknadsföringen på företagets webbsida innehöll mer utförlig information. Här redogjordes för låneprocessen, allmänna villkor, företaget mm. Se även <http://www.mobillan.se>, sidan besökt den 9 maj 2007 kl 15:00.

uttryck som ”du kan snabbt låna” och ”du har pengarna på ditt konto inom 15 minuter”.

SMS-lån kom som ett nytt fenomen under 2006 och efter Mobillån Sverige följde i landet en rad andra kreditgivare som på liknande sätt i sin marknadsföring betonade att den presumtiva kredittagaren mycket snabbt kunde få tillgång till de lånade medlen. Fallet var därför av principiell vikt för Konsumentverket och KO som vid sidan av processen inför Marknadsdomstolen också medverkade till att frågan om snabba krediter fick uppmärksamhet i media.

I Marknadsdomstolen hävdade KO att marknadsföringen stred mot god kreditgivningssed och att den var otillbörlig enligt MFL dels eftersom viss information saknades eller inte var tillräckligt tydligt angiven och dels eftersom krediten framhölls som en snabb och bekväm möjlighet att lösa ekonomiska problem.

I fråga om vilken information som skall anges yrkade KO att företaget skulle åläggas att på ett tydligt sätt ange information om kreditkostnad och kredittid. Företagets kreditgivning omfattades av undantaget i 6 § 3 st. KkrL som anger att information enligt första och andra styckena inte behöver lämnas vid krediter som uppgår till högst 1500 kronor eller som ska återbetalas inom tre månader. KO menade dock att företaget ändå skulle vara skyldigt att lämna information om kreditkostnad och kredittid eftersom detta är uppgifter som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt och som skall lämnas enligt 8 § KkrL.

KO fick emellertid inget stöd för sitt yrkande av MD. Visserligen kunde domstolen instämma i att det på ett rent lagtekniskt plan kunde vara möjligt att tillämpa 8 § KkrL på det sätt som KO påstått, d.v.s. att ändå ålägga kreditgivaren att lämna information. MD tog fasta på uttalanden som gjordes vid tillkomsten av KkrL enligt vilka avstånd togs från att införa en skyldighet att ange kreditkostnad vid fristående krediter eller kredittid då uppgift lämnas om delbetalningarnas storlek. Enligt MD visade detta uttalande på att det av lagstiftaren inte ansågs föreligga något behov av att ange kredittid vid fristående krediter. MD såg sig därför förhindrad att ålägga företaget att lämna den information som KO yrkat men uttalade vidare att den förevarande kredittypen ändå kunde föranleda ett behov av ett ökat informationskrav vid marknadsföring. Att besluta om en sådan förändring ankom emellertid inte på domstolen utan på lagstiftaren.

KO:s andra yrkande var intressant eftersom MD återigen fick möjligheten att pröva vilken typ av formuleringar som får användas vid marknadsföringen av krediter. Frågan för MD var ifall företaget använt sig av ett snabbhetsargument som kunde anses strida mot reglerna om marknadsföring av krediter.

Enligt KO var budskapet om snabbhet en så dominerande del av företagets marknadsföring att det kunde anses innebära att snabbheten framhölls som ett avgörande skäl att teckna krediten. KO:s uppfattning var att marknadsföringen därför stred mot god kreditgivningssed eftersom den inte uppfyllde kravet på måttfullhet och återhållsamhet. Påståendena om att snabbhet angavs som avgörande argument förekom i marknadsföringen bestreds av företaget. Mobillån Sverige angav att marknadsföringen innehöll så utförlig information om låneformen och om företaget att informationen

om snabbhet inte hade en alltför framträdande plats i marknadsföringen och att reklamen därför i alla delar var att anse som måttfull.

Utgångspunkten för MD:s bedömning var att de av företaget marknadsförda krediterna avsåg små belopp och kunde erhållas snabbt. För domstolen framstod det inte som sannolikt att behov av sådana krediter skulle finnas bland personer med stabil ekonomi. Istället ansåg domstolen att det främst torde vara personer med svag ekonomi som hade behov av sådana krediter och att det var mot dessa som marknadsföringen riktat sig.

När det gällde den påtalade TV-reklamen samt marknadsföringen på Internet²²⁹ fann MD att även om marknadsföringen innehöll budskap om att det gick snabbt att låna så kunde detta budskap inte anses ha en så framträdande ställning bland andra budskap att KO:s yrkande kunde bifallas.

Vid bedömningen av radioreklamen var MD:s slutsats att möjligheten till snabb kredit i marknadsföringen framhölls som ett avgörande argument. Detta skedde främst genom kraftig betoning av uttrycken ”du kan snabbt låna” och ”du har pengar på ditt konto inom 15 minuter”. Domstolen menade att marknadsföringen med hänsyn tagen till vilken målgrupp den riktat sig till måste anses stå i strid mot god kreditgivningssed. Den befanns därför vara otillbörlig enligt MFL och förbjöds därför.

8.3.5 Slutkommentar om reglering av marknadsföring

Lagstiftningen innehåller handlingsregler för kreditgivare i deras marknadsföring av krediter. Dessa regler är i princip inte att hänföra till civilrätten, utan snarare till marknadsrätten. Reglerna kan tänkas tjäna sitt syfte väl, till exempel genom att motverka sådan marknadsföring av krediter som leder till oöverlagda beslut som i slutändan kan leda till att konsumenterna betalar ett alltför högt pris för vad de köper.

Det saknas i reglerna några civilrättsliga sanktioner mot den som gör sig skyldig till överträdelse av dem. För den kredittagare som anser sig ha tecknat en kredit som kostat mer än den smakat och som anser sig ha blivit förledd till detta genom marknadsföring kan det bli svårt att få rätt i sin sak. Vad som dock kan följa av ovan redovisad praxis från Marknadsdomstolen är innehållet i god sed på kreditmarknaden. Detta skulle kunna få betydelse vid tillämpning av 36 § AvtL på ett kreditavtal.

²²⁹ Se föregående not.

8.4 Förändringar av gemenskapsrätten – Förslag till nytt direktiv

8.4.1 Bakgrund

Kreditmarknaden har utvecklats betydligt sedan det första konsumentkreditdirektivets tillkomst. Alltsedan ikraftträdandet har direktivet och utvecklingen följts upp av Kommissionen genom rapporter och samråd. Uppföljningarna har visat på att konsumentkreditdirektivet inte längre tillfredsställande kan reglera marknaden för konsumentkrediter utan att det krävs en anpassning till nuvarande förhållanden.²³⁰

Ett stort problem med regleringen har angivits vara att direktivet var ett minimidirektiv. Artikel 15 gav medlemsstaterna tillåtelse att i sin nationella lagstiftning ha längre gående bestämmelser till skydd för konsumenter. En följd av detta blev att de flesta medlemsstater då direktivet implementerades också införde vissa regler som var strängare än direktivet i fråga om konsumentskydd. Denna frihet att, inom ramen för sina åtaganden enligt Romfördraget, anta strängare bestämmelser samt att samordningen mellan medlemsländerna var bristande ledde till att implementeringen skedde på olika sätt, alltså med varierande grad av stränghet. Enligt Kommissionen åstadkoms då så stora skillnader mellan de olika medlemsstaterna att direktivet i viss mån kunde anses ha skapat hinder för genomförandet av en inre marknad för konsumentkrediter. Ett resultat av dessa hinder, menade Kommissionen, var att kreditgivande företag avskräcktes från att erbjuda sina produkter till konsumenter i andra medlemsstater.²³¹

8.4.2 Skäl för ny reglering

Det fanns alltså ett behov av en ny reglering av konsumentkrediter och Kommissionen lade fram ett förslag till nytt direktiv om harmonisering av medlemsstaternas regler om konsumentkrediter. Enligt förslaget ska den nya regleringen ha tre syften, nämligen att skapa förutsättningar för en verklig inre marknad, nämligen att säkra en hög konsumentskydds nivå samt att göra den gemenskapsrättsliga regleringen mer överskådlig.

1987 års direktiv innebar till viss del att utvecklingen av den inre marknaden hämmades eftersom konsumentskyddet kom att se olika ut i de olika medlemsstaterna. Som en följd av den otillfredsställande regleringen fortsatte uppdelningen i nationella marknader för konsumentkrediter att existera. Endast en liten del av konsumentkreditmarknaden är gränsöverskridande och Kommissionen anger att det finns potential för denna marknad att utvecklas ytterligare. Förslaget till nytt direktiv syftar därmed till att skapa större möjligheter för kreditgivare att erbjuda sina krediter till konsumenter i andra medlemsstater. Kreditgivarna kommer efter att den nya regleringen genomförts mycket

²³⁰ Se KOM(2002) 443 punkt 1.1.

²³¹ Se KOM(2005) 483 punkt 3.

lättare kunna utveckla olika krediter genom att de i huvudsak endast behöver beakta ett enda regelverk istället för 25 olika. Att kunna verka inom hela EU skall för kreditgivarna innebära möjlighet till större effektivitet och stordriftsfördelar. Dessutom kommer utbudet att kunna bli större och krediterna billigare.²³²

En annan aspekt av utvecklingen på kreditmarknaden är att tekniken i allt större omfattning möjliggjort slutande av avtal på distans. Genom den nya regleringen vill Kommissionen kunna förbättra förutsättningarna för distansavtal avseende konsumentkrediter. Dessutom anger Kommissionen att ökad handel via Internet också skapar en efterfrågan på krediter. Även de allt mer omfattande möjligheterna att utföra banktjänster online innebär ökad potential att marknadsföra krediter över Internet med målgrupper över hela unionen.²³³

Samtidigt som nya regler är avsedda att träda i kraft för att öka konkurrensen på den inre marknaden är Kommissionen angelägen om att säkerställa ett tillräckligt skydd för konsumenter. För att än mer möjliggöra gränsöverskridande konsumentkrediter krävs konsumenternas förtroende vilket i sin tur kräver att konsumentskyddet ligger på en betryggande nivå. Att förändra och modernisera lagstiftningen har också ansetts vara viktigt med tanke på att kreditformerna utvecklats och att utlåningen ökat. De förändrade reglerna innebär enligt Kommissionen också att EG-rätten får ett mer flexibelt regelverk som lättare kan anpassas efter kommande kreditformer.²³⁴

8.4.3 Harmoniseringsfrågan

I förslaget till nytt direktiv anger Kommissionen att det är av vikt att konsumentskyddet på den finansiella marknaden harmoniseras. En sådan harmoniserad marknad anges vara en naturlig uppföljning av införandet av den gemensamma valutan för unionen. En viktig utgångspunkt för förslaget till nytt direktiv är att öka konsumentskyddet och att skapa förutsättningar för förbättrade tjänster till konsumenterna. Kommissionen anger att det nya direktivet ökar konkurrensen genom att de nationella marknaderna öppnas upp och detta får positiva effekter för konsumenterna. En viktig följd av den nya regleringen är att konsumenter, i och med att också utländska kreditgivare kan erbjuda sina krediter, får tillgång till lägre räntesatser. Även övriga kostnader för krediter kan bli lägre när konkurrensen ökar.²³⁵

Vilka olika sorters krediter som erbjuds varierar i viss utsträckning mellan de olika medlemsstaterna dels beroende på hur lagstiftningen utformats och dels beroende på hur hög innovationsnivån är på området för konsumentkrediter. Genom den nya regleringen vill Kommissionen skapa möjligheter för konsumenter att få tillgång till alla kredittyper, oberoende av i vilken medlemsstat de befinner sig, samtidigt

²³² KOM(2005) 483 punkt 4.1

²³³ KOM(2005) 483 punkt 4.2

²³⁴ Se förslagets (KOM[2005] 483) preambel, stycke 5 samt 7.

²³⁵ KOM(2005) 483 punkt 4.3

som konsumenterna kan garanteras omfattande information och ett fullgott skydd.²³⁶

En öppen marknad för konsumentkrediter är enligt Kommissionen en naturlig uppföljning av införandet av euron. En följd av den gemensamma valutan är eliminerandet av valutarisker och att det blivit avsevärt lättare att jämföra priser. Valutaunionen har även lett till att betalningssystemen i EU har integrerats vilket innebär minskade överföringskostnader och det blivit enklare att föra pengar över gränserna mellan medlemsstater. Enligt Kommissionen innebär den gemensamma valutan tillsammans med den nya regleringen ökade möjligheter för kreditgivare att låna ut över gränserna.²³⁷

Som anförts är alltså harmoniseringen ett väsentligt element i direktivet. Eftersom konsumentkreditdirektivets minimiharmonisering lett till olikheter mellan de nationella marknaderna är Kommissionens förslag att det nya direktivet bygger på fullständig harmonisering och där medlemsstaterna till viss del kan tillerkännas en viss flexibilitet i utformandet av sin lagstiftning. Enligt Kommissionen är fullständig harmonisering det bästa sättet att skapa en verklig inre marknad för konsumentkrediter. Kommissionen har även angivit att ett harmoniserat regelverk är nödvändigt för att kunna tillförsäkra ett gott och likvärdigt skydd för alla konsumenter i gemenskapen.²³⁸

Den flexibilitet som medlemsstaterna får utöva får därför inte leda till undantag som motverkar en gemensam inre marknad för konsumentkrediter.²³⁹ Även om fullständig harmonisering är målet med regleringen så förekommer idag skillnader mellan de olika nationella marknaderna för konsumentkrediter. Detta motiverar att det skall finnas möjlighet att något anpassa de nationella reglerna efter respektive nationell marknad.²⁴⁰

Även om målet den nya regleringen är fullständig harmonisering så är enligt Kommissionen lagstiftning i form av ett direktiv att föredra framför en förordning. I det äldre förslaget till direktiv från 2002 anförts att direktivformen är lämpligare eftersom den ger låter medlemsstaterna ändra den nationella lagstiftningen, som bygger på 1987 års direktiv, i den mån som krävs för att uppnå den reglering som föreskrivs av gemenskapsrätten.²⁴¹

Den fullständiga harmoniseringen kan medföra vissa problem för nationell lagstiftning. Ett särskilt viktigt problem blir hur i vad mån en medlemsstat får utfärda nationell reglering på områden som inte direkt eller i detalj regleras av gemenskapsrätten. Harmoniseringen innebär också att medlemsstater som gått längre i sin lagstiftning än regleringen i direktivförslaget får se skyddet för kredittagarna i begränsas något.²⁴²

²³⁶ KOM(2005) 483 4.3

²³⁷ KOM(2005) 483 4.3

²³⁸ Se förslagets preambel, st 10

²³⁹ KOM(2005) 483 5.11

²⁴⁰ Dietz-Legind, s 188.

²⁴¹ KOM(2002) 443 punkt 2.3

²⁴² Dietz-Legind, s 182.

Ett första förslag till nytt direktiv som framlades 2002 och syftade till att in ännu högre grad genomföra en harmonisering av den inre marknaden för alla slags krediter till privatpersoner. Följaktligen omfattades både bostadskrediter och borgensavtal av förslaget.

8.4.4 Informationskrav och avtalsvillkor – Närmare om några av de materiella reglerna i direktivförslaget

8.4.4.1 Allmänt

Vid det första konsumentkreditdirektivets tillkomst var ett av Kommissionens främst fokus frågan om information till kredittagarna. Detta är också en viktig punkt i det nu framlagda förslaget till nytt direktiv, men regleringen i direktivförslaget sträcker sig vidare än så. Förslaget innehåller även regler om avtalsvillkor. Genom att utöka regleringen av konsumentkrediter skulle förslaget, om det genomförs, innebära att ännu ett steg tas mot en fullständig gemenskapsrättslig konsumentkreditlagstiftning.²⁴³

Ett viktigt led i konsumentskyddet är skyddet mot otilbörliga och vilseledande metoder från näringsidkares sida. Av denna anledning innehåller direktivet utvecklade regler om marknadsföring och standardinformation. Genom att föreskriva vilken standardinformation som skall anges ges konsumenter större möjligheter att jämföra krediter. Det främsta jämförelsemåttet är den effektiva räntan.

8.4.4.2 Standardinformation vid marknadsföring

Direktivförslagets regler om standardinformation vid marknadsföring av krediter skall vara tillämpliga i all marknadsföring av krediter som innehåller angivelse av en räntesats eller andra siffror som rör kostnaden för krediten. Detta torde i princip omfatta all marknadsföring av krediter som gör mer än att endast informera om själv möjligheten att låna.

I fem punkter anges vilken information som måste anges vid all marknadsföring. Informationen måste anges på ett klart, kortfattat och framträdande sätt och den skall följa den ordning som anges i direktivet. Följande skall omfattas av standardinformationen²⁴⁴:

- det sammanlagda kreditbeloppet
- den effektiva räntan
- kreditavtalets löptid
- delbetalningarnas storlek
- alla slags avgifter som konsumenten måste betala i samband med kreditavtalet i enlighet med dess villkor som kreditgivaren är medveten om.

Marknadsföringen skall för att förklara innebörden av kreditavtalet också innehålla typexempel.

²⁴³ Lyngge-Andersen (Gulmann) s, 3.

²⁴⁴ Se artikel 4.2 i direktivförslaget.

En annan nyhet i direktivförslaget är att marknadsföring av krediter där räntan i ett initialt skede är lägre och sedan höjs måste innehålla uppgift om den effektiva räntan beräknad på kreditens hela löptid. Genom en sådan här regel kan det vara möjligt att komma åt marknadsföring av krediter som bygger på ”lockpriser”, d.v.s. där räntan är väsentligt lägre under en begränsad tid i början av kreditavtalet.²⁴⁵

8.4.4.3 Beräkningen av den effektiva räntan

En viktig del i den föreslagna regleringen är vilken information som ska lämnas till konsumenten. Det föreslagna direktivet syftar till att skapa en standard för vilken information som anges som är gemensam för hela EU. Särskilt viktig anses den effektiva räntan vara som ett sätt att jämföra olika krediter med varandra.

Genom den nya regleringen förändras den gemenskapsrättsliga betydelsen av begreppet effektiv ränta. Nu gällande direktiv tillåter medlemsstaterna att själva bestämma vilka kostnadsfaktorer som ska beaktas vid beräkningen av den effektiva räntan och detta har lett till skillnader i tillämpningen av beräkningsmetoden. I förslaget till nytt direktiv förändras definitionen av konsumentens sammanlagda kreditkostnad till att mer i detalj ange vilka avgifter som skall ingå i beräkningen. I förslagets artikel 3f anges att konsumentens sammanlagda kreditkostnad skall omfatta ”samtliga kostnader inklusive ränta, provision och alla slags avgifter som konsumenten måste betala i samband med kreditavtalet i enlighet med dess villkor och som kreditgivaren känner till”. Definitionen är ämnad att endast omfatta kostnader för tjänster som avtalats med eller genom kreditgivaren.

Den formel som används för beräkningen av den effektiva räntan är densamma som i tidigare direktiv. Det är också detta beräkningssätt som använts i svensk rätt. Viktigt att poängtera är att även om formeln för beräkningen visserligen är densamma så innebär direktivförslagets förändringar konsekvenser för hur den effektiva räntan beräknas. Detta har främst att göra med omarbetningen av begreppet sammanlagd kreditkostnad.

8.4.4.4 Ångerrätt

En nyhet som presenterats i direktivförslaget är en ångerrätt för kredittagaren. Ångerrätt finns föreskriven på sina håll i gemenskapsrätten, en sådan rätt finns exempelvis i direktivet om distansförsäljning av finansiella tjänster till konsumenter²⁴⁶. Den föreslagna ångerrätten innebär en tillnärmning av konsumentskyddsreglerna på det finansiella området.²⁴⁷

Enligt artikel 13 i förslaget har konsumenten rätt till en ångerfrist om 14 dagar som börjar löpa från den dag då kreditavtalet tecknas eller från och med den dag då kreditgivaren lämnar all information som denne är ålagd att lämna enligt direktivet.²⁴⁸ Skulle kredittagaren utnyttja sin ångerrätt är det för kreditgivaren endast tillåtet att begära ränta för den period för vilken krediten utnyttjats. Kreditgivaren har inte rätt att begära

²⁴⁵ Se artikel 4.4 i direktivförslaget.

²⁴⁶ Rådets direktiv 2002/65/EG.

²⁴⁷ Se förslagets preambel, st 24

²⁴⁸ Vilken information som skall anges framgår av artikel 9.2 i direktivförslaget.

någon annan ersättning på grund av att ångerrätten utnyttjats. I likhet med konsumentens ångerrätt i andra gemenskapsrättsliga regler behöver konsumenten inte ange skäl för att utnyttja sin rätt.

Kommissionen har angivit att syftet med bestämmelsen om ångerrätt är att stärka konkurrensen på den inre marknaden för konsumentkrediter. Genom ångerfristen får kredittagarna möjlighet att söka efter alternativa, eventuellt bättre krediter.²⁴⁹

8.4.4.5 Förtida betalning

Direktivförslaget ger i artikel 15 kredittagaren en rätt att när som helst återbetala hela eller delar av skulden. Sker sådan återbetalning skall den sammanlagda kreditkostnaden sättas ned. Förtida återbetalning innebär en kostnad för kreditgivaren och därför finns i artikel 15 en regel om att kreditgivaren ska ha rätt till viss ersättning då krediten återbetalas i förtid. Den begärda ersättningen måste vara objektiv samt skälig och skall beräknas enligt det belopp eller den beräkningsmetod som anges i kreditavtalet.

8.4.5 Den fortsatta lagstiftningsprocessen

Det direktivförslag som nu framlagts av Kommissionen skall enligt tidsplanen behandlas av Parlamentet först i december 2007. Det är för närvarande oklart hur detta förslag kommer att bemötas. Det bör hållas i åtanke att detta förslag föregicks av ett annat som kom att dras tillbaka och omarbetas av Kommissionen. Skulle nu föreliggande förslag inte mötas med fullt bifall kan Kommissionen bli tvungen att omarbete förslaget ytterligare. I sådant fall kan lagstiftningsprocessen komma att än mer dra ut på tiden, och detta trots att det finns ett starkt behov av ny reglering på området för konsumentkrediter.

²⁴⁹ Se motiveringen i direktivförslaget 5.7.

9 Analys och slutsatser

9.1 Problembild gällande konsumentskyddet

9.1.1 Allmänna frågor

Lån skiljer sig gentemot andra finansiella produkter i vissa avseenden, bland annat i fråga om komplexitet. Detta gör att risken för att problem skall uppstå för konsumenterna är lägre för lån än för andra finansiella produkter. Ett starkt skäl till detta torde vara att kredittagaren och kreditgivaren har ett gemensamt intresse av att kredittagaren endast lånar en summa som kredittagaren kan betala tillbaka. Bristande återbetalningsförmåga torde vara innebära den största risken för både kredittagare och kreditgivare. För att tydliggöra problematiken kan en jämförelse göras med andra finansiella produkter. Gällande andra finansiella produkter torde företaget typiskt sett ha incitament för att sälja så mycket av sin produkt som möjligt. Detta förhållande är ej giltigt vad gäller krediter. Det torde dock finnas ett viktigt undantag. Vid mindre lån där räntan typiskt sett är relativt hög, torde vara så att bristande återbetalningsförmåga ej utgör ett större problem för företaget. Genom att ta ut en hög ränta som ger goda intäkter avseende lejonparten av kredittagarna i kombination med möjligheten att ta ut höga påminnelseavgifter behöver inte bristande återbetalningsförmåga vara ett avgörande problem för företaget. Ytterst är det även möjligt för företaget att ta i anspråk säkerheter eller begära utmätning för att återvinna lånet.

Ytterligare en viktig skillnad torde vara att risker och kostnader typiskt sett är tydligare och mer begripliga vad gäller lån i förhållande till andra finansiella produkter. Det torde vara uppenbart för de allra flesta att ett lån skall betalas tillbaka inom en viss, att ränta och avgift är en kostnad som måste betalas, samt att man således även måste ha en tillräcklig inkomst för att alltsammans skall låta sig göras. Kravet på att effektiv ränta skall anges för konsumentkrediter torde även medföra att kostnadsbildningen tydliggöres. Syftet med att ange den effektiva räntan är att jämförelsen för kostnaden för ett lån skall bli enklare. Det torde dock finnas en tendens till att riskbildningen ej har tydliggjorts tillräckligt gällande risken för stigande räntor för bolånekunder. Risk finns att bolånekunder i allt för stor utsträckning tittar på räntekostnaden givet det ränteläge som råder vid tidpunkten för upprättandet av boendekalkylen. Därmed finns risken att kunderna ej tar i beaktande att även små ränteförändringar kan få stor genomslagskraft kostnaderna i boendekalkylen.

Emedan mycket av den konsumentinriktade tillsynen är i huvudsak är inriktad på att tillse att konsumenterna har god information om risker, kostnader samt villkor torde problembilden ej vara lika stor för lån som för andra finansiella produkter. Därmed blir även tillsynen över lån mer begränsad av vad som gäller för andra finansiella produkter med jämförbara produkter.

En tredje skillnad gentemot andra finansiella produkter torde vara att frestelsen att uppta ett lån kan vara större än frestelsen att köpa andra produkter med hänsyn till hur stor tillgången på pengar kan vara för människor i olika situationer. I det fallet torde det dock inte vara bristen på information som är avgörande för att kredittagaren tar ett felaktigt beslut. Istället torde förhålla sig som så att kredittagaren agerar irrationellt och kortsiktigt trots att tillräcklig information finns för att agera rationellt.

Härmed väcks således frågan om huruvida staten, genom Finansinspektionen, Konsumentverket och i slutändan domstolarna, skall ta ett socialt ansvar för att människor inte belånar sig för mycket. Paralleller kan dras till Systembolaget som finns till för att tillse att risken för skadlig alkoholkonsumtion minskar. Det synes som om Konsumentverket till viss del har påtagit sig denna uppgift. Konsumentverket utövar tillsyn i viss genom att granska den marknadsföring som kreditgivarna använder sig av. För Finansinspektionen torde det emellertid vara i det närmaste främmande med tillsyn i ett socialt syfte. Finansinspektionens konsumenttillsyn torde i första hand syfta till att skapa förutsättningar för att konsumenten skall kunna ta självständiga och genomtänkta beslut. Detta sker genom att tillse att det finns tillförlitlig information tillgänglig. Ansvaret torde således fortfarande ligga hos konsumenten medan konsumentskyddet på det finansiella området skall syfta till att konsumenten står väl rustad inför ansvaret. Det torde vara olyckligt i det fall konsumenten får intrycket av att staten, utöver insättningsgarantin som skyddar i det fall konsumenten är kreditgivare, även ska ta över ansvaret samt fungera såsom en garant mot eventuella förluster och problem som kan uppkomma i det fall konsumenten är kredittagare. Konsumenten skall ej kunna förvänta sig att staten skyddar mot förluster orsakade av finansiella risker som konsumenten själv har valt att ikläda sig.

Med detta som bakgrund är det tydligt att det finns någon form av intressekonflikt i det arbete som sker hos Konsumentverket och Finansinspektionen. De båda myndigheterna tycks ha olika målsättningar med sina verksamheter. Konsumentverket synes jobba mot att konsumenterna skall skyddas dels från kreditgivarna men även från sig själva. Därutöver skall konsumenterna befrias från sitt egna ansvar för sina finansiella beslut. Finansinspektionens arbete tycks å sin sida syfta till att tillse att konsumenterna är välinformerade och upplysta, men ej att konsumenterna samtidigt skall befrias från ansvaret för sina beslut. Dessa olikheter torde vara olyckliga och ej gagna någon.

9.1.2 Kredittagarens förmåga att behandla information och att fatta beslut

Ovan har också kortfattat redovisats för studier i konsumentkredittagares beteende. Dessa studier ger nya och intressanta infallsvinklar till hur konsumentkrediter kan betraktas rättsekonomiskt. En viktig slutsats är att konsumentkrediter inte kan anses vara välståndshöjande endast på den grund att de faktiskt utnyttjas. Studierna tyder på att krediter utnyttjas i tron om att de ska leda till högre välstånd, samtidigt som varje individ står inför ett antal fallgropar som kan leda till att fördelar och nackdelar med en kredit

inte kan utvärderas på bästa sätt. Ett viktigt problem är härvid det sätt på vilket information behandlas av konsumentkredittagaren.

Eftersom vetenskapliga undersökningar visat att det finns många olika sätt på vilka individer kan fatta ett kreditbeslut som inte är så välståndshöjande som de tänker sig bör lagstiftningen i viss möjliga mån skydda individer mot att så sker. Ett viktigt sätt att göra detta på är att standardisera det sätt på vilket information om en kredit skall lämnas. Så sker inte endast genom KkrL och de av Finansinspektionen och Konsumentverket utfärdade allmänna råden, utan är även tänkt att i högre ske i samtliga medlemsstater i EU. Det nu vilande förslaget till konsumentkreditsdirektiv anger vad som skall anges och i vilken ordning när marknadsföring av en kredit sker.

En annan fördel för konsumentkredittagaren skulle vara det gemenskapsrättsliga införandet av den nyligen föreslagna ångerrätten. Genom att ge konsumenten lite extra tid att begrunda sitt val att teckna kredit får han eller hon en chans att ytterligare analysera följderna av det avtal som slutits.

I fråga om konsumentkrediter torde det vara svårt att motivera en strikt syn som innebär att kreditavtalen tecknas eftersom de är välståndshöjande och att de annars inte hade slutits. Det brukar ofta heta att lagstiftning inte existerar i ett vakuum. Frågan är då vad som omgärdar lagar och regler och vad som påverkar vilken effekt de verkligen ger. När det gäller konsumentkrediträttsliga spörsmål kan den slutsatsen dras att regleringen för att få avsedd verkan måste understödjas, bland annat genom insatser i form av informations-spridning som kan bidra till att individer kan fatta goda beslut. Detta skulle kunna förstärka effekten av skyddslagstiftningen.

Även i fråga om borgen aktualiseras konsumentskyddsrelaterade spörsmål. På många sätt får den privatperson som går i borgen för en annan privatperson anses befinna sig i en situation som liknar den som en konsument typiskt sett befinner sig i. Detta gäller exempelvis borgensmannens ofta underordnade ställning gentemot banken och att han ofta kan sakna viss kunskap om vad ett borgensåtagande egentligen innebär. Därtill måste beaktas att det finns en utbredd föreställning om att ett borgensåtagande endast skulle vara en formsak eller att borgensåtagandet av misstag jämföras med en vidimering.

I dessa frågor är de av Finansinspektionen och Konsumentverket utfärdade allmänna råden tydliga. Här anges nämligen att kreditgivaren är skyldig att verkligen informera om vad innebörden av borgensåtagandet är. Praxis från HD vittnar om att okunskapen om borgensåtagande till viss del berodde på bristande information under den tidsperiod som ledde fram till den svenska bankkrisen. Det var också efter denna kris som de allmänna råden kom att påbjuda en mer omfattande informations-skyldighet.

Rättspraxis tyder emellertid på att det inte är helt lätt att förebygga missförstånd angående innebörden av ett borgensåtagande. Såväl kredittagare som borgensmän måste vara välinformerade om, i vart fall, grundläggande juridiska begrepp som aktualiseras vid konsumentkrediter. Som visats ovan finns mycket som tyder på att det finns ett

informationsbehov. Hur lagstiftaren och rättstillämpningen väljer att behandla detta behov påverkar i stor grad vad effekten blir av den svenska konsumentkreditlagstiftningen.

9.1.3 Förändringar i gemenskapsrätten

Det förslag till förändrade regler om konsumentkrediter i EU kan komma att innebära en del förändringar. Främst harmoniseringsfrågan har vållat bekymmer eftersom det första direktivet utformats på ett sätt som i många avseenden inte lett till att uppfyllelse av det angivna målet med lagstiftningen.

En annan aspekt av förslaget till förändrad reglering är att ett kommande direktiv troligen kommer att innehålla mer regler som anknyter till villkoren i själva kreditavtalet. Detta är en påtaglig förändring, regleringen förändras från att ha gällt främst information till konsumenten till att innehålla också tvingande villkor till förmån för konsumentkredittagaren.

Denna utveckling innebär naturligtvis implikationer för svensk krediträtt. Dels får nu föreslagna regler om till exempel ångerrätt direkt påverka på svensk nationell rätt. På sikt kan ytterligare lagstiftningsförslag i EU leda till andra förändringar. Detta torde också vara att vänta med tanke på att kreditmarknaden hela tiden utvecklas, låt vara att lagstiftaren endast mycket långsamt hinner följa med i utvecklingen.

9.2 Kreditprövningen

Ovan anfördes det att kreditprövningens metodik kan variera. Likaså kan det belopp som beviljas för kredit tänkas variera mellan kreditgivarna. Detta faktum blir mer förståeligt då man tänker på den gamla sanningen ”det finns ingen dålig risk, det finns bara ett dåligt pris på den densamma, d.v.s. sambandet mellan risk och avkastning.”²⁵⁰ M.a.o. är vissa kreditgivare villiga att ta en större risk. Typiskt sett kompenserar kreditgivarna sig mot den ökade risken genom att tillse att det pris på krediten som erbjuds kredittagaren är högre än vad som vore fallet i det fall då risken vore lägre.

I det fall en konsument medvetet samt efter noggrant övervägande väljer att skuldsätta sig med t.ex. rörlig ränta och hög belåningsgrad och därmed har en hög risknivå, och det därefter blir ett negativt utfall torde detta vara problematiskt på flera sätt. I det fall det rör sig om ett synnerligen stort antal kredittagaren torde det även kunna ge upphov till problem för den finansiella stabiliteten. Det torde emellertid ej vara ett konsumentskyddsproblem att ett flertal kredittagare överskuldätter sig och därmed ej kan betala tillbaka sina krediter. Parallellt går att dra till aktiemarknaden i samband med IT-kraschen 2001-2003 då många konsumenter förlorade en stor mängd pengar på dåliga placeringar. Att ett stort antal aktiesparare förlorade en hel del pengar var emellertid ej att betrakta såsom ett konsumentskyddsproblem. Problemet, ur ett konsumentskyddsperspektiv, var istället att en del av de uppkomna

²⁵⁰ Juul, s 119.

förlusterna emanerade ifrån bristande information och dålig rådgivning från vissa aktörer.

I likhet med det ovan anförda skall konsumentskyddande lagstiftning och tillsyn etc. ej syfta till att förbjuda eller hindra kredittagarna från att ikläda sig finansiella risker. Likaså skall det ej syfta till att skydda kredittagarna ifrån negativa och oväntade händelser såsom sjukdom, arbetslöshet, minskade bidrag eller stigande räntor. Konsumentskyddets primära uppgift är istället att tillse att förekommande information är relevant och korrekt, och därigenom möjliggöra för ett medvetet och kontrollerbart risktagande.

Ett problem torde dock vara att det torde vara tämligen enkelt för kreditgivarna att uppfylla sina skyldigheter gällande kravet på korrekt information, samtidigt som kredittagaren i praktiken är lika omedvetna som tidigare. Information måste således konkret nå fram till kredittagarna. Dessvärre torde detta ej, med framgång, vara möjligt att frambringa genom lagstiftning och förbud i någon större utsträckning. I stället torde detta röra sig om kultur, kunskap och attityd hos enskilda kredittagare.

Med det ovan anförda torde de kreditprövningar som företas idag uppfylla de krav som uppställs i Konsumentkreditlagen samt de allmänna råd som utfärdas av Finansinspektionen och Konsumentverket. Vid bolån synes tom kreditprövningarna vara tämligen noggranna och omfattande. Detta kan te sig naturligt med tanke på att ett bostadsköp typiskt sett är det största köp som en privatperson genomför. Likaså är det naturligt att kreditprövningen ej är lika omfattande vid mindre krediter, såsom vid köp av t.ex. hemelektronik. Avslutningsvis bör det än en gång framhållas att vid upptagande av krediter av typen s.k. SMS-lån uppställs överhuvudtaget inget krav på att en kreditprövning skall ske.

I debatten har det under den senaste tiden höjts röster om att regleringen bör skärpas. Av stor vikt är dock förståelsen för att all reglering även är förenad med en ekonomisk bakgrund, d.v.s. att reglering kostar. Således kräves en synnerligen försiktig balansgång mellan de olika intressena. Balansgången torde vara svår att tillfredsställa genom en mer detaljerad lagstiftning. I sammanhanget bör även de olika parternas kunskap och information om sina förhållanden vägas in i bedömningen. Så har även skett i praxis genom det ovannämnda NJA 1995 s 693. Som bekant framhöll domstolen att kredittagarens kunskap om sina förhållanden var skäl nog för att ej lätta på kravet för ersättning trots att kreditgivaren ändock hade agerat vårdslöst vid sin kreditgivning.

Rättsläget gällande kreditgivaransvaret torde i stora stycken överensstämma med rättsläget på motsvarande område inom försäkringsrätten. Däri är utgångspunkten att försäkringstagaren har en skyldighet att lämna korrekt information till försäkringsgivaren. Informationen skall därefter fungera såsom ett underlag för försäkringsgivarens bedömning av försäkringsrisken. Vid bedömningen av försäkringsrisken skall det avgöras huruvida försäkringen skall tillåtas att tecknas samt villkoren för detta. Härunder spelar bedömningen av försäkringspremiens storlek en betydande roll. I kontrast till detta står dock den s.k. kyrktornsprincipen, d.v.s. tanken att en kreditgivare ej bör bevilja

kredit till den som bor längre bort än att deras hus kan ses från toppen av kyrktornet.²⁵¹

Sammanfattningsvis är det således tämligen komplexa avvägningar som skall göras. Risk finns att regelverket blir alltför vildvuxet i det fall fler regler tillkommer. Istället synes det vara bättre att även fortsättningsvis använda sig av existerande rättsregler och principer.

9.3 Marknadsföring

Marknadsföring av krediter regleras främst genom MFL och de marknadsrättsliga bestämmelserna i KkrL. Dessa lagregler kompletteras av de, i fråga om marknadsföring av krediter mycket lika, allmänna råd som utfärdats av Konsumentverket och Finansinspektionen. Konsumentverkets första version av de allmänna råden tillkom som en överenskommelse mellan branschen och Konsumentverket.

De regelverk som finns kring marknadsföring medger sanktioner mot den som bedriver sin näringsverksamhet på ett sätt som strider mot lagstiftningen. Sanktionerna är offentlighetsrättsliga och talan mot en näringsidkare för av KO. Några civilrättsliga regler om sanktioner saknas utanför de grundläggande regler som finns i avtalslagen. Det finns alltså inga regler som medger civilrättsliga sanktioner mot den näringsidkare som överträtt reglerna om marknadsföring och som på grund av detta lyckats få krediter att teckna krediter.

Distinktionen mellan de näringsrättsliga och civilrättsliga reglerna leder fram till en tudelad frågeställning. För det första måste det frågas ifall de näringsrättsliga reglerna om marknadsföring är effektiva, är rättvisa etc. För det andra måste det frågas ifall regleringen på den civilrättsliga sidan är tillfredsställande eller om lagstiftningen bör utvecklas så att de marknadsrättsliga/näringsrättsliga reglerna tydligare länkas till det civilrättsliga området.

När det gäller praxis angående marknadsföring av krediter har MD avgjort drygt en handfull fall. Gemensamt för många av refererade fallen är att de företag som haft att försvara sin marknadsföring argumenterat för sin sak genom att ange att Konsumentverket och KO har en föråldrad syn på marknadsföring av krediter. I något mått får denna synpunkt anses vara korrekt. Regelverket på området för konsumentkrediter förändras trögt, samtidigt som detta är ett område med snabb utveckling av nya produkter och tjänster. Att regleringen i någon mån släpar efter får kanske därvid anses naturligt. Det bör dock inte uppstå ett alltför stort gap mellan regleringen och den på kreditmarknaden uppnådda utvecklingsnivån. I sådant fall kan resultatet bli att kreditgivare lyckas erbjuda krediter som inte ger mer välstånd till samhället genom att konsumenterna får betala ett alltför högt pris för krediten.

När det gäller utformningen av KkrL och de allmänna råden är följande av intresse när MD:s praxis analyseras. I det konsumentkrediträttsliga regelverket finns dels ganska precisa bestämmelser avseende information av den effektiva räntan och dels mindre precisa regler

²⁵¹ Gorton 2003, s 125.

om hur marknadsföringen av en kredit i allmänhet får utformas. Denna tolkning stöds av MD:s praxis enligt vilken KO ofta fått stöd för sin talan i fråga om påtalade brister i hur information om den effektiva räntan givits. I dessa fall har KO inte haft speciellt svårt att visa på att reglerna överträtts. När det däremot gäller de mer allmänt formulerade reglerna och rekommendationerna får det anses att KO har svårare att visa på en överträdelse. Detta är tydligt i MD:s praxis där KO haft svårt att vinna bifall till sin talan i frågor som gällt annat än den effektiva räntan.

Det är viktigt att den nu beskriva trenden i praxis analyseras och en viktig frågeställning i varje fall som förts av KO är varför talan i sin helhet inte bifallits. Naturligtvis vore det orimligt att KO alltid skulle vinna när ett mål förs i MD, men att KO i många fall inte övertygat MD om marknadsföringen av en kredit är oförenligt med KkrL eller de allmänna råden borde leda till att intresse väcks att reflektera över utformningen och tillämpningen av dessa rättsinstrument.

Slutsatsen måste därför vara att de civilrättsliga återverkningarna av en kreditgivares marknadsföring och beteende vid avtalslut som strider mot KkrL är ytterst begränsade. Ett problem är härvid hur rättsordningen skall hantera krediter som tillkommit i strid mot reglerna om marknadsföring. Frågan är om risken för fullgörandet av krediten skall läggas på konsumentkredittagaren eller om det är kreditgivaren som skall stå denna risk.

9.4 Näringsrätt kontra civilrätt

Den nu genomförda undersökningen visar på att den lagstiftning som är relevant i frågor om konsumentkrediter i stor grad är spridd över olika instrument. Det rör sig om ett ganska brett spann, från gemenskapsrätten till allmänna råd. En viktig skillnad som görs är den mellan näringsrätt och privaträtt. Helhetsbilden av regleringen är alltså något splittrad.

Den kanske mest problematiska frågan inom vårt område är den om vilken effekt de näringsrättsliga bestämmelserna har för civilrättsliga bestämmelser och vice versa. Förhållandet kan inte beskrivas på ett klart och entydigt sätt utan utgångspunkten måste då vara att det beror på omständigheterna i det specifika fallet. Detta får till följd att det kan vara svårt att på förhand se de fulla effekterna av ett visst handlande av en kreditgivare. Å andra sidan måste det faktum beaktas att de olika reglerna har olika syften, vissa ska skydda konsumenterna medan andra ska skydda kollektivet av insättare, d.v.s. det finansiella systemets stabilitet. Det måste därför beaktas att total överensstämmelse eller påverkan mellan de båda rättsområdena skulle kunna leda till alltför trubbiga rättsinstrument.

Vår åsikt är att de regler som idag finns till sitt innehåll i stort är tillfredsställande. Dock anser vi att de måste systematiseras något så att relationerna dem emellan kan klargöras. Detta skulle kunna gagna både intresset att skydda konsumenter och intresset att skydda den finansiella stabiliteten samtidigt som förutsägbarheten i rättssystemet ökar.

Käll- och litteraturförteckning

Propositioner

Prop. 1975/76:81, med förslag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, mm

Prop. 1986/87:12, om ny banklagstiftning

Prop. 1991/92:83, om ny konsumentkreditlag

Prop. 2002/03:133, Lag om finansiell rådgivning till konsumenter

Prop. 2002/03:139, Reformerade regler för bank- och finansieringsrörelse

Gemenskapsrättsliga rättsakter

Rådets direktiv 87/102/EEG av den 22 december 1986 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om konsumentkrediter

Rådets direktiv 90/88/EEG av den 22 februari 1990 om ändring av direktiv 87/102/EEG om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om konsumentkrediter

KOM (2002) 443 Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om harmonisering av medlemsstaternas lagar och andra författningar om konsumentkrediter

KOM(2005) 483 Ändrat förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om konsumentkreditavtal och om ändring av direktiv 93/13/EG

Statens offentliga utredningar

SOU 2002:41, Konsumentskydd vid finansiell rådgivning

Departementspromemorior

Ds 1990:84, Ny konsumentkreditlag

Allmänna råd

Finansinspektionens allmänna råd om kreditrisker i kreditinstitut och värdepappersbolag, FFFS 1995:49

Finansinspektionens allmänna råd om krediter i konsumentförhållanden, FFFS 2005:3

Konsumentverkets allmänna råd om konsumentkrediter, KOVFS 2004:6

Remissvar

Riksbanken, Promemoria Konsumentskyddet inom det finansiella området (2005-09-12)

Finansinspektionen, Promemoria Konsumentskyddet inom det finansiella området (2005-09-12)

Svenska Bankföreningen, Promemoria Konsumentskyddet inom det finansiella området (2005-09-12)

Litteratur mm

Andersen, Lyng Lennart (red), 8 perspektiver på finansiell rådgivning, Gjellerup, 2005, (citeras Johansson 2005, alt Hveem)

Andersson, Lyng Lennart (red), Emner i kredit og kapitalmarkedsretten, Gjellerup, 2003, (citeras Johansson 2004)

Bentson, George J, Consumer Protection as Justification for Regulating Financial-Services Firms and Products, Journal of Financial Services Research, 17:3, s 277-301, 2000, (citeras Bentson)

Björk, Hans-Göran, En skärpning av lagarna är nödvändigt, Finans- och Kapitalmarknadsdebatt, Oktober 2007, s 15-24, (citeras Björk).

Blair, William (red), Banks Liability and Risk, 3 uppl., LLP, 2001, (citeras Wymeersch)

Block-Lieb, Susan och Janger, Edward J, The Myth of the Rational Borrower: Rationality, Behavioralism, and the Misguided "Reform" of Bankruptcy Law i 84 Texas Law Review, (2006) s 1481, (citeras Block-Lieb & Janger)

Dahlman, Christian, Glader, Marcus, Reidhav, David, Rättsekonomi – en introduktion, 2 uppl., Studentlitteratur, 2005, (citeras Dahlman, Glader och Reidhav)

Dietz-Legind, Nina och Steinicke, Michael, Retlige aspekter af finansiell virksomhed, 2006, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, (citeras Dietz-Legind)

Eriksson, Anders, Lambertz, Göran, Konsumentkrediter- kommentar till 1992 års konsumentkreditlag, Publica, 1993, (citeras Eriksson och Lambertz)

Fernkvist, Jan, Bankers samhällsansvar – Ett rättsligt perspektiv, Juridisk Tidskrift, 2002/03, s 280-296, (citeras Fernkvist)

Gorton, Lars, Vem kan man lita på - och när?, Hyldestkrift till Jörgen Nörgard, Köpenhamn, 2003, (citeras Gorton 2003)

Gorton, Lars (red), International seminar – The Breakdown of Public & Private Law Dichotomy in Commercial and Financial Law, Studentlitteratur, 2003, (citeras Johansson 2003) alt (Hveem)

Gorton, Lars, Lender Liability in Swedish law, European Business Law Review, 2002, nr 3, s 217-241, (citeras Gorton 2002)

Harris, Ron och Albin, Einat, Bankruptcy Policy in Light of Manipulation in Credit Advertising i 7 Theoretical Inquiries in Law (2006) s. 431, (citeras Harris & Albin)

Heuman, Lars, Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder, Norstedts, 1980, (citeras Heuman)

Ingvarsson, Torbjörn, Något om konsumentskyddsaspekter på privatpersoner borgensåtaganden, Juridisk Tidskrift 2001/02 s 34, (citeras Ingvarsson)

Johansson, Lennart, Banker och Internet, Iustus Förlag, 2006, (citeras Johanson 2006)

Juul, Henrik, Kreditvurdering og boligrådgivning – to sider af samme sag, material till författarens föreläsning på DKG-konferensen den 27 februari 2007, (citeras Juul)

Kilborn, Jason J, Behavioral Economics, Overindebtedness & Comparative Consumer Bankruptcy: Searching for Causes and Evaluating Solutions i 22 Emory Bankruptcy Developments Journal (2005) s. 13, (citeras Kilborn)

Kleineman, Jan, Lender Liability – ett skadeståndsrättsligt perspektiv på 1990-talets finansiella kris, Juridisk Tidskrift 1992/93, s 289-317, (citeras Kleineman 1992/93)

Kleineman, Jan, Sanktionsmedel mot vårdslösa banker och andra professionella kreditgivare, Juridisk Tidskrift 1994/95, s 234-244, (citeras Kleineman 1994/95)

Korobkin, Russell B och Ulen, Thomas S, Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics i 88 California Law Review (2000) s. 1051, (citeras Korobkin & Ulen)

Lehrberg, Bert, Uppsatser i bankrätt, 2002, Norstedts Juridik, (citeras Lehrberg)

Lennander, Gertrud, Kredit och säkerhet, 9:e upplagan 2006, Iustus Förlag, (citeras Lennander)

Llewellyn, David, The Economic Rationale for Financial Regulation, Financial Services Authority, Occasional Papers Series 1, April 1999, (citeras Llewellyn)

Mellqvist, Mikael, Persson, Ingemar, Fordran & Skuld, 8 uppl., Iustus Förlag, 2007, (citeras Mellqvist & Person)

Pottow, John A. E., Private Liability for Reckless Consumer Lending, University of Illinois Law Review, vol 2007, s 405-466, (citeras Pottow)

Spong, Kenneth, Banking Regulation – Its Purposes, Implementation and Effects, 5 uppl, 2000, Division of Supervision and Risk Management, Federal Reserve Bank Kansas City, (citeras Spong)

Svensson, Carl Anders, Den svenska marknadsföringslagstiftningen, Studentlitteratur, 2004, (citeras Svensson)

Sydsaeter, K och Hammond, P, Essential Mathematics for Economic Analysis, Prentice Hall 2002

Willis, Lauren E, Decisionmaking and the Limits of Disclosure: The Problem of Predatory Lending: Price i 65 Maryland Law Review s. 707, (citeras Willis)

Wärsund, Sven-Olof, Johansson, Susanne, God kreditgivningssed i konsumentförhållanden, Iustus Förlag, 1998, (citeras Wärsund och Johansson)

Övriga publikationer

Finansinspektionen, Konsumentskyddet på finansmarknaden, Rapport 2007:9

Riksbanken, Finansiell stabilitet, 2007:1

Finansinspektionen, PM seniorlån, 2002-05-22

Svensk Hypotekspension, Hypotekspension – vad är det? Fakta om en ny finansiell produkt i Sverige

Konsumentverket, Skäliga levnadskostnader, PM 2004:10

Finansinspektionen, Blancokrediter till konsumenter II – uppföljning, Rapport 2006:12

Finansinspektionen, Blancokrediter till konsumenter, Rapport 2005:4

Eriksson, Anders, Konsumentskyddet inom det finansiella området, PM 2005-09-12

Finansinspektionen, Hushållens ökade lån – en riskanalys, Rapport 2004:6

Svenska Bankföreningen, Bank- och finansstatistik 2006, publicerad i april 2007

Finansinspektionen, Sparbarometern – första kvartalet 2007, Statistikrapport

Finansinspektionen, Handeln med förfallna fordringar och inkasso, Rapport 2006:3

Andra medier

Mobillån.se: <http://www.mobillan.se>

Svenska Dagbladet, 2007-10-08.

Argument, SVT, 2007-05-22.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1992 s 351
NJA 1993 s 163
NJA 1994 s 408
NJA 1995 s 693
NJA 1996 s 3
NJA 1997 s 86
NJA 1997 s 524
NJA 1999 s 304

Hovrätterna

RH 1995:10

Regeringsrätten

RÅ 1990 ref 106

Marknadsdomstolen

MD 1987:31
MD 1988:20
MD 1991:8
MD 2001:24
MD 2006:12
MD 2006:20
MD 2007:17

Allmänna reklamationsnämnden

Ärn 1993-6623
Ärn 1996-6623
Ärn 1998-0738
Ärn 1999-0271
Ärn 1999-2286
Ärn 2000-4876